

Johannebergs trädgårdar landeriet vid Korsvägen i Göteborg

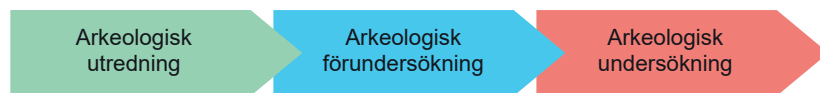
Rapport 2021:182
Arkeologisk undersökning

Västra Götalands län, Västergötland,
Göteborgs kommun, Göteborgs socken,
Lorensberg 21:1, 22:1 och 706:41,
L1960:9822 (Göteborg 500)

Carina Bramstång Plura, Christina Rosén & Mattias Öbrink

Den uppdragsarkeologiska processen

Arkeologiska undersökningar brukar bestå av tre etapper: utredning, förundersökning och undersökning. Processen syftar i första hand till att bevara fornlämningarna, vilket är grundtanken i kulturmiljölagen (KML). Arkeologisk utredning kan göras i två steg: steg 1 (AU1) innebär att tillgänglig kunskap i form av inventeringar och äldre undersökningar sammanställs och att en inventering görs i fält, i syfte att lokalisera fornlämningar. Steg 2 utgör den särskilda utredningen (AU2) där sökschaktsgrävning utförs. Om det då konstateras förekomst av dolda fornlämningar så är en arkeologisk förundersökning (FU) nästa steg i processen.

Om fornlämningen efter förundersökning bedöms vara välbevarad och ha vetenskaplig potential görs en arkeologisk undersökning. De första etapperna, arkeologisk utredning (AU) och förundersökning (FU) utgör ett beslutsunderlag till länsstyrelsen inför prövning av tillstånd till ingrepp i fornlämning i form av en arkeologisk undersökning.

Mer information om den uppdragsarkeologiska processen finns på Riksantikvarieämbetets hemsida:
(<http://www.raa.se/kulturarvet/arkeologi-fornlamningar-och-fynd/den-uppdragsarkeologiska-processen/>).

Uppdragsarkeologin regleras av 2 kap. 10–14§§ i Kulturmiljölagen (KML) och av föreskrifter.

Johannebergs trädgårdar landeriet vid Korsvägen i Göteborg

Rapport 2021:182
Arkeologisk undersökning

Västra Götalands län, Västergötland,
Göteborgs kommun, Göteborgs socken,
Lorensberg 21:1, 22:1 och 706:41,
L1960:9822 (Göteborg 500)

Dnr 513-2017-00968

Carina Bramstång Plura, Christina Rosén & Mattias Öbrink
med bidrag av Felicia Hellgren & Maria Paring

Arkeologerna

Statens historiska museer

Arkeologerna

Statens historiska museer

Våra kontor

Linköping

Lund

Mölndal

Stockholm

Uppsala

Kontakt

010-480 80 00

info@arkeologerna.com

fornamn.efternamn@arkeologerna.com

www.arkeologerna.com

Arkeologerna

Statens historiska museer

Rapport 2021:182

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY

Villkor finns tillgängliga på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

Bildredigering: Lena Troedson

Layout: Lena Troedson

Omslag framsida: Tolkning av trädgårdens utseende från Korsvägen omkring 1870/1880. Illustration: Lena Troedson, Arkeologerna.

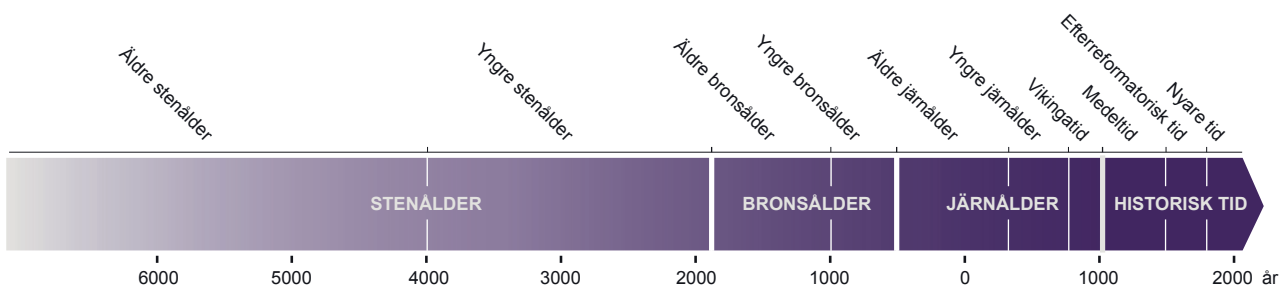
Omslag Baksida: Vy mot söder och den gamla huvudingången till Johannebergs landeri år 1913. Till vänster i bild syns Korsvägen.

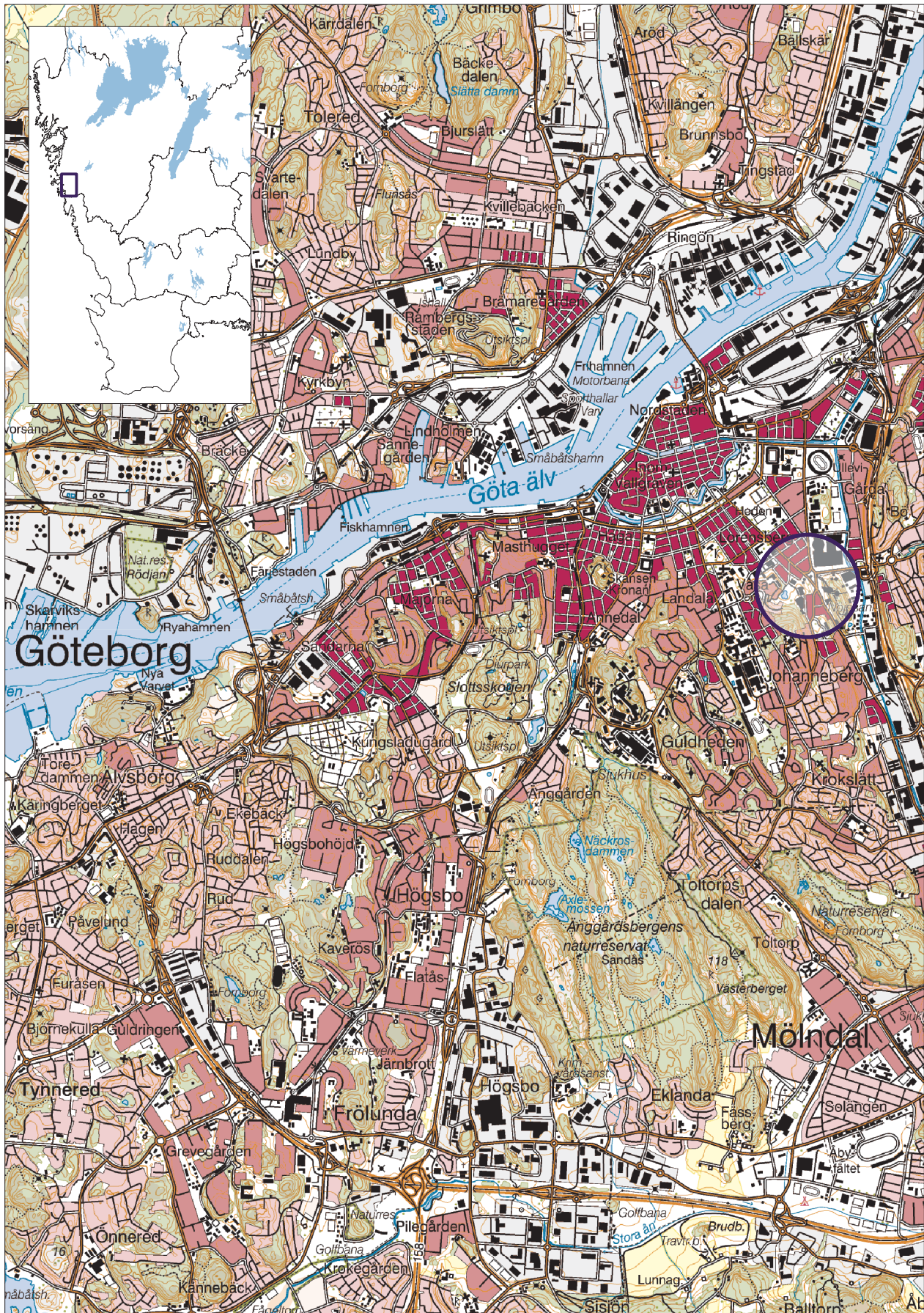
Foto från Göteborgs stadsmuseum.

Tryck/utskrift: Åtta.45 Tryckeri AB, 2021

Innehåll

Inledning	5	Diskuterande sammanfattning	55
Bakgrund	5	Frågeställningarna	55
Landerierna – en kort historik	5	Undersökningsmetod – utvärdering	60
Johanneberg	7	Stratigrafisk berättelse	62
Förundersökningen 2014	8	Äldsta bruk	62
Frågeställningar inför undersökningen	8	Trädgård A. Nyttodling i sluttning	64
Metod och dokumentation	10	Trädgård B. Första trädgårdsanläggningen	68
Övergripande fältmetod	10	Trädgård C. Den andra trädgårdsanläggningen	72
Konstruktioner och påförda lager	10	Trädgård D. Trädgård med terrassmurar och plana terrasser	77
Undersökning av odlingsjord	10	Trädgård E. Trädgård med slänt och plana terrasser	85
Dokumentation	10	Trädgård F. Landeriet blir en park	88
Det historiska källmaterialet	12	Framför landeriets port	95
Landerierna och trädgårdarna	12	Referenser	98
Johanneberg – en historik	16	Administrativa uppgifter	100
Resultat	32	Undersökning 2018	100
Den undersökta ytan	32	Kompletterande undersökningar 2018–2020	100
Händelseförlopp	36	Bilagor	101
Föremålsfynden	44	Bilaga 1. Makroskopisk analys av jordprover från Johannebergs landeri	101
Principer för insamling och urval	44	Maria Paring (Teknisk rapport 30/9 2021)	
Källkritik och registrering	44	Bilaga 2. Fyndtabell	113
Föremålskategorier	46	Bilaga 3. Meterrutor	134
Djurben	52	Bilaga 4. Osteologisk analys av benmaterialet från Johannebergs landeri	135
De arkeobotaniska resultaten	53	Felicia Hellgren	

Figur 1. Läget för undersökningen markerat på utsnitt ur GSD-Terrängkartan, skala 1:50 000, och GSD-Översiktskartan. Lantmäteriet (CCO).

Inledning

På uppdrag av Länsstyrelsen i Västra Götalands län har Arkeologerna, Statens historiska museer gjort en arkeologisk undersökning på Johannebergs landeri i Göteborg (figur 1–3). Den arkeologiska undersökningen har föregåtts av en anbudsprocess. Huvuddelen av utgrävningen utfördes under arkeologiskt mycket svåra förhållanden med extremt kalla vinterförhållanden, mellan februari och april 2018. Under den kallaste perioden med snöstorm var det helt enkelt omöjligt att gräva och undersökningen fick bero ett par veckor. Området var heller inte helt tillgängligt för undersökning under 2018 då verksamhet bedrevs i landeribyggnaden och tillfartsväg skulle hållas öppen. Detta fick till följd att undersökningen fick utföras under en längre tid och vissa ytor fick undersökas vid senare tillfällen, dessutom tillkom ytor utanför ansökt område varför de senaste arkeologiska schaktningarna utfördes så sent som under november 2020.

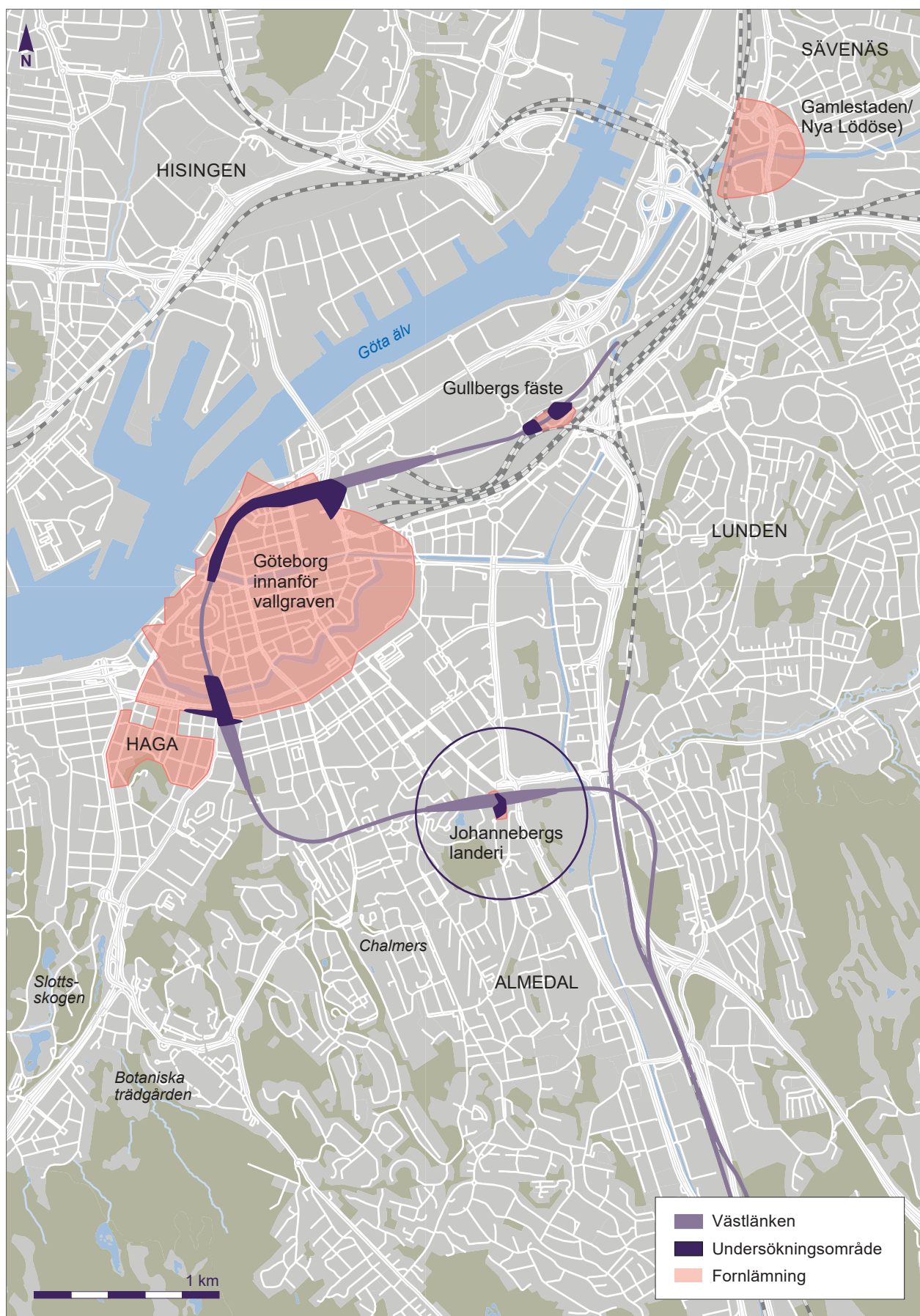
Bakgrund

Landerierna – en kort historik

När staden Göteborg grundlades på 1620-talet organiserades en del av stadens försörjning i form av landerier. Landerierna var mark utanför själva stadsgränsen som donerats till staden av kronan och fick användas av borgerskapet till bete, slätter och odling. En del av landerijorden var mark som tidigare tillhört Nya Lödöse (1473–1624) och donerats till staden vid dess grundande och kort därefter. Det är framför allt mark som under medeltiden tillhörde Kvibergs och Härryda byar (Öbrink & Rosén 2017).

Landerijorden uppläts på varierande tid och med varierande villkor, men tillhörde hela tiden Göteborgs stad. Så småningom började en del av borgarna att bygga på sina lotter och när vi kommer in i 1800-talet fanns det flera närmast herrgårdsliknande byggnader med tillhörande trädgårdar som användes av landeriets arrendatorer för såväl rekreation som nyttoodling och även till mer storskaliga aktiviteter som tobaksodling och industriverksamhet. Landerierna blev ett slags sommarnöjen, en utveckling som underlättades av att en del av landerijorden kom att upplåtas i princip utan tidsbegränsning, även om marken fortfarande formellt disponerades av staden. Innehavarna kunde därmed bygga påkostade anläggningar utan att riskera att förlora dem och några av landerierna blev åretruntbostäder (Enhörning 2006). Ordet landeri har med tiden glidit över från att beteckna själva jordlotterna till att syfta på byggnaderna.

Landerijordens utsträckning var densamma över tid men dess indelning och användning varierade. Antalet jordlotter och deras fördelning varierade också liksom deras storlek. Generellt sett låg de större lotterna i norr, på och kring området för Nya Lödöse, med stora landerier som Kviberg, Gamlestaden och Marieholm. Längre söderut var landerierna mindre och uppdelade på fler arrendatorer.

Figur 2. Undersökningsområdet (inringat) och närbelägna fornlämningar (enligt KMR) markerade på utsnitt ur GSD-Fastighetskartan. Skala 1:10 000. © Lantmäteriet.

Figur 3. Översikt över Korsvägen och landeriet Johanneberg i mars 2019. Foto: från öster Andreas Skredsvik.

Kring sekelskiftet 1800 hade stadens befolkning vuxit så pass att utrymmet innanför vallgraven inte räckte till. Nya bostadsområden förlades till de tidigare landerijordarna och flera av landeriernas byggnader revs. Samtidigt hade också raseringen av stadens försvarsverk påbörjats och den gamla stadsgränsen förlorade sin innebörd. Idag är det inget av landerierna som används för sitt ursprungliga ändamål, men på några av dem finns byggnader kvar från landeritiden, till exempel på Liseberg, Ånäs och Stora Katrinelund (figur 4).

Johanneberg

Johannebergs historia diskuteras mer i detalj nedan, i kapitlet *Det historiska källmaterialet*. Här gör vi bara en kort sammanfattning.

Landeriet är känt under namnet Johanneberg från 1700-talets sista årtionden. De första byggnaderna uppfördes antagligen också då. Husen har förändrats vid flera tillfällen när olika innehavare har rivit, byggt om och byggt till.

Den första trädgården anlades sannolikt kring år 1800 och fick sin grundstruktur senast 1828. Den kom att förändras påtagligt under åren, med omfattande terrasseringar, bortsprängning av berg, påförande av jord och lera och konstruktion av murar och trappor. Den undersökta delen av trädgården omfattade delar av prydnadsträdgården söder om mangårdsbyggnaderna. Längre söderut och västerut fanns betesmark, äng och, åtminstone under senare delen av 1800-talet, åkermark. Omfattande nybyggen under 1900-talet, inte minst av universitetets byggnader, och anläggandet av Eklandagatan medförde att endast en liten del av trädgården kom att bevaras fram

Figur 4. Stora Katrinehund är ett av de få landerier som ännu finns kvar med delar av trädgården bevarad.
Foto: Andreas Skredsvik.

till 2017, då den arkeologiska undersökningen inleddes. Innan dess hade en utredning och en mindre förundersökning gjorts (Bramstång Plura 2014; Svensson 2014).

Förundersökningen 2014

Sommaren 2014 gjordes en förundersökning av den bevarade delen av Johannebergs trädgård. Den bestod av en georadarundersökning och grävning av åtta mindre sökschakt fördelade över området samt provtagning för arkeobotanisk analys. Georadarundersökningen visade en del spår av äldre trädgårdsstrukturer i form av gångar, murar, nedgrävningar och odlingsbäddar. Den visade också att den östra delen av den övre terrassen verkade vara hårt utschaktad med vad som såg ut som homogena, utbytta jordmassor.

I schakten syntes spår av rännor, odlingsjord och gångar. Fynd av främst keramik från 1600–1800-talen noterades. Inget av schakten grävdes djupare än cirka 0,7 meter (Svensson 2014). Det innebär att de tjocka lager med påförda massor som var ett resultat av terrassering och annan omdaning av trädgården inte iaktogs vid förundersökningen utan i stället kom lite som en överraskning vid slutundersökningen.

Frågeställningar inför undersökningen

Länsstyrelsen angav i sitt förfrågningsunderlag att undersökningen skulle inriktas på frågor om landeriproduktionens storlek och inrikt-

ning, dokumentation av strukturer och deras förändring över tid och ha ett regionalt och internationellt perspektiv. Landeriets funktion och roll skulle prioriteras liksom frågan om de tidigmoderna städernas gröna rum.

Vi valde att närma oss dessa frågor utifrån nyckelorden *produktion och konsumtion, symbolik och identitet, kolonialism, klass* och *genus*. De blev utgångspunkt för val av fältmetoder och analyser för fortsatt vetenskaplig bearbetning. De fysiska lämningarna stod i fokus men vi genomförde också en mindre arkivstudie som inriktades på hur landeriets odling organiserats – särskilt föremål i bouppteckningar, knutna till odling, och uppgifter om landeriets tjänstefolk.

Johannebergs landeri ingick i en regional struktur med flera andra landerier som var en del av ett större sammanhang i tid och rum som omfattade både Europa och det koloniala Amerika. För att förstå detta större sammanhang utgick vi från det lilla, partikulära för att sedan vidga perspektivet. Nedan redogör vi mer i detalj för frågeställningarna.

Produktion och konsumtion

1700- och 1800-talen rymde flera produktionsformer; feodala strukturer, småskalig lokal produktion och kapitalistisk industriproduktion. Borgerskapets produktion av råvaror på egna gårdar var en del i detta. Vilken funktion och roll hade de agrara försörjningsenheterna i den urbana miljöns utkant? Vilka försörjdes av landerierna och vilka arbetade där?

Hur förändrades proportionerna mellan betesmarker, småskalig varierad grönsaksodling (självhushåll) och monokulturell storskalig odling? Vad gjorde att landerierna utvecklades i olika riktningar? Vilken roll spelade innovationer och nya grödor för utvecklingen? Hur kan vi iaktta samspelet mellan produktion och konsumtion?

Symbolik och identitet

Borgerskapets trädgårdar gav dem möjlighet att kommunicera sitt kulturella och ekonomiska kapital. Vi avsåg att undersöka anläggandet och utvecklingen av trädgården och odlingen i relation till idéströmningar om trädgårdens syfte och ideala utformning. Det gäller markarbeten, som terrasseringar och växtval. Vi ville också undersöka konstruktionsdetaljer, materialval och andra tekniska lösningar. Hur hade kunskapen om det praktiska anläggandet av trädgårdens konstruktion erhållits? Skulle vi kunna iaktta nya innovativa odlingsidéer?

Undersökningsområdet motsvarar landeriets "finrum" närmast byggnaderna. Som en kontrast har vi närheten till Galgbacken, stadens avrättningsplats med Galgkrogarna utmed Södra vägen. Fanns det fysiska och symboliska avgränsningar gentemot det "fula" som pågick strax utanför Johannebergs gränser?

Kolonialism och klass

Under denna rubrik ville vi sätta Johanneberg i ett internationellt perspektiv, med fokus på handel och kolonialism, nya marknader och grödor. Hade man kontakter med internationella trender? Kännedom om och tillgång till exotiska växter?

Hur organiserades arbetet med trädgården? Var det möjligt att identifiera olika arbetsuppgifter genom dess fysiska utformning?

Kan vi knyta dessa till olika personer och grupper? Kan vi knyta an trädgårdsarbetet till frågor kring klass och genus?

Frågan om klass innefattar hur trädgården nåddes och vem som hade tillträde till den? Kan vi diskutera den i termer av inkludering och exkludering vad gällde den fysiska utformning och förståelsen av det symboliska innehållet? Vem arbetade i den och vem avnjöt den?

Metod och dokumentation

Övergripande fältmetod

Lämningarna på Johanneberg har avsatts under en förhållandevis kort tidsperiod och är dessutom komplexa att förstå. Vissa ytor har en tydlig och avgränsad brukningstid medan andra har brukats och rörts om kontinuerligt under hela den tid då platsen användes. För att bäst kunna förstå platsens lämningar och svara på frågeställningarna undersöktes och dokumenterades lämningarna med en händelsebaserad kontextuell metod. Den minsta stratigrafiska enheten var en kontext. De består av ett eller flera objekt, dessa kan vara jordlager, konstruktionsdelar av sten, tegel eller trä, föremål och ben. En eller flera kontexter bildade en kontextgrupp. Dessa är en samling händelser som hör ihop och som skett under en begränsad tidsrymd. Den valda fältmetoden skilde sig lite åt för olika typer av lämningar.

Konstruktioner och påförda lager

Konstruktioner och påförda lager (ej odling) undersöktes och dokumenterades kontextuellt. Arbetet genomfördes med grävmaskin och handrensning med större redskap. Jordlagren genomsöktes delvis med metalldetektor. Murar och andra stenkonstruktioner har förutom inmätning även dokumenterats med 3D-skanning.

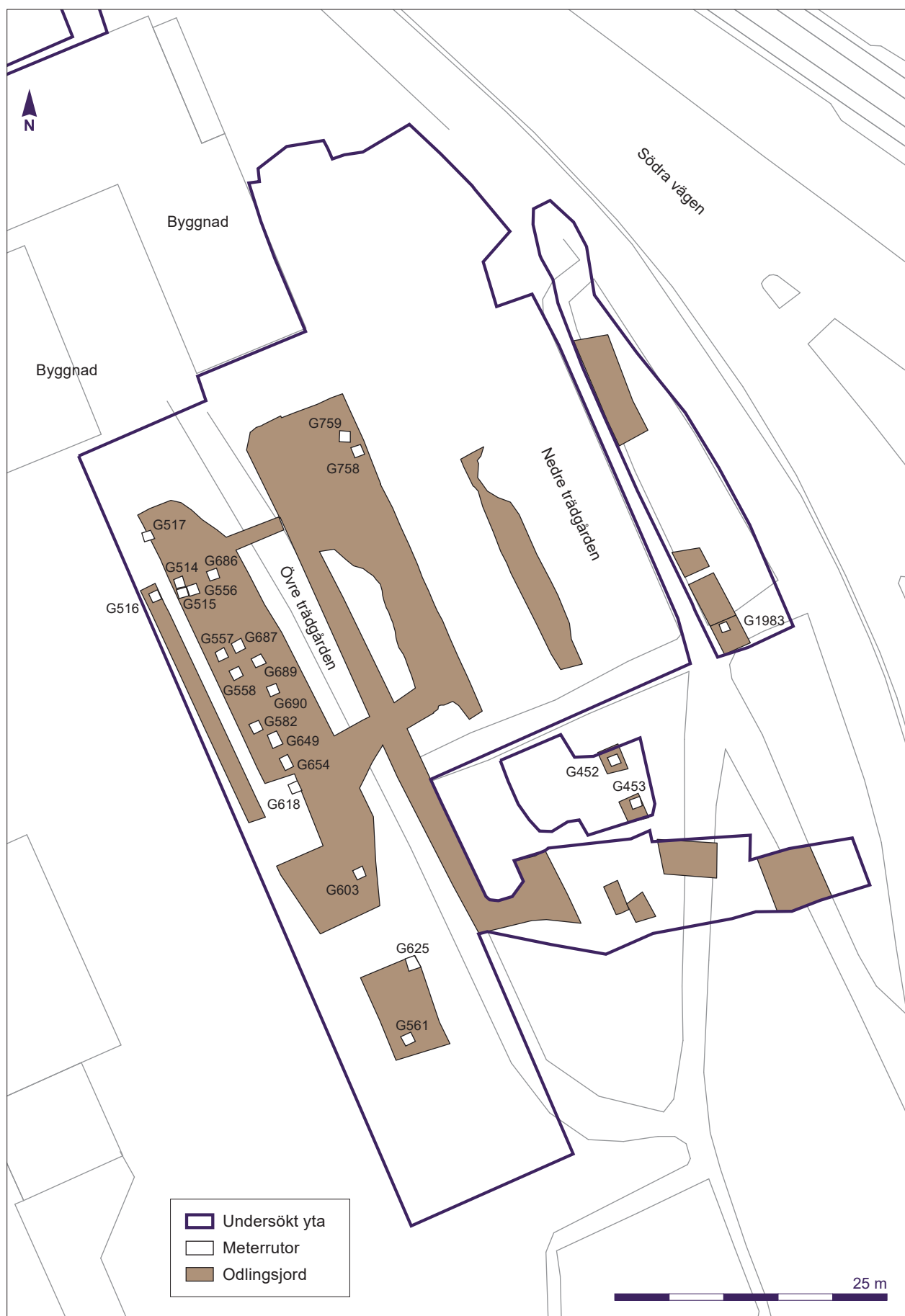
Undersökning av odlingsjord

Odlingslagren är de mest komplexa kontexterna på platsen. De grävs om kontinuerligt, samtidigt som nytt material tillförs. Detta gör att den sammanvägda brukningstiden kan vara mycket lång. Av vikt bedömdes vara att kunna urskilja olika skikt i odlingsytorna som tagits ur bruk och som därmed var låsta i sin brukningstid.

De påträffade odlingslagren provgrävdes för hand i meterrutor (figur 5), där stratigrafin dokumenterades noggrant. Totalt grävdes 23 meterrutor. Från dessa rutor samlades föremål och prover in. Efter att ett lager hade undersökts med rutor schaktades det bort. Ett fåtal föremål samlades in i samband med schaktningen. Jordlagren genomsöktes delvis med metalldetektor i samband med att de schaktades bort. I flera fall gjorde tidspresen att lager inte undersöktes med meterrutor utan schaktades bort direkt, framför allt i den östra delen av den övre trädgården.

Dokumentation

Varje kontext beskrevs och tolkades i fält av en grävande arkeolog. De mättes in digitalt och dokumenterades på ett likvärdigt sätt. Kontexterna registrerades löpande under fältarbetstiden i Intrasis samt i stratigrafiprogrammet Harris Matrix Composer. Grupperingen av kontexterna skedde delvis i fält, men huvudsakligen gjordes detta vid efterbearbetningen av materialet.

Figur 5. Den undersökta ytan med de påträffade lagren av odlingsjord och de meterrutor som grävdes i den. Skala 1:500.

Vid efterarbetet med materialet gjordes en fasindelning utifrån händelser, de kallades händelsefaser. Dessa beskrivs närmare nedan under *Resultat*.

Det historiska källmaterialet

Landerierna och trädgårdarna

Två kartor med drygt 100 år emellan ger oss en bild av hur landerijorden och dess användning förändrats över tid.

1696 års karta

Den äldsta kartan över stadens landerier är från 1696 (figur 6). Här redovisas innehavarna av de olika jordlotterna, hur de utnyttjades och dessutom stora områden som brukades samfällt som ängs- och betesmarker. Kartan tar upp 102 olika personer som innehavare av landerijord.

Fokus låg vid denna tid på jordbruk, i viss utsträckning åkermark men framför allt ängsslätter och bete. På några platser hade medlemmar ur stadens borgerskap börjat bygga hus och anlägga trädgårdar och kålgårdar. Ännu hade inte de från senare tid välkända namnen börjat användas, med något undantag. Burgården beskrevs som "Burens land som biskop Carlberg innehar". Här fanns en byggnad och en "anlagd trädgård". I övrigt var marken äng och åker.

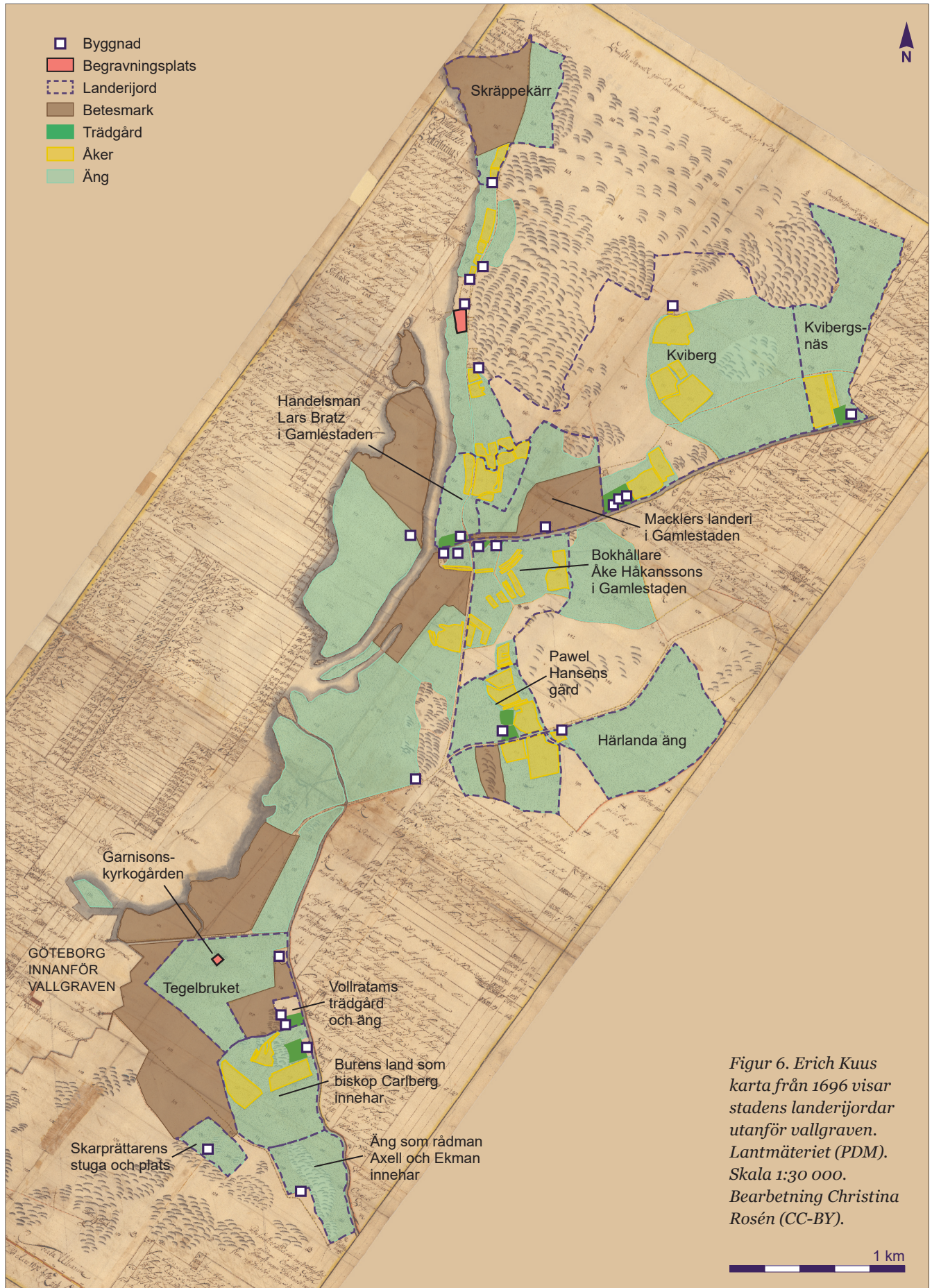
Det som idag är Stora Katrinelund brukades 1696 av rådmann Vollrat Tham (figur 7). Kartan redovisar "Vollratams trädgård som han innehar på årligt arrende med åtskillige fruchtbare träd uti". Här fanns också ett tegelbruk samt ängsmarker. Det som senare kommer att kallas Bagaregården innehades 1696 av Pawel Hansson, som hade en "väl bebyggd" gård med två "väl upplantade trädgårdar med åtskilliga unga fruktsamma trän".

Även landerierna i och kring det forna Nya Lödöse var bebyggda 1696, både det som hette Gamlestaden och de som senare blir Ånäs, Marieholm och Katrinedal. Också Kviberg och Kvibergsnäs var bebyggda. Vid Kvibergsnäs fanns en trädgård med "åtskillige små sköna trän" och i samma trädgård en kålgård. Likaså fanns vid hospitalet en trädgård och en humlegård med 700 humlestänger.

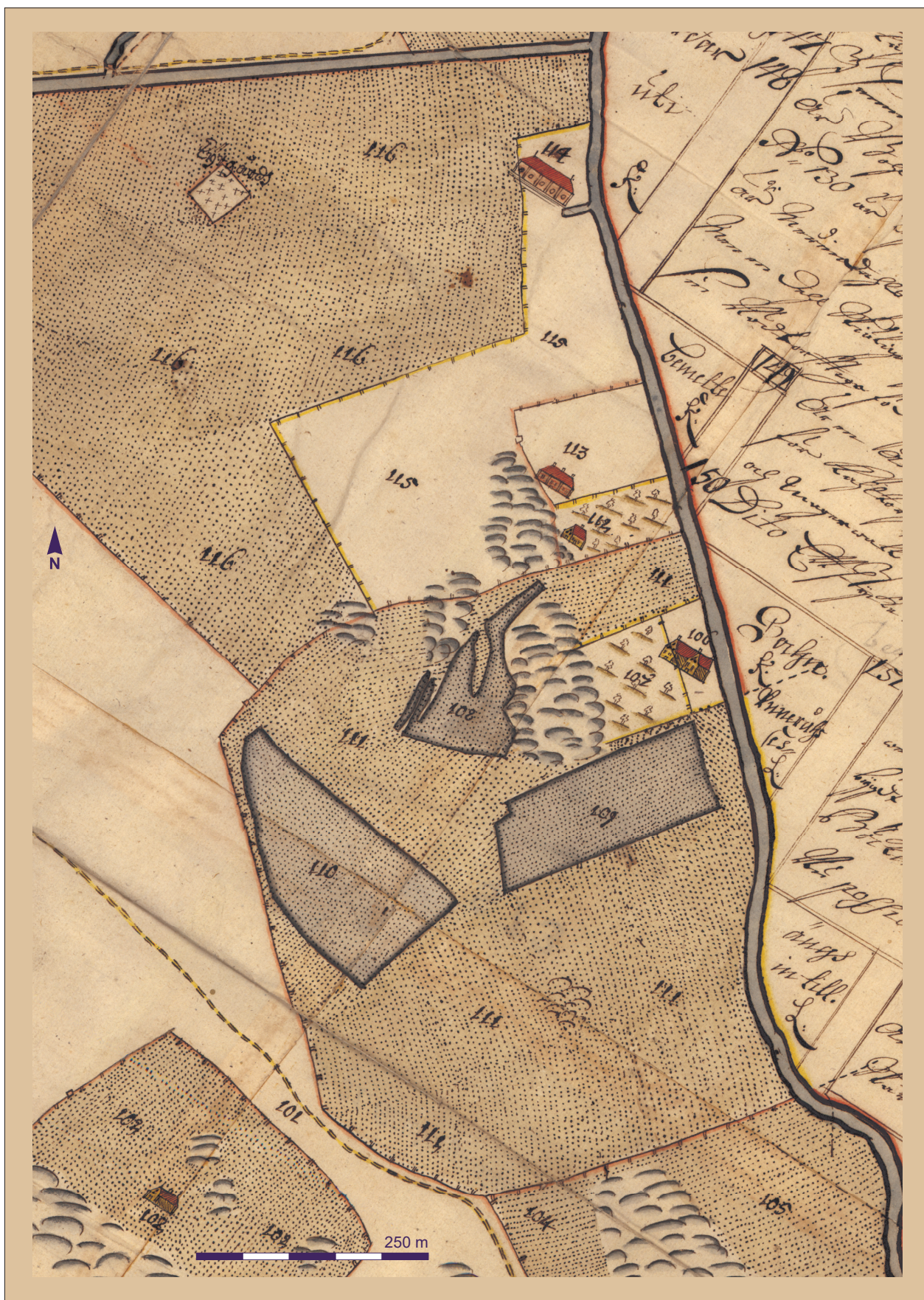
1800 års karta

Nästa gång samtliga landerier karterades var år 1800 (figur 8). Nu var fler landerier bebyggda och bebodda, men på kartan nämns endast 85 olika personer som innehavare. Det verkar ha skett en viss anhopning av landerijord på färre händer, framför allt hos människor inom stadens elit som hade samlat ihop större områden och börjat bebygga dem med de herrgårdsliknande byggnader som vi idag förknippar med begreppet landeri. Användningen av landerierna hade glidit något från i huvudsak ren livsmedelsförsörjning till sommarnöje för bättre bemedlade. Samtidigt hade det på några av landerierna påbörjats en industrialisering och en mer storskalig odling för densamma, som Sahlgrens sockerbruk på Ånäs i Gamlestaden och tobaksodlingen på Liseberg.

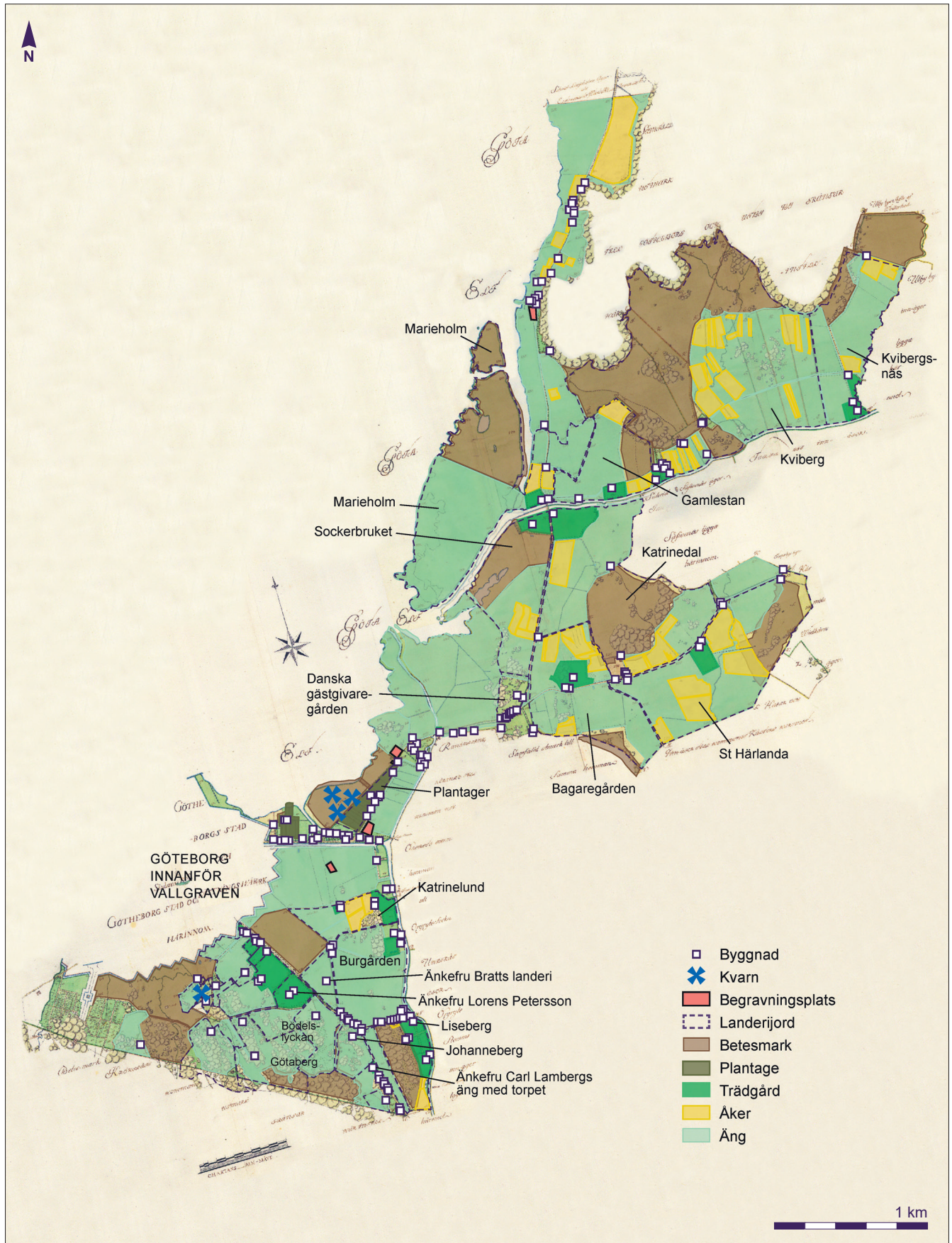
Områden som tidigare var allmän mark hade börjat delas in i mindre lotter, till exempel det stora området söder och sydost om vallgra-

Figur 6. Erich Kuus karta från 1696 visar stadens landerijordar utanför vallgraven. Lantmäteriet (PDM). Skala 1:30 000. Bearbetning Christina Rosén (CC-BY).

Figur 7. Burgården (106) med stora åkerytor och en trädgård, Katrinelund (112–113), också med en trädgård och Tegelbruket (114) på kartan från 1696. På Tegelbrukets område ser vi garnisonens kyrkogård som en fyrkantig markering. Skala 1:6 000. Karta Lantmäteriet.

Figur 8. Landeriernas utbredning år 1800. Lantmäteriet (PDM). Skala 1:35 000.
Bearbetning Christina Rosén (CC-BY).

ven, som 1696 var stadens mulbete, ”av gräsmark bestående men nu mestadels förtrampet genom stenförslen till vallens uppsättande”.

Av texten till kartan att döma, så pågick vid denna tid en intensiv aktivitet med att plantera träd och anlägga trädgårdar på landerierna.

”finnes [trädgårdar] omkring eller invid tomtstäderna, utmärkte medelst tecknade träd, ibland vilka trädgårdar Hr Anders Anderssons på Liseberg, änkefru Peterssons, herrar Ber: Wolfarts, rådmännen Kalls och Mintens, vågmästar Sandborgs, Hr Frödings. Sockerbrukets och änkefru Kilboms äro de yppersta i anseende till nyttige och prydelige inrättningar, av alle- och varjehanda fruktträd, planteringar m.m., varandes ej utan, att trädgårdar även finnas vid de övriga större och mindre egendomarna, inrättade efter utrymmet därtill, så att neppeligen någon gives som icke är försedd med en liten hage för träd eller jordfrukter. Varförutan ägarena till förstnämnde egendomar gjort planteringar omkring och inom sina ägor av varjehanda vilda trädsorter, vilka med tiden lova en bättre utsikt till de bergländige trakter av stadens jord, i synnerhet bemälte vågmästares landeri Götaberg, som, känt före den nu vidtagne uppodlingen därå, svarat till sitt namn, men torde framdeles utmärka sig i helt annat förhållande, med fruktbara berg och många 1000de däromkring planterade vilda träd av varjehanda slag. Och vad det senare, eller åkerbruket vidkommer, så har det på de ställen där det till någon betydelse nu idkas, blivit anlagt med grå färg på kartan, men vilka ställen, efter skedd nödig födning, ett annat år igenlägges till äng, och annan åter till större eller mindre rymd, upptagas i dess ställe av ängen, där den synes avtaga i sin fruktbarhet, varmed cirkulationsvis förfäres över alla ägorna, det ena året efter det andra; Således har ej någon ständigt åkerjord till visst årligt utsäde nu blivit antecknad”.

Det var alltså framför allt trädplanteringarna som poängterades i kartbeskrivningen. Tidigare öppna ängs- och betesmarker tycks ha planterats vid de flesta landerierna, bitvis i ganska stor skala. Detta kan vara följden av att en del landeriinnehavare fick starkare besittningsrätt och att det därför blev meningsfullt att satsa på träd. Likaledes tycks köks- och fruktträdgårdar ha funnits vid många av landerierna. Hänger det samman med uppförandet av fler bostadshus och att fler människor började använda sina landerier inte bara som jordbruksmark utan också för rekreation och boende?

Karttexten ger också intrycket att åkerbruket var av mindre betydelse och att man bedrev ett slags växelbruk på vissa landerier där åkerbruket var mer omfattande. De landerier där åkermark markerats på kartan är framför allt de större landerierna som Stora Härlanda, Bagaregården, Katrinedal och landerierna norr om Säveån.

Johanneberg – en historik

Med hjälp av olika typer av arkivmaterial, främst mantalslängder, mantalsregister, kartor och bouppteckningar försöker vi visa hur Johanneberg har sett ut och använts sedan slutet av 1600-talet. Trädgården står i centrum, men för att diskutera den behöver vi undersöka vilka som har anlagt och använt den. En viktig fråga när vi diskuterar innehavarna är i vilken utsträckning de bott på landeriet endast tillfälligt och haft sin huvudsakliga bostad någon annanstans, företrädesvis inom fästningsstaden. Vi vill också undersöka vem som

Figur 9. Platsen för det som sedan blir Johanneberg på kartan 1696 (nr 100). Huset nr 102 är "Skarprättarens stuga". Skala 1:3 000. Karta Lantmäteriet.

Figur 10. "Formskärarens stuga" och "Färgarens hus" på kartutsnitt från 1761 och 1768. Skala 1:6 000. Karta Lantmäteriet.

har arbetat i trädgården och i hushållet, så att vi kan få en helhetsbild av trädgårdens användning ur olika perspektiv.

Det blivande Johanneberg 1696

Kartan från 1696 redovisar ingen bebyggelse på det som nu är Johanneberg (figur 9). Platsen beskrivs i karttexten som en äng, "östersidan om berget en äng som rådman Axell och Ekman tillsammans innehaver". Den användes alltså som slåtteräng och kanske för bete om sensommaren och hösten, efter slåttern, och här skördades 20 palmar hö årligen. Palm, eller parm, var ett mått för hö, som varierade ganska mycket över tid och rum. Möjligen avsågs här kronans palm, som motsvarade 5,65 kubikmeter. I så fall skördades här i genomsnitt 113 kubikmeter hö per år.

Norr om det blivande Johanneberg, no 102, låg "skarprättarens stuga med platz" (senare landeriet Lyckan). Mittemot, no 104, "är ett litet stycke mossäng af starrsugor som innehaves av rådmannen Axell" (det blir så småningom Liseberg) och 111 som var en hårdvallsäng (det blivande Burgården).

Johanneberg i slutet av 1700-talet

Två kartor över stadens ägor från 1761 och 1768 visar inte heller de någon bebyggelse på Johanneberg (figur 10). Kartan 1761 upplyser

oss om att invid Korsvägen låg "Formskärarens stuga" medan kartan från 1768 anger att "Färgarens hus" låg väster om Johanneberg, strax söder om skarprättarens stuga från 1696 års karta.

År 1774 uppläts en del av det som kommer att bli Johanneberg åt skrädderiåldermannen Georg Printz som avsåg att odla humle och potatis här och något senare utvidgades området med mera mark. Redan efter att par år överlät han platsen till traktören James Carnegie. Tullinspektören F. Gråberg tillträdde sedan Johanneberg 1781. Det övergick därefter snabbt till postinspektoren i Göteborg Joachim Ulric af Dittmer och nu ser vi namnet Johanneberg på platsen, som beskrivs som en intaga på stadens mark. Även om det i detta tidiga skede är oklart hur platsen faktiskt användes och om någon odling av humle och potatis verkligen kom till stånd så kan vi notera att Carnegie klagade över hur både människor och boskap trampade sönder och fördärvade gräs och grödor (Wilhelmsson 2020).

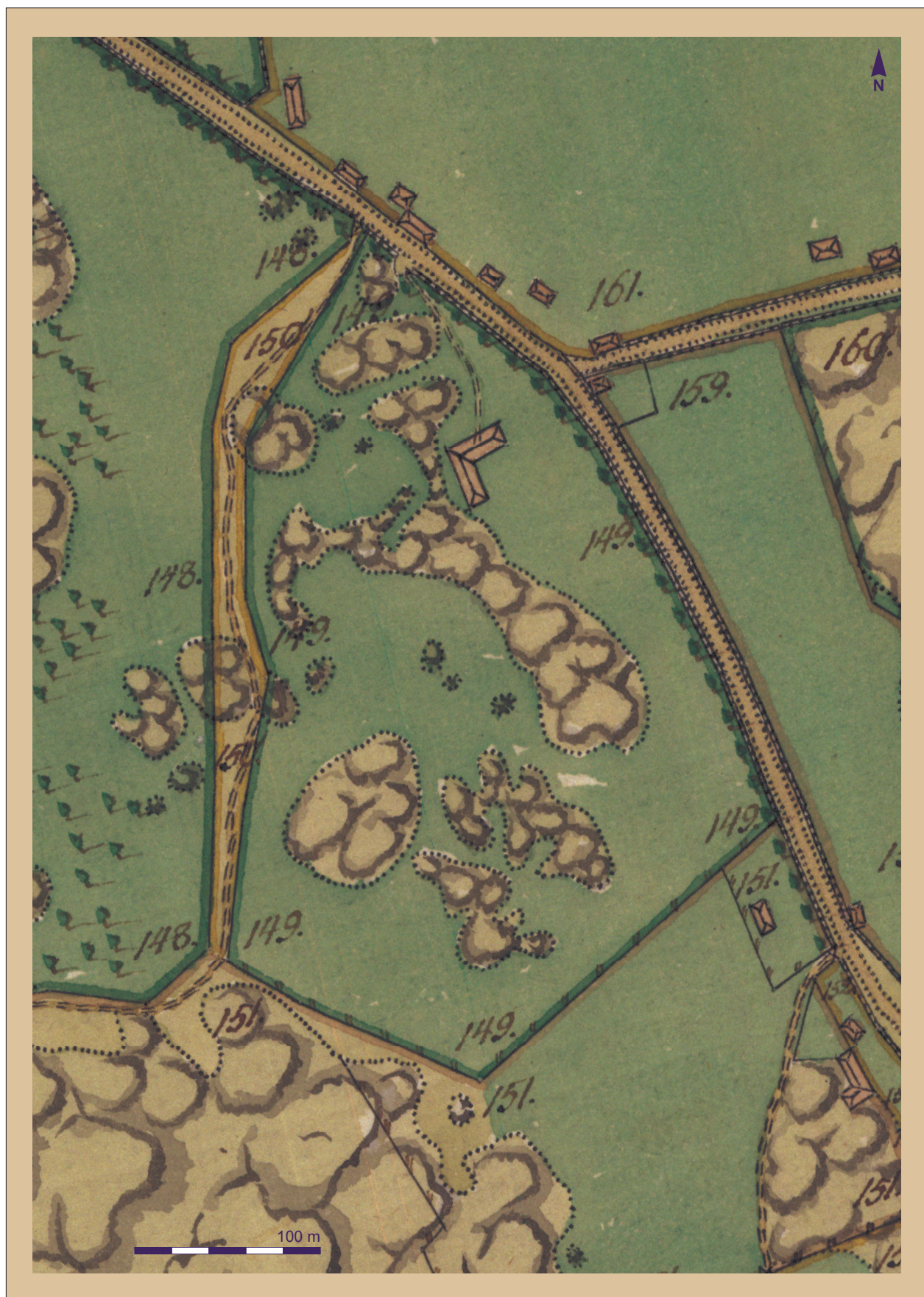
Det är lite svårt att avgöra exakt när Johanneberg bebyggdes. Ett rimligt antagande utifrån kartmaterialet är dock att det var på 1790-talet som Johanneberg började etableras som en plats för bostad och/eller rekreation. Ännu i slutet av 1780-talet var platsen obebyggd, åtminstone saknas bebyggelse här på kartan från 1786, men kring år 1800 fanns det två eller fler byggnader här. En brandförsäkringshandling från 1803 beskriver en ganska ny, gulmålad byggnad med bostadsrum, uppförd 1793 och tillbyggd 1799. Därtill fanns två äldre rödmålade byggnader, uppförda för omkring 25–30 år sedan. De tycks i huvudsak ha fungerat som ekonomibyggnader men i den ena fanns också bostadsrum. Med tanke på att inga byggnader alls redovisas på kartan 1786, så verkar åldern på dessa byggnader dock vara något överdriven, även om man alltid får räkna med möjligheten att befintliga byggnader av någon anledning inte tagits med på kartan.

Johanneberg kring år 1800

Kartan från år 1800 är den första som redovisar bebyggelse på Johanneberg (figur 11). Denna karta visar bara en vinkelställd byggnad på platsen för de senare landeribyggnaderna och någon trädgård finns inte alls inritad. Karttexten berättar att bagare Norlings änka arrenderade tomten (nr 149) och att den innehöll omkring 4,5 hektar "odlade ägor" samt en del obrukbart berg. Väster därom löpte en fägata som också innehöll betesmark, nr 150 på kartan. Genom denna kunde boskapen ledas ut på bete på Geteberget. Längs med Södra Vägens västra kant syns en markering som kan vara en gärdesgård eller kanske den häck med granplantor som skrädderiåldermannen Georg Printz år 1774 hade åtagit sig att sätta upp (Fischer 1923 s. 193). Bagare Norlings änka, som för övrigt hette Wilhelmina Winberg, hade hus och gård inne i staden och bodde knappast på Johanneberg.

År 1802 erhöll kaptenen i Ostindiska kompaniet F. A. Scherman upplåtelsebrev på Johanneberg, men inte heller han blev någon långvarig innehavare. Christoffer Troilius var näste innehavare. Han var mantalsskriven på Johanneberg med familj och tjänstefolk från 1813 (eventuellt tidigare). Enligt mantalsregistret 1828 var han skriven på tomt 4:115 i staden, således inte boende på Johanneberg. Sonen (?) juristen Zacharias Troilius var skriven på Johanneberg till och med 1817, dock ogift.

Om vi jämför den renritade kartan (som beskrivs ovan) med lantmätarens konceptkarta så kan vi notera intressanta skillnader.

Figur 11. Johanneberg på kartan 1800. Kartan visar en vinkelställd byggnad, ängsmark, bergknallar och en körväg som kommer norrifrån upp till byggnaden. Skala 1:2 500. Karta Lantmäteriet.

Figur 12. Johanneberg på konceptet till kartan 1800. Här finns ytterligare två byggnader redovisade, med något mörkare färg än den vinkelställda byggnaden. I övrigt överensstämmer kartorna med varandra. Skala 1: 2 500. Karta Lantmäteriet.

Figur 13. 1828 års karta över Johanneberg visar att bebyggelsen då hade fått den grundstruktur med en trelängad byggnad öppen mot söder som den har än idag. Karta Lantmäteriet. Skala 1:2 000.

Konceptkartan överensstämmer naturligtvis i huvudsak med renritningen, men byggnaderna är annorlunda (figur 12). Renritningen visar bara en vinkelställd byggnad medan konceptkartan redovisar en fristående flygelbyggnad i nordost, något skev i förhållande till de övriga, och ytterligare en byggnad sydväst om vinkelbyggnaden. De har också tecknats med bläck i en annan färg. Jämför vi med brandförsäkringen 1803 som tecknades av F. A. Scherman så stämmer byggnaderna väl överens med den. Den vinkelställda byggnaden var uppförd 1793 och 1799 och innehöll bostadsrum, kök och ekonomitrymmen. Byggnaden i öster var äldre och innehöll bostadsrum, bryggghus och kök. Det kan vara det äldsta bostadshuset på landeriet. Byggnaden längst i väster var en ekonomibyggnad med fähus, stall, vagnsbod och loge.

Även på flera andra platser skiljer sig konceptkartan och renritningen åt på liknande sätt som för Johanneberg, med byggnader i avvikande färg på konceptkartan som sedan saknas på renritningen. Det verkar som att enbart huvudbyggnaderna (bostadshusen) och vissa andra byggnader tagits med på renritningen medan konceptkartan redovisar samtliga byggnader.

Johanneberg 1828

Mellan 1817 och 1830 innehades landeriet av "handlande juden" Levin Jacobsson och därefter av hans sterbhus. Levin Jacobsson var gift med Fredrica Jacobsson. Familjen var skriven inne i staden och således ej fastboende på landeriet. I bouppteckningen efter Levin Jacobsson 1830 nämns "2 holländska kor, 2 svenska dito och 1 ung kviga". De kan ha gått på bete vid Johanneberg. Efter Levin Jacobssons död 1830 behöll änkan landeriet under några år, men var inte skriven där. Hon arrenderade ut stället till handelsmannen David Berg som ägde hus och plantage under no 92 i samma rote. Berg var mantalsskriven på Johanneberg med hustru Christina och tjänstefolk.

Från familjen Jacobssons tid har vi den första detaljerade kartan över Johanneberg. Kartan, från 1828, visar att bebyggelsen då hade fått den grundstruktur med en trelängad byggnad öppen mot söder som den har än idag (figur 13). Byggnaden längst i öster var orienterad något annorlunda jämfört med konceptkartan från år 1800, möjligen var det ett nybygge. Nu hade också en trädgård etablerats. Från Södra Vägen gick en körväg fram till en fullt utbyggd gård med en huvudbyggnad och två flyglar. Den östra flygeln kom senare att byggas om och kortas av några meter. Därtill fanns en ekonomibyggnad (ladugård) i nordost. Den motsvarar den västra byggnaden på konceptkartan från år 1800. Jämför vi med kartan från år 1800 ser vi att en del av berget har sprängts bort för att ge plats åt en trädgård med fyrkantiga kvarter och gångar däremellan.

Trädgårdsanläggningen omfattade cirka 9 700 kvadratmeter. Trädgården var uppdelad på två delar. Båda var rätvinkliga, alla former var raka och uppbyggda kring två nordsydliga mittaxlar. Den mindre delen, "övre trädgården" framför husen (nr 2 på kartan), hade sin mittaxel orienterad nästan rakt mot portgången i huvudbyggnaden, med en svag förskjutning som förmodligen kan tillskrivas de topografiska förhållandena. I denna trädgård fanns fyra rektangulära bäddar med en bredd på cirka 7 meter och en längd på 25–30 meter, en markering där axlarna korsar varandra, möjligen ett träd eller någon trädgårdsdekoration, och trappor i förlängningen av den kor-

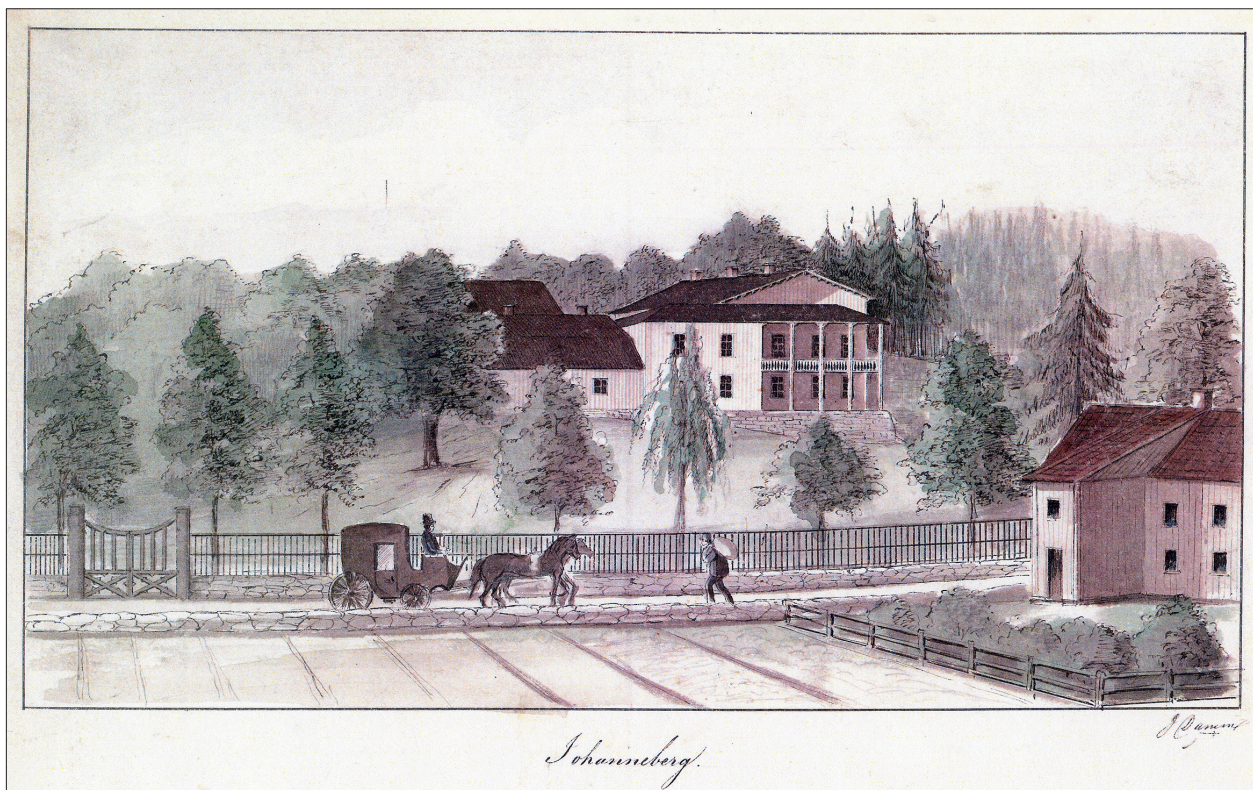
sande östvästliga axeln. I väster och söder fanns en mur eller annan avgränsning mot de bergiga partierna. Mot öster är en avgränsning markerad mot den större trädgårdsdelen.

Den östra delen av trädgården, ”nedre trädgården” (nr 3 på kartan) hade samma riktning som den östra men här var bäddarna större med en bredd på 15–18 meter och längder varierande mellan 16 och drygt 30 meter. En gång i östvästlig riktning är markerad på ett avvikande sätt mot de övriga. Den kan ha varit stenlagd eller haft en annan beläggning som avvek från de övriga gångarna.

Söder om den nedre trädgården fanns en yta om cirka 50 x 40 meter med beteckningen ”kållanden” (nr 4 på kartan). Därmed kan vi indirekt sluta oss till att de delar som kallas ”trädgård” i huvudsak var till för prydnad medan kållanden nyttjades till grönsaksodling. Resten av tomten var bergig ängsmark. Mellan Korsvägen och landeribyggnaderna fanns en damm, enbart betecknad ”dammen”.

Johanneberg kring 1800-talets mitt

Handelsbokhållaren J D Magnusson tog över landeriet efter Fredrica Jacobsson 1837. Åren 1838–1842 var han och familjen mantals-skrivna på Johanneberg. I adresskalendern 1850 anges han som ”possessionat”, boende på N Hamngatan. Från 1843 fanns här landshövdingen och riddaren Claes Ludvig Wirgin. Till en början var han mantalsskriven i Halmstad, men senast 1845 flyttade han till Johanneberg med hustru och dotter. Mellan 1845 och 1850 var Wirgin, hans hustru Amelie och dottern Jaquette Christina mantals-skrivna här. Wirgin dog 1850, men änkan och dottern bodde kvar här till och med 1852.

Figur 14. Akvarell över Johanneberg 1850. Konstnären har stått med ett perspektiv från andra sidan Korsvägen och blickat mot landeriet i väster. Foto: Göteborgs stadsmuseum.

Mellan 1853 och 1858 innehades Johanneberg av minuthandlaren J C Bressander. Han var inte mantalsskriven här, utan inne i stan. Efter hans död behöll änkan och sterbhuset landeriet, men det verkar inte som att de bodde här (1859–1861). Från 1862 ser vi åter personer mantalsskrivna på Johanneberg. Halva egendomen innehades då av änkefru Bressander. Släktingen B Sofia Runberg, drängen Carl Aug Quarnström och Anders Wall var skrivna här. Andra halvan innehades av handelsbokhållaren B G Weinberg. Skrivna här var änkefru Amalia Weinberg och hennes fyra minderåriga barn. Amalia Weinberg var dotter till Bressanders. Från denna tid finns en karta från 1855 som dock är gjord med ganska låg upplösning. Byggnaderna ser ut att vara desamma som 1828 men körvägen har byggts ut. Några detaljer i trädgården går inte att urskilja.

Någon gång mellan 1828 och 1860 förändrades den östra flygeln. Det verkar som att den revs och ersattes med en kortare, men bredare byggnad som försköts något norrut och byggdes samman med huvudbyggnaden. Det är denna flygel, med sin glasveranda, som står kvar idag. Den äldre flygeln var inte sammanbyggd med huvudbyggnaden, men kartan 1828 visar ett plank eller en mur som förbinder byggnaderna. En akvarell från omkring 1850 tycks visa att flygeln är sammanbyggd med huvudbyggnaden och den har en veranda som borde vara samma som dagens glasveranda (figur 14). Kanske går det att snäva in ombyggnaden till perioden 1828–1850?

Akvarellen ger oss inga detaljer kring trädgården. Den är sedd nedifrån Korsvägen eller Södra vägen och upp mot landeribyggnaderna. I sluttningen syns en rad träd, men ingen trädgårdsanläggning. En grind leder in mot vad som bör ha varit platsen för dammen på 1828 års karta, men vi ser inget av dammen.

Bouppteckningen efter Jan Carl Bressander 1859 innehåller en rad föremål som hör samman med odlingsverksamheten på Johanneberg. Under rubriken Åker- och Trädgårdsredskap finner vi plogar och harvar, liar, en slipsten, olika slags spadar, hackor och grepar, kobindslen, tröskslagor och mycket mera, inklusive 20 drivbänksfönster. Kreaturen bestod av ett par bruna vagnshästar, två arbetshästar, två kor, 16 ankor, 20 höns, 15 duvor och två hundar. Dessutom bedrev man biodling. En post består av krukväxter i orangeriet, men det specificeras inte vilka växter det rörde sig om.

Här ser vi alltså spåren av flera verksamheter. Djurhållning, sädesodling (i form av tröskslagor och delar till ett tröskverk) och höskörd men också avancerad trädgårdsodling där tidiga primörer och värmekrävande växter drevs upp i drivbänkar och där ömtåliga, kanske exotiska, växter vinterförvarades i ett uppvärmt orangeri. Där fanns också utrymme för vinterförvaring av frukt, vilket tyder på att en del av träden på Johanneberg var fruktträd – eller att man köpte in frukt i större mängder på hösten.

År 1861 skaffade familjen Bressander en brandförsäkring i Städernas Allmänna Brandstodsbolag. I försäkringsbrevet finner vi detaljerade uppgifter om de olika huslängorna och – vilket är särskilt intressant – om orangeriet i trädgården.

Norra och östra längan hade ungefär samma utseende som idag och de rymde flera olika slags rum. Sammanlagt fanns här 14 boningsrum med eldstad i den norra längan och 11 dito i den östra. Vi får dock inte veta vilka som var herrskapets rum och vilka som var till för tjänstefolket. I dessa längor rymdes också en rad prak-

tiska funktioner som brygghus, handkammare, saltkammare (där kött med mera saltades in) och ett rum för förvaring av spannmål. Byggnaderna var oljemålade, kanske i en färgnyans liknande dagens. Åtminstone verkar akvarellen från omkring 1850 visa detta.

Den västra längan, idag ersatt med en nyare dito, innehöll stall för fyra hästar, en vagnbod och en vedbod. Vid dess södra sida fanns ett "avträdeshus". Denna länga var rödmålade, en påtaglig skillnad mot idag när alla längorna är vitmålade. Skillnaden i färg mellan byggnaderna gav en tydlig signal om deras olika funktioner.

Kartor från 1872 och 1880 visar oss hur trädgården såg ut och hur den förändrats sedan den första kartan från 1828 (figur 15). Trädgården hade påtagligt ändrat karaktär på drygt 40 år. Den övre trädgården hade behållit sin mittaxel men bäddarna hade förändrats något. Trappan upp till bergspartiet i väster var borta. Den nedre trädgården var kraftigt utvidgad, framför allt söderut. Delar av den äldre strukturen syntes fortfarande i bäddarnas utformning men här hade också införts en ny estetik med mjukare former, som framför allt syns i de bäddar och gångar som formade sig runt en byggnad i trädgårdens södra del. Kållanden från 1828 var införlivade med resten av trädgården. I sydväst hade en del av bergspartiet också införlivats med trädgården. Trädgården hade vuxit, framför allt mot söder och sydväst. Den sträckte sig nu en bra bit upp i det som idag är Eklandagatan. I landeriområdets sydvästra del ser vi ett större sammanhängande område i ljus gult. Det var landeriets åkermark, belägen där Humanisten ligger idag. Området norr därom användes antagligen till höslåtter och kanske bete till de hästar och kor som hölls här. Trädgården omfattade cirka 14 200 kvadratmeter och det verkar vara dess största utbredning.

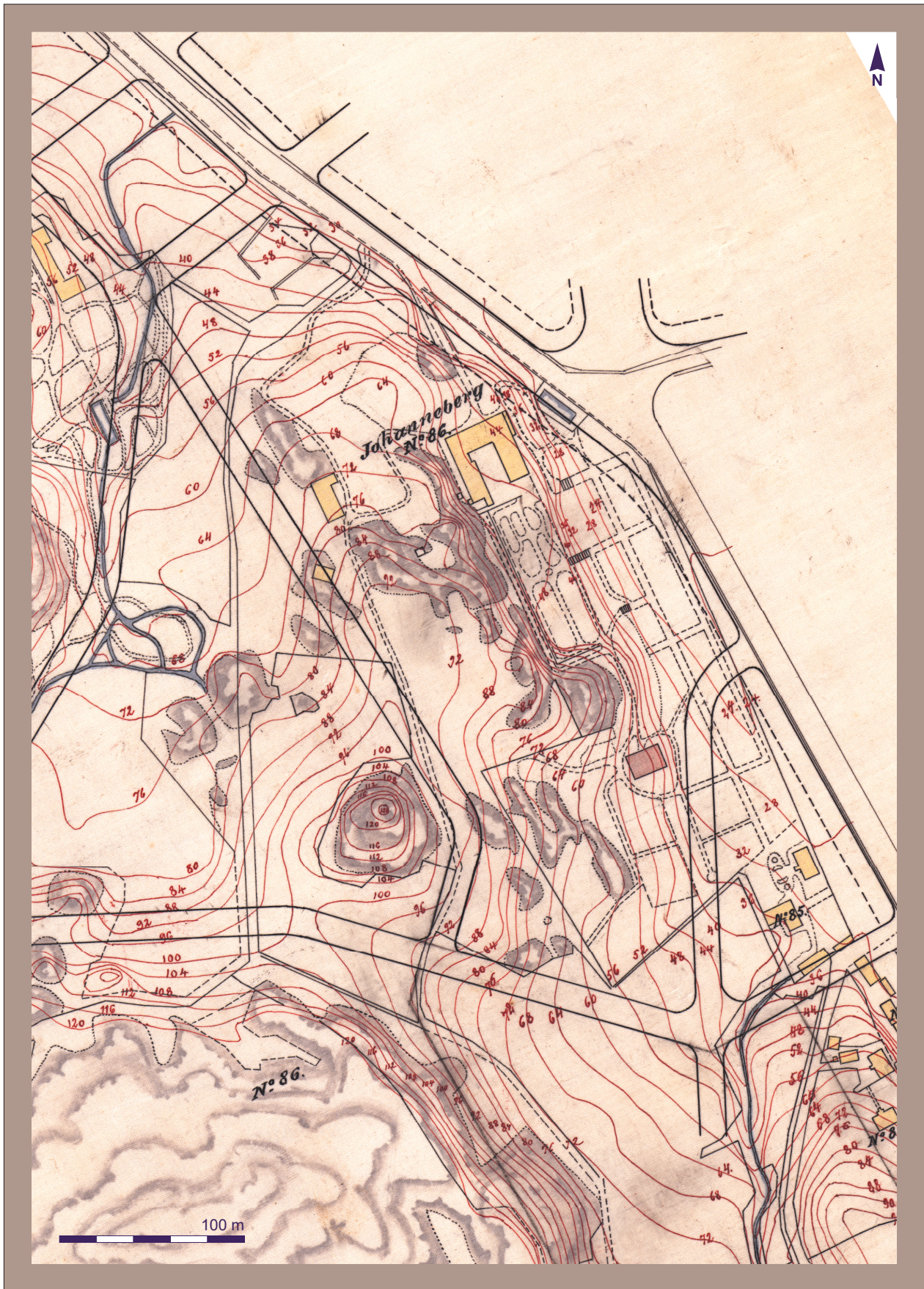
I den södra delen av trädgården ser vi en byggnad inne bland odlingsbäddarna. Det är förmodligen det orangeri som nämns i brandförsäkringen från 1861. Orangeriet gjorde det möjligt att odla ömtåliga växter. Idag är det helt borta, men det bör ha legat där Eklandagatan börjar idag. Orangeriet var enligt brandförsäkringen byggt i "holländsk klinkersten", alltså ett hårt bränt, förglasat tegel och täckt med tjärpapp. Huset hade två rum för blommor. Dessa kunde hållas varma med en eldstad och "murade värmerör", som höll temperaturen över fryspunkten vintertid. Därtill fanns två fruktrum med bingar för vinterförvaring av äpplen och annan frukt.

Intresset både för exotiska växter och för trädgårdsteknik som gjorde det möjligt att driva upp tidiga primörer och odla känsliga grönsaker var stort under denna tid. Drivbänkar, orangerier och växthus, liksom de stora mängder gödsel som producerades av alla hästar som fanns också i städerna, skapade förutsättningar för intensiva, högproducerande odlingar av blommor och köksväxter. Utbudet av fröer var också oerhört mycket större än idag. Där 1800-talets trädgårdsmästare kunde välja i ett stort utbud av både traditionella allmogesorter och förädlade sorter av allahanda grönsaker, har vi idag ofta endast några få sorter att välja mellan, levererade från likaledes ett fåtal stora fröfirmor. Mycket har gått förlorat i smak, utseende och genetisk variation (Israelsson 1996).

När Emilie Bressander, som nämndes ovan, avled 1878 så gjordes en bouppteckning över hennes kvarlåtenskap. Den är detaljrik och ger oss en bra bild av de mängder med föremål som krävdes för att hålla ett förmöget borgerligt hushåll i gång under 1800-talets senare del. I

Figur 15. Johanneberg på kartan 1880. De räta linjerna från 1828 har mjukats upp och trädgården har utvidgats mot söder, där ett orangeri har tillkommit. I sydvästra delen av landeriets område finns åkermark. Skala 1:2 500. Karta Lantmäteriet.

Figur 16. Kartan 1891 visar den planerade ombyggnaden av området kring Johanneberg. Nya gator och så småningom nya byggnader kom att inskränka landeriets mark tills bara ett mindre område i direkt anslutning till byggnaderna återstod. Skala 1:2 500. Karta Regionarkivet.

bouppteckningen förtecknas bland annat en hel del föremål som hade med trädgården och dess skötsel att göra. Till skillnad från bouppteckningen efter hennes make 19 år tidigare förtecknas färre kreatur, men däremot trädgårdsinredning som soffor, trädgårdsbord och gungbräden. Diverse växter och krukor redovisas, men utan närmare detaljer. Kreaturen var nu två hästar, fem kor och tio höns.

Johanneberg vid 1800-talets slut

År 1874 köpte grosshandlaren G M Falck en mindre del av landeriet. Vartefter som barnen Weinberg blev myndiga så verkar några av dem ha sålt av sina andelar. År 1880 köpte Falck upp hela Johanneberg och flyttade dit med sin familj. Trädgårdsmästaren A P Eliasson Söderlind, som arbetade för familjen Bressander-Weinberg fanns kvar här

Werner Stade blev den siste innehavaren av Johanneberg. Han var mantalsskriven här från 1882 med hustrun Hedvig, deras fyra barn och en rad tjänstefolk. Trädgårdsmästaren Söderlind var fortfarande kvar. Därefter återgick Johanneberg till staden.

Kartan från 1888 ger i stort sett samma bild som kartan 1880 med undantag för att någon åkermark inte redovisas. En mindre byggnad har också tillkommit intill det förmodade orangeriet. På denna karta visas också de planerade förändringar som bland annat innebar att Eklandagatan byggdes.

Från cirka 1890 till jubileumsutställningen

Kartan 1891 gjordes inför en kommande ombyggnad av en del av den dåvarande fjortonde roten, ett område söder om Engelbrektsgatan ned mot Johanneberg (figur 16). Här redovisas också höjdkurvor med en ekvidistans på fyra fot, cirka 1,2 meter. Odlingsbäddarna som vi känner igen från 1888 års karta redovisas och är i princip exakt likadana. Vi ser hur den planerade ombyggnaden av Korsvägen och tillkomsten av Eklandagatan skär igenom trädgården i öst och sydöst. När väl dessa förändringar genomförts tycks trädgårdsodlingen ha upphört och området började få det utseende det hade fram till de stora omdaningarna i samband med byggandet av Västlänken.

När Johanneberg hade återgått till staden blev det en handelsträdgård. Johannebergsområdet blev sedan en del av utställningsområdet vid jubileumsutställningen 1923 (figur 17). Det kallades "Barnens paradis" och innehöll attraktioner som karuseller, ponnyridning och en gunga. Trädgården med dess bäddar och växtlighet verkade vara helt utplånad vid den tiden.

Tiden från 1920-tal till nutid

Omkring 1920, då Eklandagatan breddades, togs den större delen av nedre trädgården i anspråk. Efter jubileumsutställningen återställdes större delen av ytan till parkmark och återstoden av den nedre trädgården fick en mer publik karaktär. Så småningom tillkom också prydnadsplanteringar, en staty (1957) och sittbänkar, samt en kioskbyggnad där dammen hade legat. Landeribyggnaderna blev hyresbostäder och området närmast landeriets byggnader användes som gårdsyta av de boende (figur 18).

Figur 17. På övre terrassen framför landeribyggnaderna fanns en fontän och en galoschgunga vid jubileumsutställningen 1923. Landeribyggnaden skimtar till höger i bild och den övre muren i bakgrunden. Foto Göteborgs stadsmuseum.

Figur 18. Området kring mitten av 1900-talet. Nu hyrdes landeriet ut som bostäder. Foto Göteborgs stadsmuseum.

Herrskap och tjänstefolk

Genom att lägga samman olika källor, främst mantalslängder, kan vi sluta oss till sammansättningen hos de hushåll som var mantals-skrivna på Johanneberg och således hade landeriet som sin huvud-sakliga bostad och arbetsplats. Mantalslängderna ger en bra bild av vilka som faktiskt bodde på en viss fastighet och de visar oss att familjer och hushåll ännu på 1800-talet var bra mycket mer samman-satta än vad vi kanske tänker oss idag. Kärnfamiljen med (enbart) mamma, pappa, barn var ännu inte normen. Få människor bodde på egen hand, i synnerhet inte kvinnor, även om enstaka fattiga änkor kunde bo ensamma. Ogifta personer bodde ofta hos släktingar, men ibland slog sig personer som till synes inte var släkt ihop och delade ett boende, nästan som ett kollektivboende idag. Änkor var en sådan grupp, som ibland delade bostad (Rosén 2013).

Det första hushåll vi kan kartlägga genom mantalslängderna är Christoffer Troilius, ekipagekapten i Ostindiska kompaniet, som innehade landeriet efter änkefru Norling och fram till 1817. Hushållet på Johanneberg bestod av Troilius själv, hans hustru Inger Elisabet Schale och deras tre döttrar. Flickorna hade en informator och fick alltså undervisning i hemmet, något som inte var ovanligt för mer välbärgade barn vid den här tiden. Här fanns också en kusk och en arbetskarl. Fem pigor skötte det praktiska i hushållet. Av de boende på Johanneberg var alltså betydligt fler i tjänsteställning jämfört med innehavaren med familj.

Mantalslängden från 1813 avslöjar att kapten Troilius nyttjade tobak liksom informatorn, kusken och arbetskarlen. Alla husets kvinnor, både familjen och pigorna, ägde "sidenpersedlar", alltså plagg av siden. Troilius ägde ett fickur av guld och det fanns två hundar i familjen. I Göteborgs stadsmuseum finns ett par porslinstillrikar bevarade som tillhört Inger Elisabet Schale, märkta med hennes initialer (figur 19). Specialbeställda serviser, ofta från Kina, ingick i det förmögna borgerskapets markeringar av sin egen betydelse.

Någon trädgårdsmästare nämns inte specifikt. År 1822 bodde trädgårdsträng Anders Öberg med hustru och dotter på det lilla områ-

Figur 19. Två tallrikar av kinesiskt porslin, märkta med Inge Elisabet Schales initialer. Foto Göteborgs stadsmuseum, LAE:2:31. (Bilden som är väldigt lågupplöst är manipulerad i Photoshop för att se litet tydligare ut; en bättre version går inte att ordna nu eftersom museets arkiv är nerpackat för flytt.)

det no 83, ibland kallat Hallekrogen, omedelbart söder om Johanneberg. Det är kanske inte alltför osannolikt att Anders Öberg arbetade med den trädgårdsanläggning som växte fram på Johanneberg.

Från 1845 och fram till sin död 1851 innehade den före detta landshövdingen i Halland Claes Wirgin Johanneberg. Han var mantalsskriven här med sin familj och efter hans död bodde änkan Amelie kvar här ytterligare ett par år. Dottern Jaquette Christina var också skriven här några år. Hon verkar ha varit en "hemmadotter" och bodde fortfarande hemma vid 25–30 års ålder. Även om familjen Wirgin endast bodde här några år så verkar de ha satsat på att ordna med trädgården. Under Wirgins tid, från 1843, ser vi för första gången en trädgårdsmästare specifikt ingående i hushållet på Johanneberg. Detta år flyttade trädgårdsmästaren Johan Lönngren dit med hustru och svärmor och de fanns kvar här till 1847. 1843 bodde också arbetskarlen Anders Elg med hustru Maria och ett barn på Johanneberg. Elg fanns här redan 1840 och beskrivs då som trädgårdsdräng, men därefter som arbetskarl. Kanske var han ett slags allt-i-allo på gården? Från 1847 finner vi i stället trädgårdsmästaren Emanuel Hallin på landeriet, fram till 1851, då Carl Fredrik Ekelund tog över jobbet.

Familjen Wirgin (1845–1852) hade en stab med tjänstefolk på Johanneberg som omfattade pigor och drängar, en kammarjungfru, en hushållerska, en kusk och en trädgårdsmästare. År 1845, till exempel, såg hushållet ut på följande vis: Trädgårdsmästaren med familj, en kammarjungfru, en hushållerska, en betjänt, en kusk, en dräng och tre pigor.

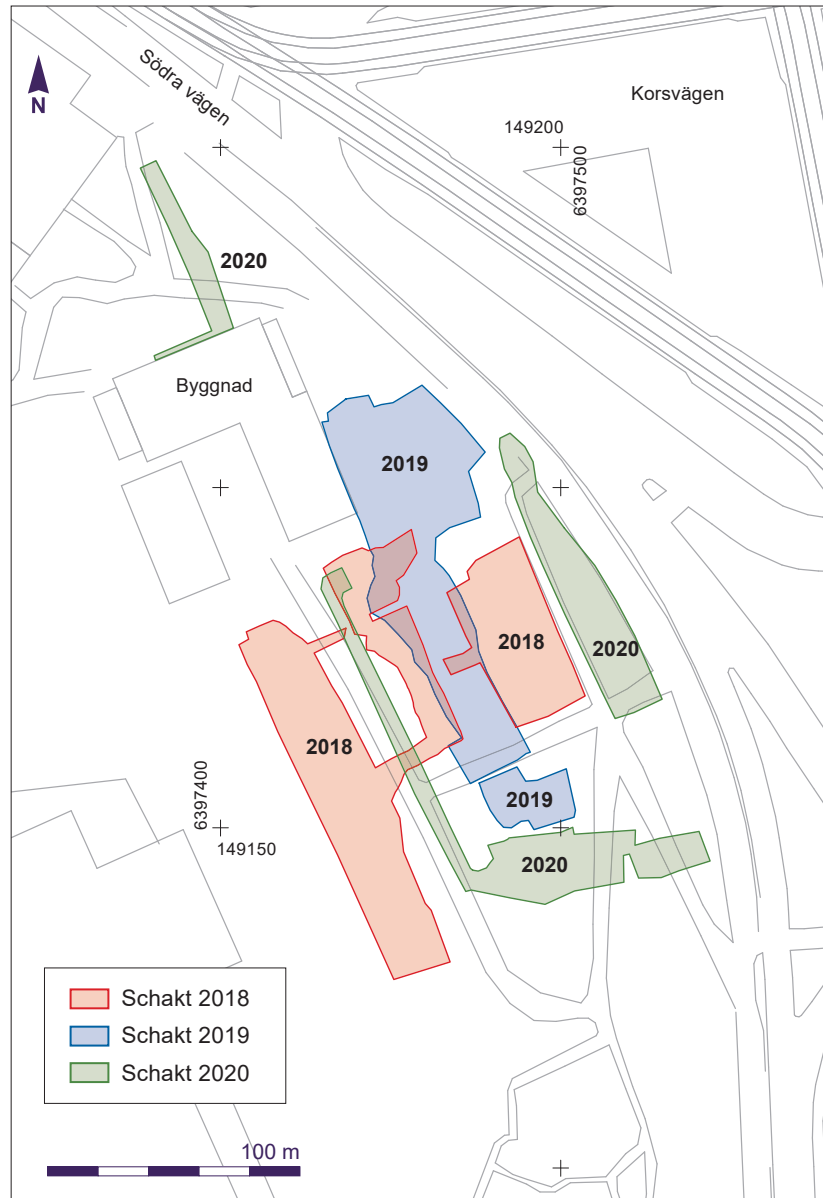
Under 1860- och 1870-talen var det gott om folk på Johanneberg och det torde ha varit trångbott stundtals. Som ett exempel kan vi titta på mantalslängden 1864 och vilka som var mantalsskrivna här då. Hälften av landeriet innehades av änkan Emilie Bressander. Den andra delen tillhörde hennes fyra barnbarn som bodde här med sin mor Amalia Weinberg, som också var änka. Två kvinnliga och en manlig släkting bodde här också. En hushållerska styrde över två pigor. Trädgårdsmästaren Carl August Qvarnström ansvarade för trädgården och till sin hjälp hade han en dräng. Därutöver fanns ett par tjänare på kortare anställningar. Efter en period med snabba byten av trädgårdsarbetare kom A P Eliasson Söderlind hit 1879 och stannade genom ett par ägarbyten.

Under de perioder då det fanns fastboende hushåll på Johanneberg var här alltså ganska gott om folk, kring 10–12 personer utöver de som arbetade här på kortare anställningar. Huvuddelen av dem var tjänstefolk. Frågan är hur trädgården upplevdes och uppfattades av dessa olika människor beroende på vilken position de hade i hushållet?

Resultat

Den undersökta ytan

Den undersökta ytan utgjordes av trädgården tillhörande Johannebergs landeri. Som nämnts ovan undersöktes inte hela ytan, och undersökningen genomfördes vid flera olika tillfällen (figur 20, tabell 1). Ytan kan delas in i tre huvudområden: den övre trädgården, den nedre trädgården och slänten mellan dem. I släntens mitt fanns den trappa som band samman de övre och nedre trädgårdarna.

Figur 20. De olika ytor som undersökts på Johanneberg 2018–2020. Skala 1:2 500.

Den 7 februari till 11 april 2018 undersöktes den övre trädgården och delar av den nedre trädgården. Det mycket kalla vintervädret under februari och mars försvårade undersökningen (figur 21). Inga större ytor kunde avbanas eftersom de snabbt frös och den schaktade ytan fick skyddas med isoleringsmattor och värmemattor då den inte undersöktes. Endast mindre ytor kunde därför hållas förberedda för undersökning. Detta och det faktum att temperaturen tidvis var ned mot -14 grader gjorde det svårt att arbeta i det önskade tempot och med större ytor. Den västra delen av den övre trädgården undersöktes under den kalla perioden.

Mot slutet av undersökningen blev vädret bättre och större ytor kunde öppnas. Nu undersöktes den östra delen av den övre trädgården, delar av slänten och delar av den nedre trädgården. Eftersom ett betydligt högre arbetstempo hölls nu kunde de påträffade lämningarna inte undersökas lika noggrant som önskat. Det var nu som de

År	Undersökt	Länsstyrelsens dnr
2018	2018-02-07 till 2018-04-11, 2018-10-11 till 2018-10-12	431-1812-2017, 431-33812-2018
2019	2019-02-25 till 2019-03-21, 2019-09-03 till 2019-09-04	431-33812-2018, 431-19102-2019
2020	2020-03-02 till 2020-03-19, 2020-05-04 till 2020-05-15, 2020-06-23, 2020-08-04, 2020-11-03 till 2020-11-04	431-33812-2018, 431-19102-2019, 431-1017-2020

Tabell 1. De undersökningar som gjorts på Johanneberg 2018–2020.

tjocka påförda lagren av lera i den östra delen av den övre trädgården och uppbyggda terrassmurarna i slänten påträffades. Murarna stod kvar efter undersökningen i väntan på beslut om de skulle kunna bevaras eller ej.

Den körväg som fanns upp till landeriet och en vändplats i den övre trädgården fick inte tas bort eftersom det var tillfartsvägen för räddningstjänsten. Detta innebär att en stor del av den övre trädgården aldrig kunde undersökas. På Trafikverkets önskan undersöktes

Figur 21. Delar av undersökningen gjordes med rejält vinterväder. Foto: Christina Rosén.

inte den södra delen av den övre trädgården eftersom den inte skulle beröras av bygget.

Under 2018–2020 gjordes flera undersökningar som främst berörde slänten och den nedre trädgården.

Den 11–12 oktober 2018 gjordes en schaktningsövervakning i samband med ledningsarbete i slänten.

Den 25 februari till 21 mars 2019 undersöktes terrassmurarna i slänten. De plockades därefter ned till i höjd med trappan. Efter detta undersöktes även trappan och togs bort.

Den 3–4 september 2019 undersöktes en del av del av mellanterrassen/slänten söder om trappan. Orsaken var att en ny ledning skulle förläggas hit. Undersökningen avbröts av logistik- och arbetsmiljöskäl. Inga hårdgjorda ytor kunde undersökas och massor kunde inte köras bort. Farlig släntning i kombination med kraftigt regn och oklar miljöklassning av jordmassorna innebar en klar säkerhetsrisk.

Den 2 mars till 19 mars 2020 undersöktes åter en sträckning för planerade ledningar, denna gång genom slänten och den övre trädgården.

Den 4–15 maj och 23 juni 2020 undersöktes ytterligare områden som berördes av nya ledningar. En sektion grävdes genom släntens södra del och den nedre trädgården. Även en yta norr om landeriets byggnader berördes.

Den 4 augusti 2020 gjordes en schaktningsundersökning i Södra vägen direkt öster om landeriets byggnader i samband med grävande för nya ledningar.

Den 3–4 november 2020 undersöktes den östligaste delen av den nedre trädgården.

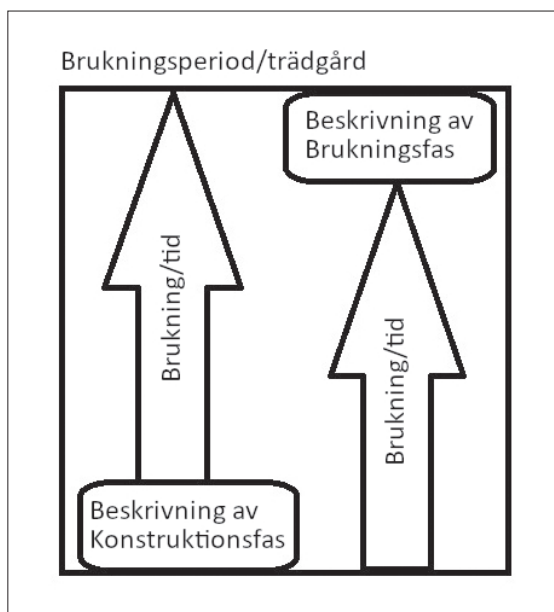
Händelsefaser och brukningsperioder

I den här rapporten används huvudsakligen två olika begrepp för att beskriva tid och rum, begreppen händelsefas och brukningsperiod.

Händelsefas är det begrepp som valts för att beskriva en samling arkeologiskt urskiljbara händelser som hör ihop och som skett under en avgränsad tidsperiod. Den stratigrafiska berättelsen är uppbyggd kring händelsefaser.

I Johanneberg utgår den händelsebaserade fasindelningen från konstruktionsfaser och brukningsfaser. Konstruktionsfaserna omfattar större fasta lämningar där själva konstruktionen var tydlig men i mindre grad brukandet av den. De beskrivs vid den tidpunkt då de konstruerades. Brukningsfaserna omfattar de lämningar där tydliga spår fanns från ett kontinuerligt brukande. Framför allt gäller detta odlade ytor. De har beskrivits vid den tidpunkt då en aktivitet upphörde (figur 22). Detta medför att fasindelningen ibland kan bli till synes stratigrafiskt fel. Ett exempel är odlingsjorden i den nedre trädgården som brukades av trädgård A till E. Ett dike anlagt i trädgård D som skär odlingslagret, trots detta har lagrets lagts i fas E2 eftersom det fortsatte brukas efter att diket grävdes.

Eftersom trädgården anlades i en sluttning som stegvis terrasserades innebär detta att samma odlingsjord längst i nordväst, där jordlagren var tunna, hade brukats av alla trädgårdar fram till det översta jordlagret (203) lades på. Odlingsytorna beskrivs som tillhörande den sista trädgård de brukades av. Eftersom mer jord påförts längre åt öster i den övre trädgården kunde fler odlingsytor som hörde till enskilda trädgårdar urskiljas här.

Figur 22. Skillnaden i beskrivning av konstruktionsfaser och brukningsfaser. Rektangeln motsvarar en trädgård. Pilarna visar brukning över tid med markering av när i brukningsperioden de olika typerna av händelser beskrivs.

Händelsefaserna har samlats i övergripande *brukningsperioder*, som beskriver en avgränsad tidsrymd under vilka en kontinuitet av handlingar och funktioner förekom. Brotten mellan de olika huvudfaserna utgörs av större förändringar av funktion och fysisk miljö. I fallet Johanneberg utgörs de olika brukningsperioderna av de olika trädgårdarna och bruket av platsen före och efter den användes som trädgård. Brukningsperioderna är:

Äldsta bruk. Motsvarar brukandet av platsen fram till att landeriet etablerades under 1700-talets andra halva.

Trädgård A. Daterad till 1700-talets sista årtionden. Den äldsta landeritiden med nyttodling.

Trädgård B. Daterad till 1800-talets första decennier. Den äldsta anlagda trädgården med odlingsbäddar och sandade gångar.

Trädgård C. Daterad till 1800-talets första decennier. Mindre omstrukturering av den anlagda trädgården med nya gångar och odlingsbäddar.

Trädgård D. Daterad till 1820-tal till 1800-talets mitt. Omfattande terrasseringar och anläggande av nya gångar och odlingsbäddar. Trädgården omstrukturerades ytterligare under brukandet. Kartan från 1828 visar en fas av trädgård D.

Trädgård E. Daterad till 1800-talets mitt till 1910-tal. Påbyggnad av terrasserna och anläggande av nya gångar och odlingsbäddar. Trädgården användes som handelsträdgård mot slutet av perioden. Kartorna från 1880 talet visar en fas av trädgård E.

Trädgård F. Daterad till 1910-talet till nutid. Trädgården användes för jubileumsutställningen och sedan som park.

Framför landeriets port. Lämningar norr om landeriets byggnader. Ytan användes från landeriets anläggande till 1910-talet.

Händelseförlopp

De äldsta lämningarna

Spår fanns av mänsklig närvaro på platsen redan innan den första trädgården anlades, men ytan har troligen inte odlats. Bland annat tillvaratogs enstaka föremål i ett påfört lager.

Trädgård A

Den äldsta landeritiden med nyttoodling (figur 23). Denna fas motsvarar sannolikt den odling som bedrevs under 1770- och 1780-talen. Johanneberg bytte då ägare flera gånger och det är oklart hur odlingen bedrevs och vad som odlades. Potatis och humle nämns i källorna.

Man verkar ha odlat i traditionella bäddar 1,2–1,3 meter breda. Dessa odlingar kan ha anlagts innan man började spränga bort bergspartier i väster. Odlingsbäddarna var till övervägande delen anlagda i öst-västlig riktning och följde den naturliga sluttningen inom ytan. Minst en nord-sydlig trädgårdsgång fanns liksom en nord-sydlig mur i den östra delen av den övre trädgården.

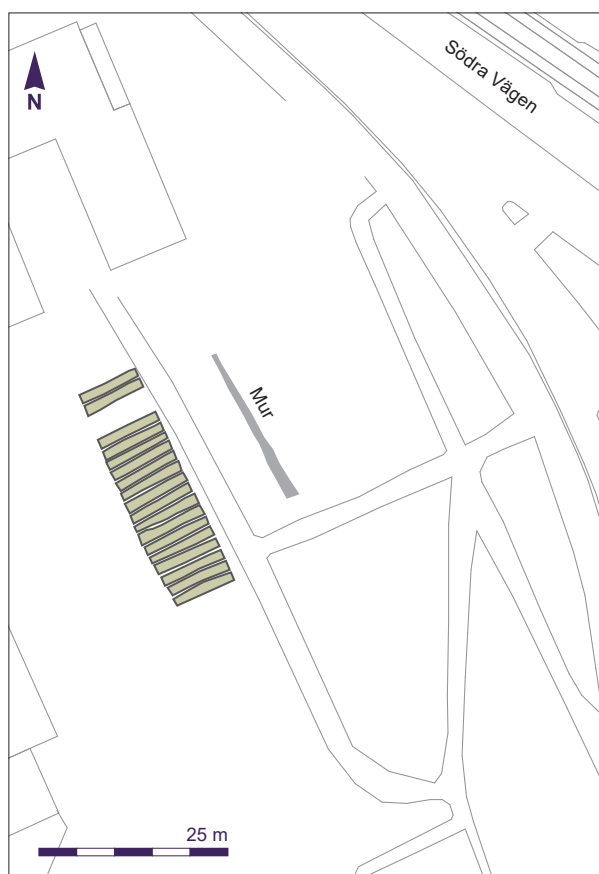
Mycket lite fanns bevarat av den jord som odlades. Ett mindre parti fanns i övre delen av trädgården (under en gång från trädgård B). Även i de trampade gångarna mellan odlingsbäddarna fanns spår av odling. De arkeobotaniska analyserna visade att jorden hade berikats med spisaska, även förekomsten av svinmålla indikerar en relativt hög näringshalt. I två prover fanns fröer från liljor.

Det är oklart om det fanns några byggnader, men man kan ha börjat bygga de hus som benämns 1 och 4 i brandförsäkringen 1803.

Trädgård B

Den äldsta anlagda trädgården med odlingsbäddar och sandade gångar (figur 24–25).

Trädgården var uppdelad på en övre och nedre del och låg i den naturliga sluttningen mot öster och sydöst. Troligen fanns en terrass-

Figur 23. Tolkning av trädgård A. Gröna ytor är odlingsbäddar. Tolkningen bygger på undersökta lämningar. I stora delar av trädgården saknas information om odlingsbäddarnas utbredning. Skala 1:1 000.

mur väster om den övre trädgården redan nu. Inga spår fanns dock av denna då muren lades om vid minst ett tillfälle.

Den övre trädgården lutade bitvis kraftigt då den följde den naturliga sluttningen. En regelbunden trädgård anlades här med två axlar som möttes i en central rundel. Trädgården avslutades mot norr av en mur, öster om den fanns en trappa som ledde till en gång öster om landeriets byggnader.

Mellan den nedre och övre trädgården fanns ett brantare parti, möjligen med berg i dagen. I sluttningen kan en eller flera trappor ha funnits. Även den nedre trädgården sluttade mot öster.

Odlingsjord som brukades i den övre trädgården under denna tid fanns endast bevarad i den östra delen. I den nedre trädgården fanns enstaka partier med odlingsjord brukad under trädgård B. De arkeobotaniska analyserna visar att jorden hade berikats med gödsel och var näringsrik. Ett förkolnat frö från arten *Veronica* påträffades i ett prov.

Fyra byggnader brandförsäkrades 1803 av F. A. Scherman som var tillträdde landeriet 1802. Trädgården kan ha anlagts av honom eller av Christoffer Troilius med familj som var mantalsskrivna på Johanneberg från 1810.

Trädgård C

Mindre omstrukturering av den anlagda trädgården med omläggning av gångar och odlingsbäddar.

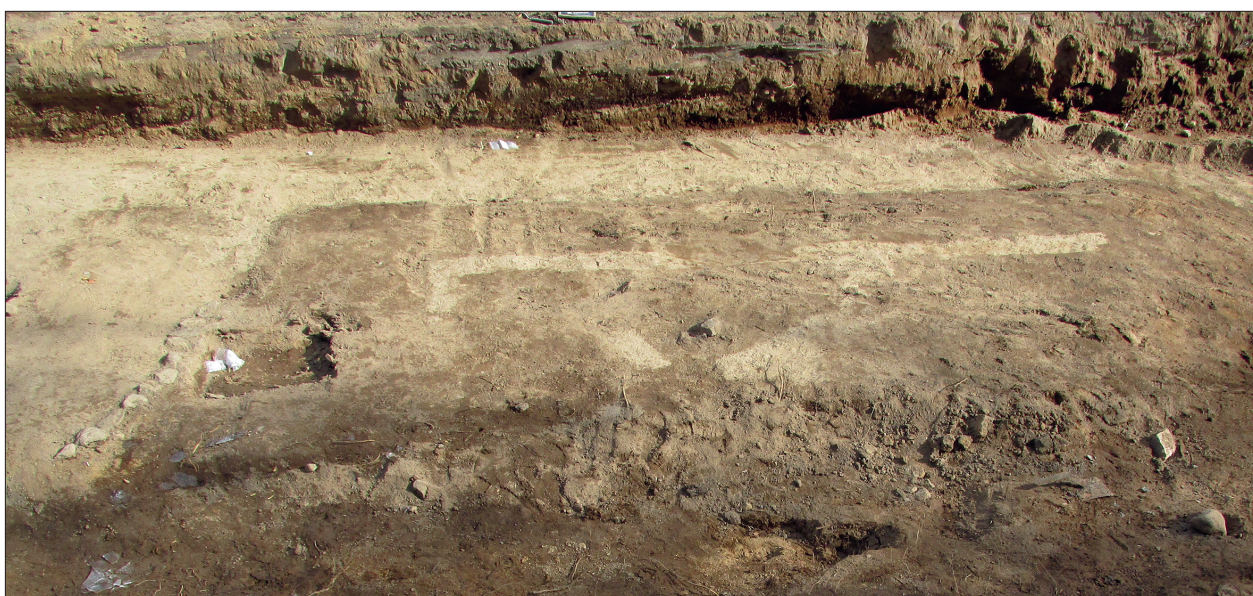
Troligen byggdes en terrasskant i den övre trädgårdens östra del och odlingsbäddarna höjdes något i samband med detta. Trädgården

Figur 24.
Tolkning av trädgård B. Gröna ytor är odlingsbäddar. Tolkningen bygger på undersökta lämningar och i den nedre trädgården även på kartan från 1828. Den övre trädgårdens avslutning mot söder är osäker. Skala 1:1 000.

Figur 25. Sandade gångar och odlingsbäddar från trädgård B i den östra delen av den övre trädgården. Här syns tydligt de tjocka lerlager som man lade på då trädgård D och E anlades. Foto från söder: Andreas Skredsvik.

Figur 26. Sand utlagd som gångar i odlingsbäddar, trädgård C. Foto från väster: Andreas Skredsvik.

hade samma grundstruktur som trädgård B men antalet gångar minskade.

Odlingsjord som brukades i den övre trädgården under denna tid fanns bevarad i den västra och östligaste delen. Över delar av odlingsjorden fanns tunna lager av sand som kan vara utlagda som gångar mellan rader av grödor (figur 26). Eftersom odlingsbädden grävdes om varje år bör de vara en ögonblicksbild från den sista säsongen innan trädgård D anlades. I den nedre trädgården fanns endast mindre ytor med odlingsjord brukad under trädgård C.

Även här var odlingsjorden gödslad och näringsrik. I den övre trädgården fanns frön av liljor. I den nedre trädgården fanns frön av kungsmynta (oregano) och syskor.

Trädgård D

Omfattande terrasseringar och anläggande av nya gångar och odlingsbäddar.

Genom borttagande av berg och anläggandet av terrassmurar skapades en terrasserad trädgård med en övre och nedre del samt en mindre mellanterrass. En trappa i trädgårdens mitt knöt ihop de olika delarna (figur 27). Denna trädgård är sannolikt den som avbildas i 1828 års karta (se figur 13 ovan).

Den övre trädgården blev nu planare än tidigare. En regelbunden trädgård anlades med två axlar som möttes i en central rundel. Murarna norr och väster om den övre trädgården fanns kvar. Ett system av kulvertar av sten anlades för avrinning eller för att samla upp vatten. Odlingsjord som brukades i den övre trädgården under

Figur 27.
Tolkning av trädgård D. Gröna ytor är odlingsbäddar. Tolkningen bygger på undersökta lämningar och kartan från 1828. Skala 1:1 000.

Figur 28. Terrassmurarna sedda från sydöst i mars 2019, trädgård D. Foto: Mattias Öbrink.

denna tid fanns bevarad i den västra delen. I jordprover från lagren fanns frön av fläder och en sådan kan ha vuxit i trädgården.

Mellan trädgårdens övre och nedre delar fanns kallmurade terrassmurar och en mindre mellanterrass, trappan (som låg på samma plats som den ännu gjorde 2019) var integrerad i murarna (figur 28).

Även den nedre trädgården var planare. Här fanns färre lämningar bevarade. Odlingsjord som brukades i den nedre trädgården under denna tid fanns framför allt bevarad i den västra delen (där slänten senare anlades) och i söder. I den nedre trädgården fanns ett frö av kungsmynta (oregano).

Efter en tid skedde förändringar av mellanterrassens södra del och odlingsbäddar i den övre trädgården.

Det är i trädgård C och D som blomkrukor börjar bli vanligare och det är här som vi ser de flesta spåren av föremål som direkt knyter an till att man vistats i trädgården.

Trädgård E

Påbyggnad av terrasserna och anläggande av nya gångar och odlingsbäddar (figur 29)

Muren mellan den övre och nedre trädgården täcktes med en slänt samtidigt som den övre trädgården höjdes. Även trappan mellan den övre och nedre trädgården byggdes om. Troligen togs odlingsjorden bort i delar av trädgården inför ombyggnaderna för att sedan återanvändas. Efter detta anlades nya grusade gångar och odlingsbäddar.

Troligen är det denna trädgård som avbildas i 1870- och 1880-talens kartor (se figur 15 ovan), men mycket lite av trädgårdens

struktur fanns kvar i det arkeologiska materialet. Endast delar av den västligaste gången i den övre trädgården fanns bevarad. Likaså fanns mycket lite av den odlingsjord som brukades under denna trädgård bevarad, endast ett mindre parti fanns i den nedre trädgården. Här fanns ett frö av kungsmynta (oregano).

Anläggandet av trädgård E kan ha initierats av familjen Jakobs-son, som innehade landeriet 1817–1837 eller av senare innehavare. Trädgården omstrukturerades ytterligare under brukandet. Det svårt att avgöra vad som sedan gjordes av familjen Wirgin (1845–1852) och vad familjen Bressander-Weinberg (1853 till cirka 1880) låg bakom. Båda familjerna hade trädgårdsmästare anställda och det historiska kartmaterialet är inte tillräckligt detaljerat för att vi ska kunna följa förändringarna. Med tanke på familjen Bressander-Weinbergs långa innehav är det kanske troligt att det var de som mest satte sin prägel på trädgården. Orangeriet verkar komma till under deras tid och antagligen också utvidgningen av trädgården söderut, med mjukare former.

Trädgården användes under den sista tiden som handelsträdgård. Denna funktion bör ha tillkommit efter 1892, då landeriet hade återgått till staden. Antalet blomkrukor var som störst i denna fas.

Trädgård F

Stadens expansion kom att påverka trädgården. I samband med detta minskade den nedre trädgårdens yta när Eklandagatan lades ut och Södra vägen breddades. I norr lades nya kvarter ut som skar av den

Figur 29.
Tolkning av trädgård E. Gröna ytor är odlingsbäddar. Tolkningen bygger på undersökta lämningar och kartorna från 1870–1890-tal. Skala 1:1 000.

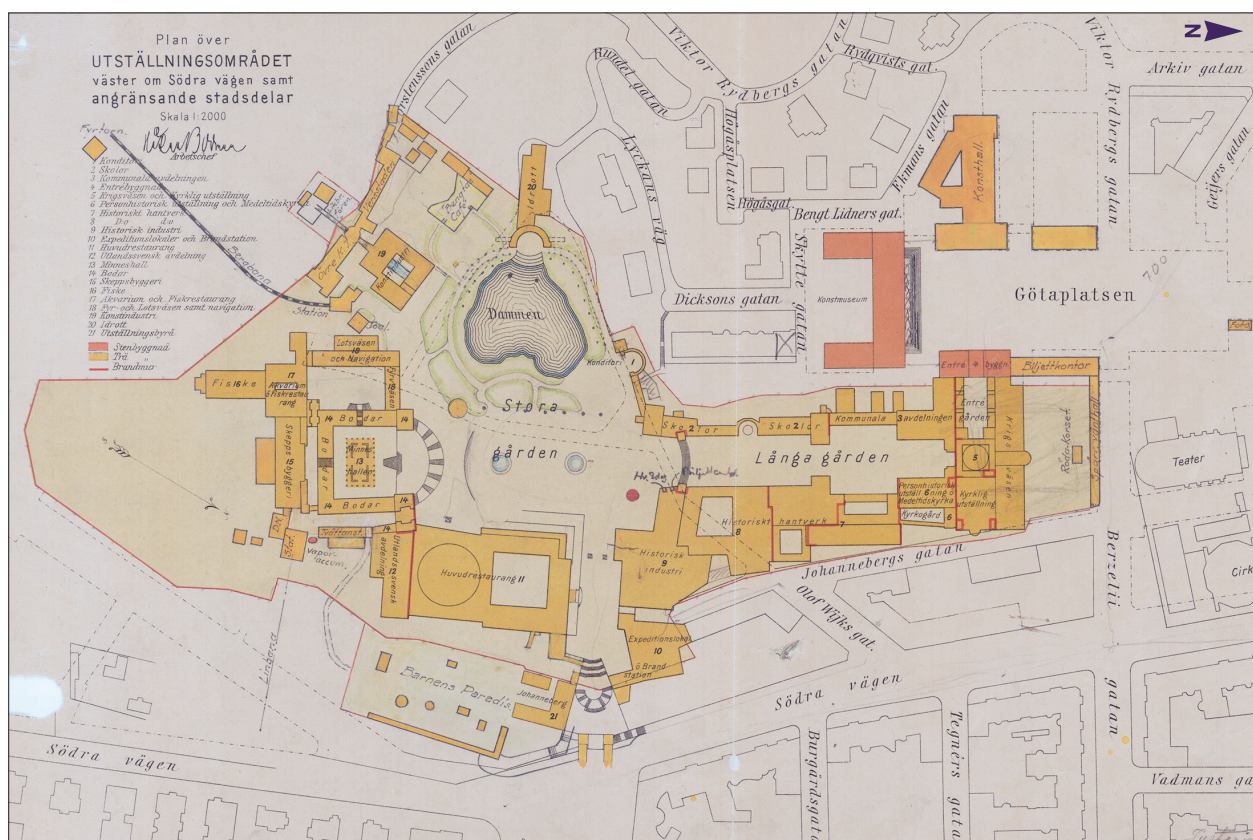
äldre infarten till landeriet. Som ersättning anlades en ny infart genom trädgården. Utöver detta behölls troligen grundstrukturen från trädgård E med en övre och nedre trädgård med en slänt emellan. Muren väster om den övre trädgården och trappan lades om. Den övre delen av trädgården jämnades troligen till och ytterligare berg kan ha tagits bort.

Platsen användes därefter för jubileumsutställningen 1923 (figur 30). Mycket få arkeologiska spår fanns av denna händelse. I den övre trädgården fanns grusade ytor och raseringslager. I den östra delen av den nedre trädgården fanns spår av den avlång enklare byggnad som kallades *den kinesiska muren*. Efter att utställningen hade avslutats blev ytan en park.

Det mesta av den odlingsjord som fanns på platsen brukades under denna period. I den övre trädgården var detta jord som hade lagts på redan vid anläggandet av trädgård E och i nedre trädgården vid anläggandet av trädgård D. Skillnaden mot tidigare var att de nu huvudsakligen utgjorde gräsmattor och inte omgrävda odlingsbäddar.

Framför landeriets port

Norr om landeriets byggnader fanns infarten till landeriet från att det anlades fram till 1910-talet. Här undersöktes en mindre yta. Inom den fanns odlingsjord som troligen var en rabatt intill infarten. En stenläggning lades senare ut över ytan, troligen skedde detta under sent 1800-tal.

Figur 30. Karta över Jubileumsutställningen 1923. Barnens paradys syns i nedre delen av kartan. Norr till höger.

Föremålsfynden

Principer för insamling och urval

Föremålsfynd samlades in från alla primära kontexter och en del av de sekundära, främst från odlingslager. Syftet med fyndinsamlingen var att besvara de frågeställningar som angivits i undersökningsplanen. Dessa kretsade kring borgerlig identitet och hur den uttrycks materiellt, försörjning, handel, kolonialism, produktion och konsumtion, jordbruksteknologi, massproduktion och proletarisering. Frågor om klass och genus skär igenom alla dessa frågeställningar.

Fynden mättes in som fyndenheter där de påträffas. Syftet var att få en fyndspridningsanalys som skulle kunna belysa de skilda odlingshorisonterna, visa olika aktivitetsområden och ge en datering av konstruktioner i trädgård och park.

I fält samlades alla föremål in från de meterrutor som grävdes i lager, från övriga kontexter samlades ett urval som ansågs kunna visa funktion eller ge datering. Vid tvättning och registrering gjordes ännu ett urval där uppenbart moderna föremål (som plast) sorterades bort utan att registreras och vissa fyndgrupper registrerades, men inte sparades. Det senare gäller spik, fönsterglas och tegel. Dessa har registrerats i Intrasis, så att de kan användas i fyndspridningsanalyser, men har inte sparats. Tio föremål av olika metaller lämnades till Studio Västsvensk Konservering (SVK) för konservering.

Källkritik och registrering

Johannebergs trädgård användes under en arkeologiskt sett mycket kort period. Området började antagligen odlas i sent 1700-tal och odlingen upphörde vid 1900-talets början. Huvuddelen av fynden kommer från odlingslager med matjord som har grävts om många gånger, så att fynd från flera olika perioder har blandats runt. Det är därför vanskligt att dra enkla slutsatser om datering av de olika faserna utifrån fynden. Ett talande exempel är vilka mynt som hittades och var de låg stratigrafiskt. Tabellen nedan visar de olika faserna och myntfynden. Det är uppenbart att mynten inte lämpar sig för att direkt datera olika faser. Det vi dock kan notera är att det inte finns några mynt i de äldsta faserna, vilket möjligen säger något om hur mynt hanterades i trädgården (eller inte hanterades).

Vid registreringen i Intrasis har föremålen sorterats efter kategorier som i huvudsak utgår från vilket material de tillverkats i. Dessa kategorier är inte nödvändigtvis de som säger mest om fyndens kulturella kontext – hur de användes, betraktades och slutligen kasserades i sin samtid.

Tabell 2. Myntfynd i olika brukningsperioder.

Trädgård	Myntfynd
Äldsta bruk	–
Trädgård A	–
Trädgård B	–
Trädgård C	–
Trädgård D	F870 Oskar II (?)
Trädgård E	–
Trädgård F	F 921 1 öre 1959, F922 Norge 1810 (?), F923 Oskar II före 1905, F924 ¼ sk 1808, Danmark 2 sk 18?? Oskar II 1 öre 1889
Framför landeriets port	–

Det vi kan iaktta arkeologiskt är den sista fasen i användningskedjan råvaruutvinning – produktion – transport – konsumtion – kassering. Vilka föremål hade förbrukats och kasserats på Johanneberg? Det är inte självklart desamma som dagligen användes av dem som bodde och vistades där, även om det givetvis finns vissa samband. Framför allt är de arkeologiskt funna föremålen bara en mindre del av allt som faktiskt fanns och användes på platsen. Det mesta blev inte till urskiljbara arkeologiska spår. Det återanvändes, arbetades om, skänktes bort/ärvdes och hamnade någon annan stans eller sparades. Metaller arbetades om, trä eldades i spisar och kakelugnar, textilier användes i flera led innan de slutligen slängdes eller brändes som trasor. Ännu under 1800-talet var tyger dyra, även om en industriell produktion av billigare bomullstyger och tyger med blandade fibrer kom igång då, samtidigt som en småskalig hemproduktion fortsatte. Klädesplagg syddes om för nya ägare och nya trender, utslitna vuxenplagg blev barnkläder, de skänktes bort, de omarbetades i det oändliga och slutade sina liv som städtrasor, tvättlappar, blöjor, mensbindor och toa”papper”.

Bouppteckningar vittnar om den enorma mängd föremål som användes i 1800-talets borgerliga miljöer (se vidare avsnittet om kart/arkivstudier). Läser vi bouppteckningarna jämsides med de arkeologiska fyndlistorna blir det tydligt hur lite vi faktiskt har att jobba med arkeologiskt (Rosén 2001).

De arkeologiska fynden kretsar kring vissa konkreta användningsområden. De är direkta spår av byggnader, som fönsterglas (som också kan vara från drivbänkar), spik, tegel och kakel. De är föremål som användes för att laga, servera och förvara mat och dryck. Det är personliga småföremål som tappats.

Sammanlagt 919 fyndposter har registrerats. Antalet fyndposter är inte detsamma som antalet föremål, eftersom en fyndpost kan innehålla flera likartade föremål, men det ger ändå ett mått på fördelningen av fynd mellan olika faser och kontexter.

672 av fyndposterna kommer från odlingslager, vilket motsvarar 73 procent av alla fyndposter. En del fynd har också samlats in från brukningslager, från äldre markhorisonter och från olika fyllnadslager. Fynden från odlingslager och fyllnadslager får ses som de mest omrörda medan fynd från brukningslager med större sannolikhet är primärdeponerade.

Spridningsbilden för olika perioder och föremålstyper redovisas inte, då den egentligen bara visar var de olika odlingslagren befinner sig. Bilden är mycket likartad för olika typer av föremål, vilket kan antas vara ett resultat av ständig omrörning och flyttning av jord. Generellt kommer de flesta av föremålen från den övre terrassen, men det var också den som undersöktes med störst noggrannhet. Jämför vi de övre och nedre trädgårdarna ser vi dock att fyndsammansättningen är ungefär likartad, med enstaka avvikelser.

Tabell 3 visar fördelningen mellan de olika brukningsperioderna. Den enskilt mest föremålsrika perioden är trädgård F, som motsvarar den allra yngsta brukningen under 1900-talet. Därutöver ser vi en topp i trädgård C och D, särskilt i trädgård D, som sannolikt motsvarar en period då Johanneberg var bebott året runt.

En central fråga är varifrån jorden och därmed föremålen egentligen kom. Huvuddelen av fynden låg i odlad jord som får antas ha gödslats. Vi kan tänka oss flera olika källor till gödseln: ko- och

Fördelning av föremål	Fyndposter	Antal fragment
Äldsta bruk	11	13
Trädgård A	29	99
Trädgård B	12	20
Trädgård C	134	217
Trädgård D	327	685
Trädgård E	49	69
Trädgård F	337	910
Framför landeriets port	11	13

Tabell 3. Antal fyndposter och fragment per bruksperiod.

hästgödsel från egna eller andras djur, köskompost, trädgårdskompost, möjligen också mänsklig latrin. En del har säkert framställts på platsen men vi får också tänka oss möjligheten att gödsel, latrin och kompost har fraktats hit från staden. Inne i Göteborg fanns en eller flera latrin/avfallsbingar på i stort sett varje gård och dessa tömdes med jämna mellanrum. Kanske har man fraktat en del av detta material ut till landeriernas odlingsjorðar?

Allt detta betyder att vi får vara lite försiktiga med att koppla samman alla fynd med människor och aktiviteter på Johanneberg. Samtidigt går det att se en del mönster i föremålsmaterialen och de diskuteras vidare nedan.

Föremålskategorier

Ett urval av föremålen redovisas här uppdelat på olika kategorier efter deras funktion. Samtliga föremål redovisas i fyndlistan i bilaga 2.

Byggnadsmaterial

Kakelfragmenten kommer huvudsakligen från ugnskakel i rödbrännande gods. De fragment som hade dekor och färg bevarade var i allmänhet svartglaserade och tycks vara dekorerade på ett likartat sätt (figur 31). Möjligen kommer de från en eller ett par kakelugnar som rivits ut eller satts om. Även enstaka kakelfragment i fajans förekommer. I den äldsta brandförsäkringen redovisas flera pottkakelugnar i två av byggnaderna, men inget pottkakel hittades vid undersökningen. I den yngre från 1861 redovisas inga kakelugnar.

Tegel fanns som småfragment och större bitar av murtegel och taktegel. Tegel har registrerats på vikt och antal fragment och därefter kastats. I de två äldsta faserna fanns inget tegel alls. Den absoluta majoriteten av alla tegelfragment tillhör trädgård D och E.

Fönsterglas finner vi utspritt över området, dock med en koncentration till områdets västra del. Fönsterglasen kommer sannolikt från

Fördelning av byggnadsmaterial	Kakel	Spik	Fönsterglas
Äldsta bruk	1	–	–
Trädgård A	49	3	6
Trädgård B	–	2	5
Trädgård C	17	42	35
Trädgård D	12	40	108
Trädgård E	–	1	1
Trädgård F	29	60	232
Framför landeriets port	–	–	–

Tabell 4. Byggnadsmaterial i de olika bruksperioderna, antal fragment.

Figur 31. Exempel på kakel från en svartglaserad kakelugn. Skala 1:2,5.
Foto: Markus Andersson.

ombyggnader av husen, men kan också härröra från drivbänkar med glas. Det förekommer i alla faser utom den äldsta och är som vanligast i trädgård F.

Spik fanns i de flesta faser utom den äldsta. Det mesta kommer från trädgård C, D och F. Spik torde i första hand förknippas med husbygge och reparationer, men det går givetvis inte att utesluta andra källor till tappade spik.

Matlagning, servering, matförvaring

Under denna rubrik ligger framför allt kärl i keramik men också föremål i andra material, framför allt glas, som kan knytas till mathanteringen. De dominerande typerna av keramik är yngre rödgods, kinesiskt porslin och flintgods. Därutöver hittade vi mindre mängder stengods och fajans. Ett par av fajanserna tillhör en typ som allmänt dateras till 1600-talet (figur 32). De är alltså betydligt äldre än landeriets brukningstid och frågan är hur de har hamnat där. Möjligen har kompost eller latrin hämtats från staden och använts på Johanneberg.

Vi kan se vissa förändringar i proportionerna mellan olika typer av keramik över tid. I den äldsta fasen, innan det finns någon trädgård på plats, påträffades endast enstaka fragment av flintgods, porslin och fajans. I trädgård A fanns också mycket få fynd – porslin, yngre rödgods och fajans. Trädgård B innehöll bara några fajansskärvor. I trädgård C ser vi för första gången en större variation och större mängd keramik. Det yngre rödgodset dominerar tillsammans med porslin, följt av flintgods och enstaka skärvor av oglaserat rödgods,

Tabell 5. Keramikförekomst i de olika brukningsperioderna. Siffrorna anger antal fragment.

Fördelning av keramik	Fajans	Flintgods	Lergods ljus	Porslin	Rödgods yngre	Rödgods oglaserat	Stengods
Äldsta bruk	1	2	–	1	–	–	–
Trädgård A	1	10	–	6	6	–	–
Trädgård B	6	–	–	–	–	–	–
Trädgård C	2	31	2	48	56	9	5
Trädgård D	5	52	2	100	109	27	9
Trädgård E	1	–	–	–	–	–	–
Trädgård F	12	87	1	57	52	62	6
Framför landeriets port	–	6	–	3	–	–	–

Figur 32. Holländsk fajans, F697, med blyglaserad undersida, typisk för 1600-talets första hälft. Ej skalenlig. Foto: Ester Nannmark.

ljus lergods, stengods och fajans. I trädgård D har mängden fynd ökat ytterligare och proportionerna är ungefär desamma som i trädgård C. I trädgård D ser vi också en påtagligt ökad mängd oglaserat rödgods, i de flesta fall av allt att döma blomkrukor. Dessa låg framför allt i lager på den övre terrassen. Trädgård F innehåller framför allt skärvor av oglaserat rödgods och därutöver yngre rödgods och porslin i ungefär samma mängd. Framför landeriets port fanns endast några få skärvor i flintgods och porslin.

Kronologiskt spänner keramiken över en lång tidsperiod, från 1600-talet fram till 1900-talet. I brukningsperioden Äldsta bruk och i trädgård A finner vi två skärvor av holländsk fajans som hör hemma i 1600-talets första hälft. Typen är vanlig i Göteborg. Hur de hamnade på Johanneberg är oklart, möjligen har man hämtat kompost eller latrin från staden för att gödsla med.

Porslinet domineras i alla perioder av kinesiskt importporslin av den typ som är vanlig i Göteborg genom 1700-talets andra hälft och 1800-talets början (figur 33). Det är värt att notera att det blåvita gods som användes på Johanneberg var gammalt och omodernt. Från 1800-talets början finns exempel på hur det kinesiska porslinet nedvärderas smakmässigt i relation till de nyare serviserna i porslin och flintgods av europeisk tillverkning (Nilsson Schönborg & Rosén 2003).

Genom hela 1800-talet generellt sett dominerades keramikanvändningen av flintgods, till en början av det vita, släta eller reliefdekorerade godset, senare av överföringstryckta kärl med mängder av

Figur 33. Skärvor av kinesiskt porslin var vanliga fynd i alla perioderna. Ej skalenliga. Foto: Markus Andersson.

Figur 34. Exempel på flintgods. Skala 1:1,25. Foto: Markus Andersson.

Fördelning av glaskärl	Butelj	Flaska	Dricksglas	Glaskärl övrigt
Äldsta bruk	2	–	–	1
Trädgård A	4	–	–	3
Trädgård B	21	–	–	–
Trädgård C	34	8	1	13
Trädgård D	28	4	2	33
Trädgård E	–	–	–	–
Trädgård F	41	6	1	52

Tabell 6. Förekomst av glaskärl i de olika brukningsperioderna. Siffrorna anger antal fragment.

Figur 35. Vinglas F742 och 743 i trädgård D. Ej skalenliga.
Foto: Marcus Andersson.

olika dekorer från en rad svenska och europeiska tillverkare. Möjligen har man tagit med äldre serviser till Johanneberg att användas ”på landet”. I bouppteckningen efter Levin Jakobsson redovisas ”ostindiskt porslin” men också tre ”engelska serviser”, varav en i rött och guld, och en blåvit servis från Rörstrand. Också i Jan Carl Bressanders bouppteckning 1859 redovisas ostindiskt porslin jämte en blå och vit engelsk bordsservis. I bouppteckningen efter hans hustru Emelie f Grönvall 1878 förtecknas servigods, men mer översiktligt – den blåvita engelska servisen nämns dock. Kinesiskt – ostindiskt – porslin fanns alltså i hushållen, men frågan är hur det användes.

Proportionerna mellan porslin och yngre rödgods är ungefär desamma genom åren. Medan porslinet (och flintgods) användes till serveringskärlen var det yngre rödgods kökets bruksföremål – skålar, krukor och mjölkfat. I alla tre bouppteckningar redovisas lerkärl.

Flintgodset är av olika typer (figur 34). I de äldre perioderna förekommer dels vitt, odekorat flintgods, dels vitt med någon form av reliefdekor vitt i vitt. Även en del målat gods förekommer. Märkligt nog finns det inget överföringstryckt flintgods förrän i trädgård F, trots att det använts allmänt sedan 1800-talets början.

Stengods, fajans och ljust lergods/vitgods förekommer som enstaka skärvor framför allt i de yngre perioderna. Stengodset består dels av blåvita kärl av Westerwaldtyp, dels av mineralvattenkrus. Mineralvattenkrusen hittades i trädgård C, D och F, några få skärvor i varje. I bouppteckningen efter Levin Jakobsson 1830 redovisas 73 seltzervattenkrus, så det var en vanlig föremålstyp.

Figur 36. En mortel i täljsten tillvaratogs från odlingsjord i trädgård D. Foto: Maria Paring.

Figur 37. En liten tång, sannolikt till socker, låg i odlingsjorden i trädgård D. Ej skalenlig. Foto: Markus Andersson.

Flera olika typer av glaskärl samlades in. De huvudsakliga typerna var dricksglas, flaskor och buteljer (figur 35). Flest glaskärl fanns i trädgård F. Materialet domineras av gröna och bruna öl- och vinflaskor.

Därutöver fanns en del andra föremål som kan knytas till mat och ätande. Lagret S1576, tolkat som förmodligen odlingsjord i trädgård D, innehöll en mortel i täljsten F741 (figur 36). I lagret S213, odlingsjord i trädgård D, låg en liten tång med fabriksstämpel. Den har preliminärt tolkats som en sockertång (figur 37).

Personliga föremål

Kritpipor fanns i alla faser, i huvudsak i form av odekorade skaftdelar. Bland de pipor med dekor som går att datera finns några som är betydligt äldre än landeriet, med dateringar ned i 1600-tal (Carter Bergman 2021). Dessa pipor påträffades i trädgård F och torde komma från jord som hämtats från äldre lager någon annan stans.

I övrigt var de personliga föremålen få. Fyra metallknappar i trädgård C, D och F, ett metallspänne i trädgård E, en fingerborg i trädgård D samt en sporre i trädgård F (figur 38).

Tabell 7. Kritpipor i de olika brukningsperioderna. Siffrorna anger antal fragment.

Fördelning av kritpipor	Kritpipor
Äldsta bruk	4
Trädgård A	6
Trädgård B	1
Trädgård C	53
Trädgård D	63
Trädgård E	–
Trädgård F	49
Framför landeriets port	1

Figur 38. Exempel på föremål av mer personlig prägel är fingerborg, sölja och knappar. Ej skalenliga. Foto: Markus Andersson.

Trädgårdens föremål

De enda föremålsfynd som kan knytas till bruket av trädgården är skärvor av oglaserade rödgodskärl, tolkade som blomkrukor. I de äldsta faserna fanns de inte alls och de flesta blomkruksfragment kom från trädgård D och F. I bouppteckningen efter Emelie Bressander 1878 redovisas 6 ”blomsterkrukor”, men det framgår inte hur det såg ut. Sannolikt var det krukor avsedda för dekorativt inomhusbruk eftersom de förtecknas tillsammans med övrigt porslin.

I samma bouppteckning redovisas flera poster som har med trädgården att göra: trädgårdssoffor, dito bord, gungbräden, ”diverse växter och krukor” samt olika redskap och verktyg. Dessutom glas till drivbänkar.

Djurben

Djurben påträffades inte alls i de äldsta faserna. Störst andel djurben fanns i trädgård C och D. Utöver djurbenen fanns några ostronskal. Benen låg i framför allt odlingslager och till allra största delen på den övre terrassen. De har sannolikt hamnat där genom gödsling med hushållskompost. 93 procent av benen kommer från däggdjur, närmare bestämt lantbruksdjur. Vanligast var nöt, svin och får/get. Det fanns också en mindre mängd hästben. Fyra fragment från tamfågel identifierades som tamhöns och gås. Materialet skiljer sig från typiska stadsmaterial från 1700-tal, med färre nötben och fler svinben. Med tanke på att landeriet under en period beboddes av en judisk familj, som knappast ätit griskött, så är mängden svin intressant. Här bör man dock notera att odlingsjorden brukades och vändes om under lång tid, från trädgård A till D, vilket gör att svinbenen inte kan knytas specifikt till trädgård D. Proportionerna mellan nöt, svin och får/get är grovt sett desamma i trädgård C, D och F utöver att får/get saknas i trädgård C. Det går inte att se att svin saknas eller att grisben skulle varit påtagligt färre i någon fas. Men eftersom samma odlingsjord oftast brukades under mer än en brukningsperiod visar materialet en ackumulerad mängd fram till att det togs ur bruk och kan därför inte användas för att beskriva enskilda trädgårdar.

Förekomst av djurben	Antal fragment	Vikt (g)
Äldsta bruk	–	–
Trädgård A	–	–
Trädgård B	–	–
Trädgård C	48	814
Trädgård D	66	450
Trädgård E	1	1
Trädgård F	35	311

Tabell 8. Djurben i olika perioder.

Analysen tyder på att djur har fötts upp och slaktats på landeriet. Nötkreatur (väl oxar) kan ha använts som dragdjur, vilket antytts av patologiska förändringar på fot- och tåben. Hundgnag på några av benen visar att de givits till hundar eller att hundar hittat ben bland avfallet. Arkivmaterialet visar också att flera av de familjer som bodde på landeriet hade hund. Djurbenen diskuteras vidare i den osteologiska analysen, bilaga 4.

I bouppteckningarna får vi också uppgifter om lantbruksdjur i form av kor, kvigor, ankor, höns, duvor och hästar. Därtill hundar och bin. Intressant nog noteras inga svin eller får i de tre bevarade bouppteckningarna. Sådana kan givetvis ha hållits här ändå, eftersom bouppteckningarna bara redovisar tre nedslag i en period om närmare 100 år. Man kan också tänka sig att man köpt in svin för uppfödning och slakt under sommar och höst, men förekomsten av ben från en äldre individ tyder ändå på att man åtminstone tidvis hållit svin för avel. Detsamma gäller för får/get.

De arkeobotaniska resultaten

Jordprover från 71 anläggningar samlades in och fältanalyserades. Av dessa valdes 31 prover ut till makroskopisk slutanalys. Här presenteras en sammanfattning av resultaten. Den arkeobotaniska analysen i sin helhet finns som bilaga 1

Frågeställningarna inför den makroskopiska analysen handlade om vilka växter som odlats i trädgården i de olika faserna och om hur trädgårdsjorden byggts upp och gödslats. Marken har haft olika förutsättningar för bevarande av växtmaterial på olika platser. Trädgården är placerad i en sluttning med en lutning från väster ner mot öster invid Korsvägen, med landeribyggnaderna i norr. Marken i öster, närmast muren, och delar av området vid Korsvägen har varit brukad under lång tid. Den fortgående bearbetningen av jorden medför en ökad nedbrytning, vilket gör det troligt att det påträffade växtmaterialet främst hör till den senaste brukningsfasen.

Trädgården har successivt byggts upp, bland annat genom skapande av terrasser. Metertjocka lager av lera har lagts på den äldre markytan, vilket har minskat bioturbationen och nedbrytningen av växtrester i de underliggande lagren. Lagren under terrasserna har ett högt stratigrafiskt källvärde, då de representerar brukandet av jorden precis innan skapandet av terrassen.

Inför varje ny omstrukturering av trädgården togs användbar jord bort och marken jämnades ut. Därefter återfördes jorden i den nyskapade trädgården. Detta medför givetvis källkritiska problem (se vidare bilaga 1)

Det fattiga makroskopiska innehållet i jorden visar över lag att marken har haft en dålig bevaring för organiskt material. De utvalda proverna härrör främst från den övre terrassen längs med muren och prover från låsta kontexter under uppfarten till den övre terrassen samt enstaka andra prover. Här var förutsättningarna för att svara på undersökningens frågeställningar bättre.

I materialet från Johannebergs landerier finns det spår efter olika odlingstekniska strategier där man försökt få så fördelaktiga förhållanden för odling som möjligt. Spåren består av rester efter gödning, strukturer, bevattning och övrig jordförbättring.

Spår efter gödning av trädgårdsjorden finns i flera prover. Särskilt tydligt är det i de låsta kontexterna under den påförda leran, under muren och i lagren under uppfarten till den övre terrassen (S1391 och S1956). Materialet består av fröer från ängs- och betesmarksväxter som betesdjur har ätit. Dyngan har sedan används som gödsel. Vi ser även indirekta spår efter gödsling i form av växter som gynnas av ökade fosfathalter, exempelvis brännässla och mållor.

Jordförbättring syns i form av köksavfall, träflis och spisaska, främst i jorden från den övre terrassen närmast boningshuset och kan indikera att det funnits en hushållskompost här. En viss indikation på jordförbättring syns även i trädgårdens nedre del mot södra vägen med enstaka obrända ben och träflis.

En del av det organiska materialet i odlingsjorden utgjordes av träflis och träkol som medvetet homogeniserats i jorden och kan betraktas som jordförbättring. Troligtvis har sådant material förts på och blandats i jorden med regelbundna mellanrum. Möjligen kan också träflis ha använts som marktäckning.

I den övre trädgården fanns kulvertar av sten konstruerade i samband med anläggandet av trädgård D. De var troligen för avrinning men kan även ha använts för att samla regnvatten. Inga andra spår efter bevattning och inte heller någon brunn har påträffats. Däremot har det enligt äldre kartor funnits en damm i nordväst. Andra spår efter hushållning med vatten är en odlingsbädd (S1592) där tegel och sten placerats i botten på bädden för att skapa hålrum där vatten kan ansamlas.

Trädgård A uppvisar spår av förmodad nyttoodling i form av rader med odlingsbäddar med gångar emellan. Fem prover från rännor, i hål efter stolpar och i odlingsbäddar visar att materialet är berikat med spisaska och förekomsten av svinmålla tyder på en relativt hög fosfathalt. I prover finns även fröer från liljor.

Trädgård B är troligtvis den första trädgården som har syfte till att fungera mer som prydnadsträdgård. Tre prover från trädgården analyserades. I två av dem syns spår efter att jorden har berikats med gödsel och är kväverik, då både svinmålla och brännässlor finns i provet.

I trädgård C sker en mindre omstrukturering med nya odlingsbäddar och gångar. Åtta prover togs i hål efter stolpar, rännor, odlingsjord och i jorden under en mur. Mest växtmaterial finner vi under muren. Analysen visar att jorden har varit berikad med gödsel och att jorden har varit kväverik. I materialet finns även ett fragment från en hasselnöt och ett frö från bolmört. Tydliga spår av odling är liljor från två lager i den västra/övre delen av trädgården. I trädgårdens nedre delen fanns ett frö från kungsmynta och ett från en syska.

I trädgård D börjar terrasserna anläggas och en tydligt strukturerad trädgård träder fram. Åtta prover samlades in och analyserades från olika odlingsjordar. Fynd av fläder kan vara från matlagning eller en fläderbuske. Hasselnötsfragment finns i lagren närmst boningshuset skulle kunna vara matavfall. Andra arter som förekommer är kungsmynta och björk.

I trädgård E byggs terrassens övre del på och nya odlingsbäddar och gångar skapas. Tre prover analyserades, från odlingsjord och ett lager med påförd sand. Fläder förekommer i ett prov från den övre terrassen och en vindruvskärna trädgårdens nedre område. Vindruvor kan ha odlats på platsen, men är här mer sannolikt spår av latrin.

Spår efter matberedning kan vi se i spisaska som har använts till jordförbättring. Arter med troligt ursprung som spisaska påträffas i fyra av trädgårdarna. I trädgård A fanns råg, vete och enbär, i trädgård B havre, i trädgård C vindruva och i trädgård D havre, korn och vete. Alla dessa råvaror var vanliga i 1700- och 1800-talets urbana matkultur.

Några odlade arter kunde urskiljas. Fröer från liljor, troligtvis krollilja, förekommer i två av trädgårdarna, trädgård A och C, på den övre terrassen. Förekomsten i trädgård A kan vara en inblandning från yngre lager. Krollilja introducerades i Sverige under 1600-talets första hälft och fyndet i Johanneberg är det första arkeobotaniska fyndet av denna art i Sverige.

I tre lager förekommer myntor, med stor sannolikhet kungsmynta (oregano), som här sannolikt odlats som kryddor. De hittades i den nedre delen av trädgården, trädgårdsfaser C, D och E. Från trädgård B påträffas ett förkolnat frö från släktet *Veronica*, Fröet är bränt och liknat främst *Veronica opaca*, luddveronika.

I den nedre delen av trädgård C påträffades ett frö från en syska. Fröet har inte gått att koppla till någon av de vanligen förekommande vilda arterna, och det är en möjligen en exotisk syska som odlats. Fröet bär vissa likheter med prydnadsväxten lammöron, *Stachys byzantina*. Dock har fröet en ytstruktur som inte stämmer överens med lammörats frö.

Sammantaget ger alltså resultaten vissa ingångar till vad som odlats och ätits på landeriet. Från kökets spisaska, som slängts i rabattjord närmast byggnaderna, anar vi delar av hushållens matkonsumtion. Fröer från låsta kontexter ger oss också en antydning om vad som vuxit i trädgårdslanden. Vi kan konstatera att den övre trädgården framför allt varit en prydnadsdel, ett blickfång som främst kunde ses från byggnaderna. Den lägre liggande delen av trädgården mot Korsvägen förefaller ha haft ett annat syfte. Här anar vi ett annat bruk med formade ytor av ängsmark med ängsblommor, örter, buskvegetation och så småningom träd.

Diskuterande sammanfattning

Frågeställningarna

Produktion och konsumtion

På Johanneberg kan vi tydligt iaktta hur platsens funktion förändras från råvaruproduktion till plats för rekreation, nöje och statusmarkering. Däremot kom aldrig någon mer storskalig industriell odling i gång här. Det var ytmässigt också ett av de mindre landerierna.

Figur 39. Detalj ur kartan från 1872 med bland andra landerierna Johanneberg, Lyckan, Lorensberg och Hedås som alla då hade trädgårdar med mjukt svängda former. Skala 1:5 000.

Ser vi till Johannebergsområdet som helhet så har det gått från att först vara mark för bete och höslätter under 1600-talet och större delen av 1700-talet till att börja användas för viss odling mot 1700-talets senare del när Georg Printz avsåg att odla humle och potatis här. Hur det blev med det är dock oklart. Under 1780–1790-talen byggdes minst ett bostadshus och en ekonomibyggnad. Delar av trädgården brukades med drygt meterbredda odlingsbäddar i östvästlig riktning.

Trädgården på Johanneberg har anlagts så att den ger ett gynnsamt klimat för de odlade växterna. Murarna åt väster och söder skapar väggar som minskar vindens påverkan. Stenarna i muren fungerar samtidigt som ett värmemagasin, som skapar en högre och jämnare temperatur. Det medför att känsligare arter har större chans att överleva, särskilt på våren.

Under 1800-talets första årtionden anlades en trädgård med rätlinjiga odlingsbäddar och söder om den en köksträdgård. Nu stod också flera byggnader på plats och människor vistades här regelbundet. Det fanns ingen åker utan marken väster om trädgården används som slåtteräng.

Kring mitten av 1800-talet förändrades trädgården. Söder om den befintliga trädgården skapades ett parti med mer svängda former och i den befintliga trädgården mjukades odlingsbäddarnas kanter upp och blev mer avrundade (figur 39). En liknande förändring kan iakttas på flera av landerierna, till exempel Stora Katrinelund, vars engelska park anlades då. Här ser vi alltså att Johanneberg följer ett generellt mönster.

Tydligt markerad åkermark inom Johannebergs område ser vi först på kartan 1880. Ett område på drygt 10 000 m² (ca 2,5 tunnland) väster och söder om trädgården redovisas som åker och dessutom fanns det en del åker söder härom som verkar vara knuten till den mindre fastigheten nr 85 (figur 15).

Kartan från 1880 redovisar generellt sett åkermark vid flera av landerierna i motsats till 1855 och 1872. Frågan är om det motsvarar en faktisk eller en kartteknisk förändring. Oavsett vilket, så kan vi alla fall slå fast att åker odlas upp på Johanneberg under 1800-talets andra hälft. Förekomsten av jordbruksredskap och lantbruksdjur i bouppteckningarna efter J. C. Bressander 1859 och E. Bressander 1878 visar att man bedrev jordbruk på Johanneberg vid denna tid. Vad som odlades är oklart. Bouppteckningarna redovisar inget utsäde. I förbrända matrester fanns spår av råg, vete, korn och havre, men det går givetvis inte att avgöra om de odlats eller köpts in.

Trädgårdsodlingen hoppades vi kunna spåra genom de makroskopiska analyserna. Tyvärr gav dessa ganska sparsamma resultat. Att trädgården odlats, markberetts och gödslats stod klart. Hur många olika arter som odlats är däremot oklart. Liljor, sannolikt brandliljor, fanns i trädgård C. Oregano kan ha odlats som krydda. Fläder kan ha vuxit här, liksom hallon och möjligen odlade man vindruvor i växthus.

Symbolik och identitet

Helt ny kunskap från undersökningen är de stora omdaningarna av trädgården som gjordes under 1800-talet. Tusentals kubikmeter sten, lera och jord har flyttats, vilket är en tydlig manifestation av tillgång på pengar och arbetskraft. Terrasser byggdes upp, odlingsjord

flyttades för att skapa odlingsbäddar. Arbetena påbörjades sannolikt omkring 1820 och tycks sammanfalla med en mer stadigvarande bosättning på landeriet.

Det som skapades av markarbetena var en trädgård i flera delar på flera nivåer. Huvudriktningen upp till trädgården gick från Södra vägen upp mot huvudbyggnadens portgång i norr. Den fortsatte genom byggnaden över gårdsplanen och till övre trädgårdens mittaxel.

Rakt fram och till vänster låg den iordninggjorda trädgården med sina olika nivåer, trappor och gångar. Men rakt fram och söderut fanns också siktlinjen ned mot krogarna och de enklare byggnaderna vid Södra vägen och stadsgränsen, även om den sannolikt begränsades av bergknallarna. Den övre trädgården bildade ett ombonat rum, skyddat från nord- och västvindar. Murar mot söder och väster skärmade av det tidiga 1800-talets trädgård. Omdaning kring 1800-talets mitt utökade trädgården söderut, men från den övre terrassen var sikten söderut fortfarande begränsad och sannolikt slapp man se kroglivet och galgbacken. För att nå orangeriet och de nyanlagda partierna fick man runda en bergknalle.

Ekonomidelen av landeriområdet, med betesmark, åker och ekonomibyggnader, var tydlig åtskild från trädgårdsdelen genom sin placering på och väster om ett markerat höjdparti (där Universitetsbiblioteket och Humanisten ligger idag)

Öster om trädgården låg Korsvägen. För att ta sig nedifrån Korsvägen till den övre trädgården krävdes det att man tog trappan upp för den branta terrassen, alternativt körvägen fram till landeribyggnaderna och genom portgången. Akvarellen från 1850 visar ett järnstaket mellan Korsvägen och den nedre trädgården. Trädgården, särskilt den övre terrassen, var alltså svår att nå för den som inte hade särskilt ärende dit. För de flesta göteborgare kunde den bara beskådas från håll och nedifrån. Den var möjlig att iaktta, men ändå privat. Var den medvetet designad för att uppfattas på ett specifikt sätt nedifrån?

Som vi anförde ovan gav undersökningen föga kunskaper om vad som odlats i trädgården. Bouppteckningarna ger heller inga ledtrådar utöver notisen 1859 om "Krukväxter i orangeriet". Annonser i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning visar emellertid att det fanns ett stort utbud av prydnadsväxter och fruktträd i staden. På några av landerierna fanns handelsträdgårdar och flera importfirmor tog hem fröer, knölar och lökar av diverse slag.

På Liseberg såldes enligt en annons den 15/10 1832 flera slags citrusträd, flera slags fruktträd och bärbuskar och tulpanlökar. År 1840, den 4/4 såldes vinstockar, mullbärsträd, "Orangeri-blomsterväxter", melon- och jordgubbsplantor, perenna blommor och blomsterfrö, även detta på Liseberg. Den 6 april 1840 annonserade handlanden Backlund om trädgårdsfrön från Hamburg och blommande krukväxter. Trädgårdsmästaren A. J. Kjellgren saluförde 1845 (29/4) bland annat "utmärkt dubbla dahlier i många variationer".

Familjerna på Johanneberg kunde alltså på flera sätt markera sin klasstillhörighet och ställning i staden genom trädgårdens utformning – synlig men inte lättillgänglig – och genom sina investeringar i omfattande markarbeten. Det fanns också ett stort utbud av trädgårdsväxter till salu i Göteborg, också av mer exotiska växter som krävde tillgång till växthus eller orangeri, vilket ju fanns på Johanneberg.

Klass och kolonialism

Som vi redan har sett så kan vi utan större problem tolka trädgården som ett uttryck för innehavarnas status och materiella tillgångar. Placeringen och utformningen kan läsas som ett sätt att fjärma sig från Korsvägen och från livet kring galgkrogarna och avrättningsplatsen.

Genom mantalslängder och mantalsregister kommer vi åt de boende på landeriet, både innehavarna och tjänstefolket och vi kan urskilja olika grupper bland tjänstefolket. Alla hushåll hade pigor, flera hade en kusk. Andra yrkestitlar som förekommer är informator, trädgårdsdräng, trädgårdsmästare, kammarjungfru, hushållerska, betjänt och dräng, dock inte alla samtidigt. Att trädgårdsmästare och trädgårdsdräng arbetade med trädgården är ju självklart. Likaså kan drängen haft sysslor där. Hushållerskan kan ha haft synpunkter på vad som behövde planteras, sås och skördas för kökets bruk. Pigorna stod längst ned i tjänstefolkshierarkin och arbetade sannolikt mest inomhus med en rad olika jobb, men kanske kunde de användas som extra arbetskraft i trädgården när så behövdes? Såväl hushållerska som pigor kan tänkas ha burit ut och serverat eventuella måltider som äts i trädgården.

Trädgården behövde inte bara folk som skötte själva odlingarna, där behövdes också folk som passade upp på innehavarfamiljerna när de vistades där, som serverade förfriskningar, som bar ut och in trädgårdsmöbler, arrangerade dem, såg till att de vårdades och underhölls. Spåren av detta är få. Ett exempel är en liten tång, sannolikt en sockertång som hittades i en odlingsbädd på övre terrassen (figur 37). Kanske tappades den där vid en kaffestund i trädgården, kanske fick en piga eller ett barn bannor för att den inte återfanns?

Sockertången, i all sin litenhet, sätter oss också i förbindelse till den stora världen utanför Göteborg. Odling av sockerbetor påbörjades i Sverige vid mitten av 1800-talet men tog inte riktigt fart förrän på 1880-talet. Det mesta av det socker som användes i Sverige innan dess var importerat och kom från sockerrörsplantager som drevs med slavarbetskraft i Karibien. Stora mängder socker importerades årligen till Sverige. De handelsfamiljer som vidareförädlade råvaran genom raffinering gjorde mycket stora vinster. Några av dessa handelsfamiljer ägde och investerade i landerier, som Liseberg.

På 1700-talet och större delen av 1800-talet stod det dyrbara importerade sockret för exklusivitet. Det var en statusvara som spreds till stadens framväxande borgerlighet. I umgängeslivet kunde mer bemedlade familjer uppvisa att man både hade råd och tillgång till den begärliga varan. Det förädlade kanderade sockret serverades till importerat kaffe och te på bit och plockades upp med en dekorativ sockertång. Sockerkonsumtion och föremål som användes för att bearbeta det hårda sockret är därför statusindikatorer.

I och med att sockret också har en konserverande egenskap och kunde smältas så utvecklades även den bevarande matkulturen. Nu kunde landerihushållet effektivt långtidsförvara det som odlades i trädgården genom att lägga in, sylta och safta.

Om vi ser Johanneberg i ett internationellt perspektiv, med fokus på handel med kolonialvaror, så ser vi tecken på nya trender, nya marknader och kännedom om nya grödor. En plomb vittnar om importerat lin från de baltiska länderna, man har haft kännedom om och tillgång till exotiska växter, som nya sorters snittblommor på modet. Förutom förekomst av flera fröer från liljor så har ett frö

från kungsmyntha och ett från en syska tillvaratagits, (PM1641 resp. PM1922). Syskafröet likande mest arten lammöron, *Stachys byzantina*, vars popularitet som prydnadsväxt ökade under 1800-talet.

Undersökningsmetod – utvärdering

I stort har den valda undersökningsmetoden kunnat ge en heltäckande bild av platsens användande. Här finns dock några metodfrågor som kan vara värd att lyfta.

-*Är hela ytan tillgänglig?* Det främsta problemet vid undersökningen var att hela ytan inte var tillgänglig samtidigt för undersökning. Detta berodde både på på logistiska skäl och det mycket kalla vädret. Detta gjorde att prioriteringar inte kunde göras utifrån hela ytans potential. Delar av den västra delen av den övre trädgården undersöktes kanske lite väl noggrant. När de rester av odlingsbäddar som fanns i den östra delen av den övre trädgården kom fram var den återstående fälttiden knapp och de undersöktes därför inte med önskvärd noggrannhet. Ytterligare små ytor som skulle undersökas tillkom efterhand, vilket ytterligare försvårade planering och prioriteringar.

-*Kunskaper om platsens komplexitet.* Att den övre delen av trädgården var uppbyggd av påfört material stod klart redan inför undersökningen 2018, vad som däremot var okänt vara att äldre marknivåer fanns kvar under de påförda lagren. Först när en lång öst-västlig sektion grävdes genom hela den norra delen av den övre trädgården framkom hur den var uppbyggd av olika påförda lager över den naturliga sluttningen (figur 40). Här borde kanske ett liknande schakt ha grävts redan under förundersökningen eller åtminstone som en första sonderande del av undersökningen 2018. Detta hade underlättat planering och prioriteringar.

Figur 40. En mindre sektion i den övre trädgårdens västra del grävdes redan i början av undersökningen, här dokumenteras den av Andreas Skredsvik. Senare förlängdes sektionen hela vägen till slänten i öster. Foto från nordväst: Mattias Öbrink.

-Vad representerar de brukade lagren? Ett problem vid undersökning av brukade jordar är att de undersökta lagren består av jord som återkommande har grävts om. Detta gör att de fröer och föremål som påträffas svårigen kan knytas till en särskild fas inom hela den tidsrymd då samma jord brukade. På Johanneberg är det i vissa fall hela trädgårdens existens. En fördel här på Johanneberg var att trädgården vid flera tillfällen hade byggts om och äldre marknivåer begravts under påförda lager. Men, som redan nämnts ovan kom flera av de låsta lagren att identifieras i slutskedet av undersökningen 2018. Tillgänglighet till hela ytan och kunskaper om komplexiteten hade kunnat underlätta att prioritera låsta lager.

Stratigrafisk berättelse

Den övre trädgården var rektangulär och orienterad i nordväst-syd-östlig riktning. Vid beskrivningen av murar och gångar har för enkelhetens skull riktningarna nord-syd och öst-väst använts för att beskriva belägenheten i den avlånga rektangulära trädgården. Med nord-sydlig avses en struktur i trädgårdens längdriktning.

Äldsta bruk

Över hela ytan fanns den naturliga äldsta markhorisonten (KG 97). Den var delvis kulturpåverkad vilket visar på mänsklig närvaro på platsen, men ytan har troligen inte odlats. Över den naturliga markhorisonten har det funnits förna/matjord som brukats under denna och efterföljande brukningsperioder (figur 41, tabell 9).

En stolpe sattes (KG 98). Inom en mindre del av ytan fanns ett lager som möjligen var påfört (KG 96).

Brukningsperioden avslutades med att stolpen togs bort (KG 99).

Föremål i fasen var ett par kritpipsskaft, enstaka skärvor av flintgods och glas samt ett flintavslag.

Tabell 9. Grupper och kontexter från det äldsta brukandet.

Grupp	Tolkning	Kontexter	Prover/ analyser	Beskrivning
En sva96	Påfört lager?	329		Brun grusig sand med inslag av svart sand och kol. Möjligen påfört lager
97	Bruk av äldre markhorisont	209, 343		Naturligt lager av gul/brun/grå sand/silt
98	Konstruktion av stolpe	228		Nedgrävning för stolpe, 0,2 m ø, 0,18 m djup
99	Återfyllning av stolphål	227		Återfyllning efter att stolpe tagit bort

Figur 41. Lämningar från det äldsta brukandet. Skala 1:600.

Trädgård A. Nyttodling i sluttning

Det första mer omfattande brukandet av ytan med nyttodling.

Trädgården var uppdelad på en övre och nedre del och låg i den naturliga sluttningen mot öster och sydöst. De händelsefaser som kan identifieras är uppbyggnad (A1) och brukande (A2).

Fas A1. Konstruktion/uppbyggnad

Datering: 1770–1780-tal

Anläggande av nyttoträdgård (figur 42, tabell 10). Inför anläggandet grävdes en flack grop som återfylldes (KG 109). Troligen var det en borttagen buske eller sten. En rektangulär nedgrävning grävdes och återfylldes (KG 100), möjligen var även den en buske, träd eller sten som togs bort.

Mur och trädgårdsgång. I den östra delen av den övre trädgården konstruerades en nord-sydlig mur (KG 114). Troligen har den varit ganska låg. Öster om den anlades en nordväst-sydöstlig stenlagd trädgårdsgång (KG 112). I det nordöstra hörnet av den övre trädgården fanns en sandad gång som var en fortsättning på den stenlagda gången. Troligen fortsatte den utmed landeriets byggnad.

Diken. I den västra högre liggande delen av den övre trädgården grävdes öst-västliga parallella diken som följde terrängens lutning (KG 101). Längre åt öster fanns ett nordväst-sydöstligt dike, här lutade marken åt sydöst.

I den västra delen av den nedre trädgården fanns ett nordöst-syd-västligt dike som följde terrängen som här lutade mer åt nordost. Längre åt öster i den nedre trädgården fanns ett nord-sydligt dike (KG 116).

Dikena var mestadels 0,3–0,4 meter breda, och uppemot 7 meter långa. De låg i genomsnitt 1,2–1,3 meter från varandra. Regelbundenheten gör att de ger intryck av att vara mer eller mindre samtida.

Tabell 10. Grupper och kontexter från trädgård A, fas A1.

Grupp	Tolkning	Kontexter	Prover/analyser	Beskrivning
100	Grop med återfyllning	307, 308		Borttagen struktur? 308 var kvadratisk nedgrävning 1,4×1,1 m stor, 0,16 m djup. 307 var återfyllning av sand
101	Grävande av diken	225, 241, 247, 259, 261, 267, 269, 302, 304, 306, 310, 312, 315, 317, 319, 323, 333, 377		Ö-V nedgrävningar. 0,2–0,5 m breda. Varierande djup, 0,05–0,20 m. 247 ev. senare. 333 var NV-SÖ nedgrävning. 377 var NÖ-SV nedgrävning
105	Nedgrävning för stolpe	252		Nedgrävning 0,25×0,30 m stor, 0,25 m djup
107	Nedgrävning för störrar	206, 385		206 var nedgrävning 0,08 m ø, 0,1 m djup. 385 var nedgrävning 0,15 m ø, 0,1 m djup
108	Stenar i diken	256, 262, 263, 264, 265		Stenar i botten av diken. Fanns främst i V. ände. 262 har troligen legat i dike 269
109	Grop med återfyllning	384, 391		Stenlyft eller borttagen buske. 391 var nedgrävning 0,6×0,5 m stor, 0,15 m djup. 384 var återfyllning av grå humös sand med inslag av småsten, tegelkross. I botten lins av organiskt material
112	Anläggande av trädgårdsgångar	335, 352, 361		335, 352 var N-S stenlagd gång (0,02–0,07 m stora stenar). På äldre markhorisont 209, 361 var tunt (0,02–0,05 m) N-S konstruktionslager av sand.
114	Nedgrävning för mur	236		N-S 22 m lång, 0,7–1,4 m bred, 0,2 m djup nedgrävning för mur (bortlockad)
116	Grävande av dike	1971		1971 var nedgrävning, 1,0×0,4 m stor 0,3 m djup

Undantaget var S247 som låg direkt intill ett annat dike och möjligen kan vara senare. Dikena kan ha fungerat som gångar mellan odlingsbäddar där jorden successivt trampats ned. Möjligen har de använts som odlingsdiken.

I den västra änden av flera diken fanns större stenar (KG 108). De kan ha fyllt en funktion i odlingen. Mellan två diken fanns en nedgrävning, möjligen för en stolpe (KG 105).

Störrar som troligen hörde till odlingen sattes ned (KG 107).

Föremål i fasen var en kritpipa i KG 100.

Figur 42. Lämningar från trädgård A, fas A1. Skala 1:600.

Fas A2. Brukande

Datering: 1770–1780-tal till omkring 1800

Trädgården brukades (figur 43, tabell 11). I diken fanns brukad och omgrävd jord (KG 102). I jorden fanns bland annat frön från liljor. Flera hål från störrar som använts i odlingen fanns (KG 115).

Genom den naturliga markhorisonten fanns spadstick eller stenlyft från brukandet av jorden (KG 104). Direkt intill dem fanns en återfylld nedgrävning, troligen stolphål (KG 105, 106). Placeringen av dessa antyder att de var resterna av ett dike där.

I den nedre trädgården fanns en möjlig planteringsgrop för träd eller buske (KG 118).

Över den naturliga markhorisonten och diken har det funnits matjord som brukades under denna och efterföljande brukningsperioder. Delar av den äldre matjorden fanns bevarad under en grusad gång som anlades i händelsefas B1 (KG 103). Den låg delvis över fyllningen i ett dike och representerar troligen den sista brukningen. I jorden fanns mycket svinmålla vilket visar på näringsrik jord samt spisavfall som har använts som jordförbättring (med enbär, hallon, vete).

En möjlig rest av en sandad nord-sydlig gångyta fanns (KG 110). Den utgjordes av ett tunt skikt av sand utlagt över den odlade jorden. Odlingsjorden kan ha grävts om varje år och ny sand lagts ut. Gången representerar då brukandet under den sista säsongen innan trädgård B anlades.

Händelsefasen och brukandet av trädgård A slutade med att störrar och stolpar togs bort (KG 106). Den nord-sydliga muren togs bort och platsen återfylldes (KG 113).

Föremål i fasen var få utöver i brukningslagret KG 111. Där fanns yngre rödgods, fajans av holländsk 1600-talstyp, kinesiskt porslin, en kritt pipa, ugnskakel, glasbutelj, fönsterglas, spik och flintavslag.

Tabell 11. Grupper och kontexter från trädgård A, fas A2.

Grupp	Tolkning	Kontexter	Prover/analyser	Beskrivning
102	Brukande av diken	226, 242, 246, 258, 260, 266, 268, 301, 303, 305, 309, 311, 314, 316, 318, 322, 332, 383	260 har PM 672 se bilaga 1. 303 har PM 744 se bilaga 1.	Fyllning av brukad/omgrävd jord. Gråbrun något humös sand. Kontexterna lästa av ovanliggande odlingslager.
103	Brukad odlingsjord	313, 362	313 har PM 751 se bilaga 1.	313 var gråbrun humös sand, lite urlakad. 0,2 m tjock. Läst av ovanliggande kontext. 362 var humös silt (markhorisont)
104	Spadstick eller stenlyft	249, 250		249 var 3 flacka nedgrävningar. 0,03 m tjocka. Återfyllda med 250, gråbrun sand
106	Återfyllning av nedgrävningar	202, 212, 251, 253, 393, 404	251 har PM 639 se bilaga 1.	251 var återfyllning av gråbrun sand efter att stolpe eller sten tagits bort 202, 212, 253, 393, 404 var återfyllning av gråbrun sand efter borttagen stör (ej samma som överliggande lager).
110	Bruk av odling/gång	328		Tunt skikt med sand (0,03 m) utlagt i NV-SÖ riktning. Gångyta brukad en säsong
111	Bruk av stenlagd yta	334, 354		Tunt lager av sand (0,01 m mellan stenar i stenläggning)
113	Återfyllning vid borttagande av mur	235		Återfyllning av brun humös sand (odlingsjord) blandat med sand från gångar
115	Konstruktion av stör	210, 403, 405		Hål från nedslagna störrar. Något osäkert vilken trädgård de hör till. 202 var osäker, möjligen rot
117	Brukande av dike	1931	Har PM 1964 se bilaga 1.	Fyllning av brukad/omgrävd jord. Gråbrun humös sandig silt, urlakad.
118	Planterings av träd/buske?	1937, 1400		1400 var nedgrävning 0,7×0,4 m stor, ej undersökt. 1937 fyllning av grå humös sandig silt

Figur 43. Lämningar från trädgård A, fas A2. Skala 1:600.

Trädgård B. Första trädgårdsanläggningen

Den första anlagda trädgården med en mindre terrass intill landeriets byggnader samt odlingsbäddar och gångar som brukades.

Trädgården var uppdelad på en övre och nedre del och låg i den naturliga sluttningen mot öster och sydöst. De händelsefaser som kan identifieras är uppbyggnad (B1) och brukande (B2).

Fas B1. Konstruktion/uppbyggnad

Datering: 1800-talets början

Uppbyggnad av trädgården med gångar och odlingsytor (figur 44, tabell 12).

Terrass i norr. I den övre trädgårdens nordöstra del byggdes en murad nordöst-sydvästlig mur, och i vinkel med den en lägre mur precis på kanten av sluttningen mot Södra vägen. Mellan terrassmurarna och bebyggelsen konstruerades en terrass belagd med grov sand (KG 125). Terrassen låg inte i höjd med murens ovansida. I den östra delen av terrassen fanns en trappa i förlängningen i en av trädgårdsgångarna. Möjligen fanns en trappa även längre åt väster i förlängningen av den gång som fanns där (en stenkulvert anlades här under trädgård D).

Trappa. Rester av vad som kan vara en mindre trappa fanns i den östra delen av den övre trädgården i form av en nedgrävning där stenar kan ha legat (KG 136).

I den södra delen av den nedre trädgården fanns resterna av en möjlig trappa. Stenar låg i odlingsjorden som kan ha ingått i södra sidan av en trappa (KG 135).

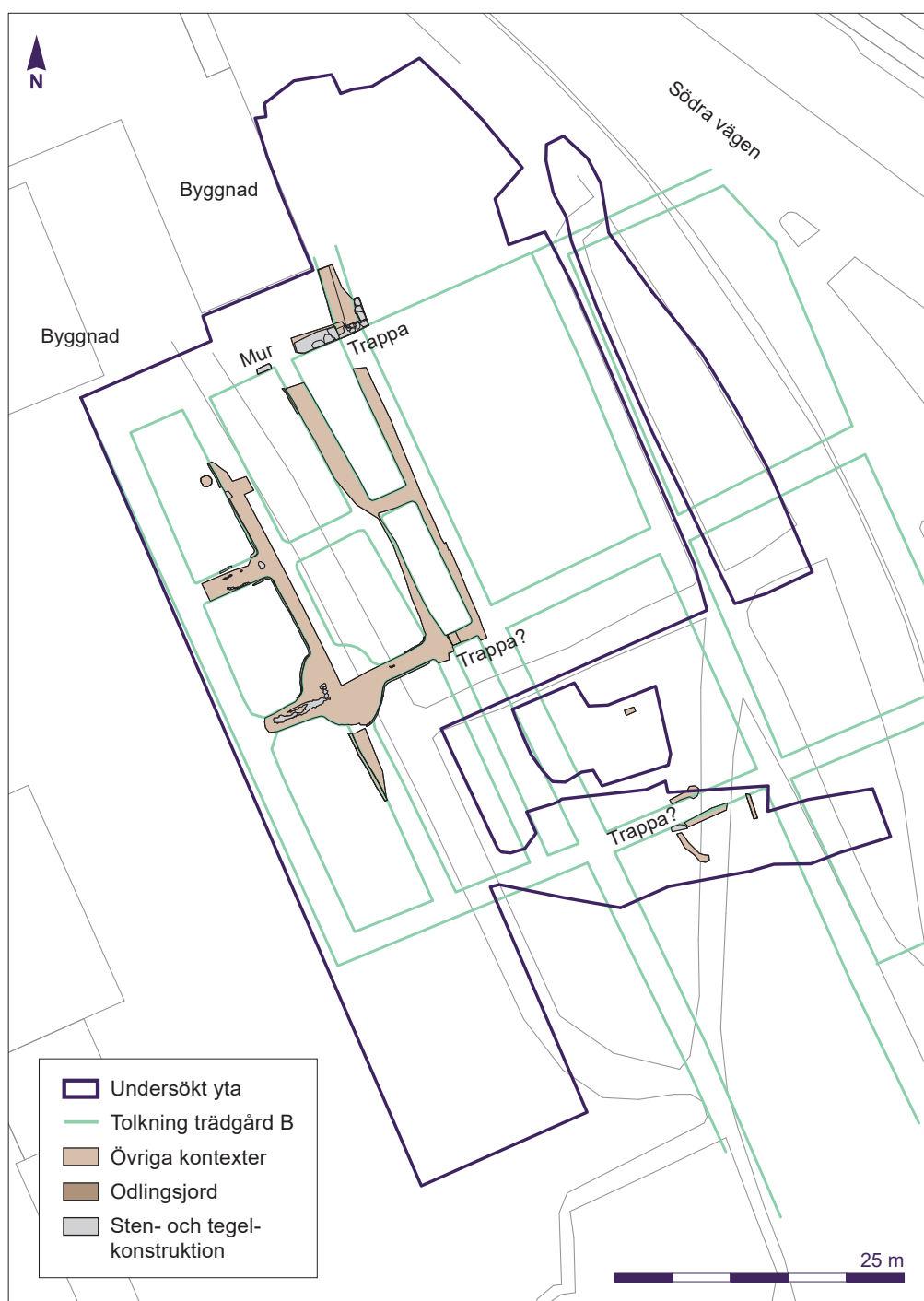
Tabell 12. Grupper och kontexter från trädgård B, fas B1.

Grupp	Tolkning	Kontexter	Prover/ analyser	Beskrivning
122	Anläggande av trädgårdsgångar	248, 255, 279, 288, 295		295 var större stenar, ca 0,3×0,3–0,7×0,4 m stora, troligen en del av uppbyggnaden av terrasskant i V eller mittgången. 248 var gångar av grov sand. 255, 279 var Ö-V stenlagda rännalar av 0,1–0,2 m stora rundade stenar. 288 var N-S gång av tunt lager (0,05 m) av grov sand
123	Konstruktion av odlingsbäddar	278, 286, 342		278, 342, var kanter av lera som separerar odlingsjorden från trädgårdsgången i den övre trädgården. 287 var 6,8 m lång nedgrävning. Återfylld med 286, brun humös sand
125	Konstruktion av terrass	292, 353, 356, 358, 359, 360, 371		360 var nedgrävning för mur. 292 var NÖ-SV murad terrassmur, 8,0×1,1 m stor, 0,8–1,2 meter hög av grovt huggna stenar, 0,2–1,0 m stora. Delvis på berg, direkt N om muren fanns sluttande bergssida. 358 var understa skift av NV-SÖ terrassmur, 2,0×0,7 m stor, 0,2 m hög av cirka 0,7 m stora stenar. Anlagd direkt på berg. Troligen delvis nedplockad. 371 var NÖ-SV terrassmur av 0,3–0,6 m stora stenar. Byggt på berget som slutar välvt nedåt Ö. 353 var trappa av 3 stenar 0,25–0,40 med plan ovansida. Ligger i förlängningen av grusad gång S248. Ligger som krön på låg kallmurad terrassmur i NÖ-SV riktning. 359 var utfyllnad för terrass, 0,15 m tjock, av silt med grus, stenar. Inslag av tegelpannor, tegelkross. 356 var konstruktionslager av sand
126	Anläggande av trädgårdsgång?	398		Konstruktionslager av sand
127	Borttagande av buske eller sten?	320, 321	320 har PM 753 se bilaga 1.	321 var nedgrävning 1,00×0,15 m stor, 0,08 m djup. 320 var återfyllning av grusig sand. Samma material som i trädgårdsgången intill
131	Konstruktion av odlingsbäddar	1587, 1607, 1835		1587 var dike/nedgrävning 5,0×0,6 m stor, 0,1–0,2 m djup. 1607 var dike/nedgrävning 2,7×0,4 m stor, rundad del 1 m ø i Ö, 0,10–0,16 m djup. 1835 var dike/nedgrävning 3,8×0,6 m stor, 0,1 m djup
133	Konstruktion av dränering	1672, 1683		1683 var nedgrävning/dike, 2,3 m lång, 0,3 m bred, 0,1–0,3 m djup. 1672 var fyllning av mindre stenar och grus
135	Konstruktion av trappa?	1680		Ö-V rad av stenar
136	Konstruktion av trappa?	1794		Nedgrävning, möjligen plats för stenar i trappa som sedan togs bort

Dräneringar. Ett dräneringsdike grävdes i den nedre trädgården (KG 133).

Gångar. Trädgårdsgångar anlades i den övre trädgården (KG 122) i nord-sydlig och östvästlig riktning. I den övre trädgårdens mitt fanns en rundel. Gångarna var belagda med grov sand. I sluttningen mot nedåt öster fanns stenlagda rännalar. I samband med att gången anlades togs en sten eller en buske bort (KG 127).

Även i den nedre trädgården fanns möjliga lämningar av sandade trädgårdsgångar i nord-sydlig riktning (KG 126). Öster om den

Figur 44. Lämningar från trädgård B, fas B1. Skala 1:600.

möjliga södra trappan fanns en öst-västlig gång. Den markerades av diken utmed odlingsbäddarna (se KG 131).

Odlingsbäddar. Efter att gångarna hade lagts ut konstruerades odlingsbäddar. Utmed sidorna mot gångarna konstruerades kanter av lera (KG 123) eller diken fyllda med jord (KG 131). Jord påfördes därefter (se brukning). I ett dike som avgränsade en odlingsbädd i den nedre trädgården fanns ett rundat avslut i öster där en kruka kan ha stått.

Föremål i den här fasen var få och bestod av några fajansskärvor, fönsterglas, tegel, spik och en brandskadad obestämd skärva.

Fas B2. Brukande

Datering: 1800-talets första decennier

Jorden i odlingsbäddarna brukades och grävdes om (figur 45, tabell 13). De har grupperats efter var de var belägna hur lång tid de brukades.

Den övre trädgården. Möjliga planteringsgropar för träd eller buskar fanns i den övre trädgården. Här fanns även mindre stenar lagda i cirkelform som kan ha legat runt ett träd eller en buske (KG 121).

Jorden i odlingsbäddarna brukades och grävdes om (KG 124). Samma jord brukades från trädgård A till trädgård B. Jorden hade berikats med gödsel och att marken var kväverik (både svinmälla och brännässlor fanns). Ett förkolnat frö från arten Veronica påträffades i ett prov.

Den nedre trädgården. Även här fanns möjliga planteringsgropar för träd eller buskar (KG 129). Troligen representerar dessa en rad av träd eller buskar utmed den öst-västliga gången i den södra delen av den nedre trädgården. Söder om detta fanns flera planteringsgropar för träd eller buskar (KG 130). Det är svårt att avgöra vilka planteringsgropar som hör till trädgård B eller C. De har grupperats efter vilka som tolkats vara samtida. Här fanns även en mörkfärgning, möjligen efter en stolpe (KG 134).

Tabell 13. Grupper och kontexter från trädgård B, fas B2.

Grupp	Tolkning	Kontexter	Prover/analyser	Beskrivning
121	Plantering av träd/ buske	224, 378, 387		224 var 0,4×0,5 m stor cirkel av mindre (0,5 m stora) stenar. 378 var nedgrävning 0,60×0,55 m stor, 0,3 m djup, återfylld med 387, gråbrun humös sand/silt
124	Brukad odlingsjord	296, 337, 338, 339	338 har PM 770 se bilaga 1.	Omgrävd gråbrun humös sand/silt. Brukad från trädgård A-B. Ö del av övre trädgård
129	Plantering av träd/ buske	1652, 1658, 1664, 1681, 1682, 1972		1681 var nedgrävning, 0,8×0,5 m stor 0,1 m djup. 1658 var återfyllning av humös sandig silt med tegelkross. 1682 var nedgrävning, 0,8×0,5 m stor 0,15 m djup. 1664 var återfyllning av humös sandig silt. 1972 var nedgrävning, 0,70×0,35 m stor 0,18 m djup. 1652 var återfyllning av humös sandig silt.
130	Plantering av träd/ buske	1956, 1970	1956 har PM 1963 se bilaga 1.	1970 var nedgrävning, 0,6 m stor 0,15 m djup. 1956 var återfyllning av humös sandig silt
132	Grävande och bruk av odlingsdike	1944, 1969		1969 var dike/nedgrävning 1,4×0,27 m stor, 0,1 m djup. 1944 var återfyllning av humös sandig silt
134	Grop eller stolphål?	1561, 1668		1561 var nedgrävning 0,40×0,35 m stor. 1668 var återfyllning av humös sandig silt. EJ UNDERSÖKT

Efter en tid grävdes ett odlingsdike som fylldes med odlingsjord (KG 132), möjligen var det kanten på en ny odlingsbädd eller plantering av växter.

Föremål fanns bara i KG 121, glasbuteljer och fönsterglas.

Figur 45. Lämningar från trädgård B, fas B2. Skala 1:600.

Trädgård C. Den andra trädgårdsanläggningen

I grunden var det samma som trädgård B men den östra delen av den övre trädgården höjdes något. I samband med detta togs några trädgårdsgångar bort. Nya gångar och odlingsbäddar anlades och brukades.

Trädgården var uppdelad på en övre och nedre del och låg i den naturliga sluttningen mot öster och sydöst. De händelsefaser som kan identifieras är uppbyggnad (C1) och brukande (C2).

Fas C1. Konstruktion/uppbyggnad

Datering: 1800-talets första decennier.

Den övre trädgårdens lägre liggande del (svackan öster om rundeln) höjdes upp något så att trädgården blev planare (figur 46, tabell 14). Troligen byggdes en terrasskant öster om den övre trädgården inför detta.

Inför ombyggnader togs stenarna i den möjliga mindre trappan i den östra delen av den övre trädgården bort. Nedgrävningen återfylldes med samma sand som fanns i trädgårdsgångarna.

Terrasskant mellan trädgårdarna. Troligen konstruerades en lägre nord-sydlig terrasskant av stenar och sand mellan den övre och nedre trädgården (KG 172). Den anlades i den östra delen av den övre trädgården där slänten var som brantast (samma plats där den övre terrassmuren byggdes i trädgård D). I samband med detta kan en ny trappa mellan den övre och nedre trädgården ha anlagts längre åt öster.

Gångar. De två västligare nord-sydliga gångarna i den övre trädgården förbättrades med nya lager av sand (KG 170). Samtidigt lades en ny öst-västlig gång intill terrassmuren i norr.

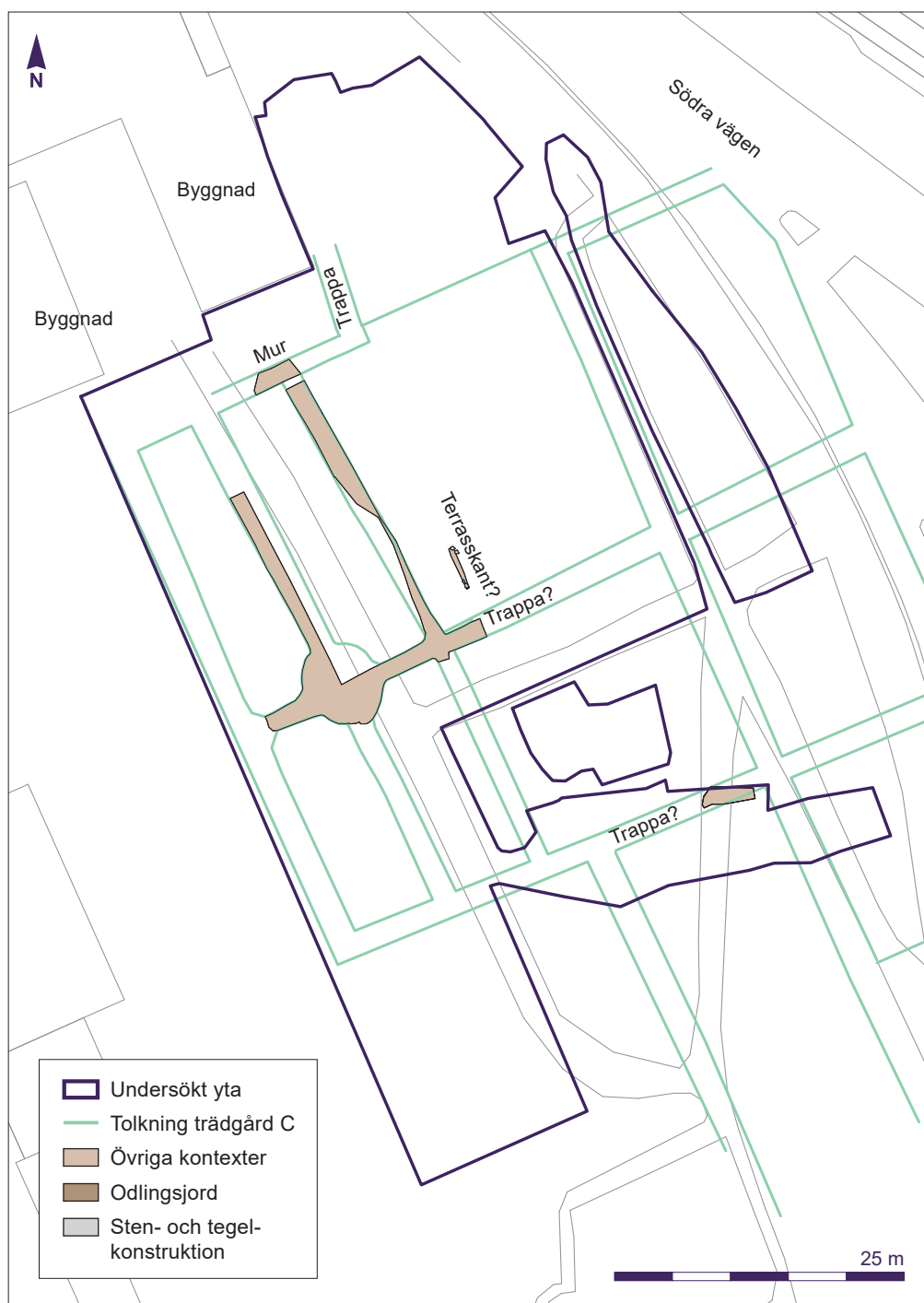
Delar av den öst-västliga gången i den södra delen av den nedre trädgården lades om. Här konstruerades en stenpackning som kan ha varit en stenlagd yta (KG 171).

Odlingsbäddar. Nya odlingsbäddar konstruerades i de lägre liggande delarna av den övre trädgården. Jord lades över de tidigare öst-västliga och den östligaste av de nord-sydliga gångarna (se brukning i fas C2 och D2).

Föremål fanns endast i KG 170 i form av några skärvor yngre rödgods och en bit taktegel.

Tabell 14. Grupper och kontexter från trädgård C, fas C1.

Grupp	Tolkning	Kontexter	Prover/analyser	Beskrivning
170	Anläggande av trädgårdsgångar	254		Nyanläggning och förbättring av trädgårdsgångar med konstruktionslager av grov sand
171	Anläggande av trädgårdsgång	1619, 1631		Ö-V gång, cirka 1,8 m bred. 1619 var nedgrävning 4,6×1,6 m stor, 0,05–0,50 m djup. 1631 var fyllning humös sand och stenar 0,1–0,3 m stora med inslag av tegelkross, småsten. Fundament eller stenläggning
172	Konstruktion av terrasskant?	370, 402		Trolig terrasskant. 402 var 0,25–0,35 m stora stenar. 370 var konstruktionslager av sand

Figur 46. Lämningar från trädgård C, fas C1. Skala 1:600.

Fas C2. Brukande

Datering: 1800-talets första decennier (till 1820-tal)

Jorden i odlingsbäddarna brukades och grävdes om (figur 47, tabell 15). De har grupperats efter var de var belägna hur lång tid de brukades.

Den övre trädgården. Här fanns odlingsbäddar väster om mittgången där samma jord brukades från trädgård A till trädgård C (KG 180). Möjligen sattes två träd eller buskar söder om rundeln (KG 186). Över odlingsjorden fanns tunna lager sand som kan vara utlagda som gångar mellan rader av grödor (KG 185). Efter-som odlingsbädden grävdes om varje år kan de vara från den sista brukningen.

I den östra delen av den övre trädgården, intill den brantare delen av slänten, sluttade marken kraftigt nedåt sydöst. Detta ledde till att det i norr fanns odlingsbäddar där samma jord brukades från trädgård A till trädgård C (KG 181). Längre åt söder (där högre odlingsbäddar hade konstruerats) brukades samma jord endast av trädgård C (KG 183).

I slutet av brukningsfasen grävdes en avlång nedgrävning i rundelns sydvästra del (KG 187), möjligen togs lerkanten utmed odlingen bort. Nedgrävningen återfylldes med odlingsjord.

Jorden i den övre trädgården var näringsrik och gödslad. Här fanns frön av liljor.

Tabell 15. Grupper och kontexter från trädgård C, fas C2.

Grupp	Tolkning	Kontexter	Prover/analyser	Beskrivning
180	Brukad odlingsjord	223, 274, 289	223 har PM 650 se bilaga 1. 274 har PM 709 se bilaga 1.	Omgrävd gråbrun humös sand/silt. Brukad från trädgård A-C. Övre trädgården
181	Brukad odlingsjord	324, 351		Omgrävd gråbrun humös sand/silt. Brukad från trädgård A-C. Ö del av övre trädgården
182	Brukad odlingsjord	204, 376, 1391	1391 har PM 1393 se bilaga 1.	Omgrävd gråbrun humös sand/silt. 204 var lerig i ytan, hade ev. lerkant mot sanden söder om den. Brukad från trädgård A-C. Nedre trädgården
183	Brukad odlingsjord	336		Omgrävd gråbrun humös sand/silt. Brukad av trädgård C. Ö del av övre trädgården
184	Konstruktion och bruk av dike	386, 392		386 var nedgrävning/dike 1,15×0,42 m stort, 0,45 m djupt. 392 var återfyllning av silt med tegelkross, småsten.
185	Bruk av odling/gång	222		Tunna skikt med sand (0,03 m). Gångtytor brukade en säsong
186	Plantering av träd/buske	283		Två ringformade lager ca 1,2 m ø. Den södra var helt rund med ljusbeige sand i botten. Den norra bestod av brun steniggrusig sand. Antagligen rester efter buskar eller träd.
187	Borttagande/bortodling av kant på odlingsbädd	284, 285	284 har PM 716 se bilaga 1.	285 var nedgrävning, återfylld med 284, gråbrun humös sand
188	Brukad odlingsjord	1913		Omgrävd gråbrun humös sand/silt. Brukad av trädgård C. Nedre trädgården
189	Plantering av träd/buske	1863, 1872, 1883, 1893, 1923, 1966, 1967, 1968	1863 har PM 1922 se bilaga 1	1872 var nedgrävning, 1×1 m stor 0,08 m djup. 1863 var återfyllning av humös sandig silt. I botten sten, tegelkross, tegelpannor. Dränering? 1893 var nedgrävning, 1×1 m stor 0,05 m djup. 1883 var återfyllning av humös sandig silt. 1967 var nedgrävning, 0,9 m ø, djup 1966 var återfyllning av humös sandig silt. 1968 var nedgrävning, 1×1 m stor, ej undersökt. 1923 var återfyllning av humös sandig silt
190	Brukad odlingsjord	1582, 1592, 1846	1592 har PM 1640 och 1641 se bilaga 1,	Återfyllning i diken av humös silt med tegelkross, träkol. Stenar, tegelbrockor, tegelpannor i rundad del av 1592: plats för kruka?
191	Brukad odlingsjord	1982		Brungrå humös sand med tegelkross, träkol. Brukat från trädgård A-C. Nedre trädgården

Figur 47. Lämningar från trädgård C, fas C2. Skala 1:600.

Den nedre trädgården. I delar av den nedre trädgården finns bevarad odlingsjord (KG 182, 191). Samma jord brukades från trädgård A till trädgård C. Här fanns även en odlingsbädd som brukades av trädgård C (KG 188). I diken utmed den södra öst-västliga gången fanns rester av odlad jord (KG 190). Samma jord brukades av trädgård B och C. Jordlagren i den nedre trädgården var gödslade och näringsrika. Särskilt i den västra delen fanns mycket växtmaterial, här fanns även fragment av hasselnötsskal. I den nedre trädgården fanns även frön av kungsmynta (oregano) och syskor.

I slänten grävdes ett nord-sydligt dräneringsdike som återfylldes (KG 184). Troligen grävdes et när trädgården hade använts en tid.

Här fanns möjliga planteringsgropar för träd eller buskar (KG 189). Det är svårt att avgöra om de hör till trädgård B eller C. De har grupperats efter vilka som tolkats tillhöra samma fas.

Föremål låg främst i odlingsjorden. Här fanns ett blandat material med framför allt kinesiskt porslin men också andra godstyper. Glasbuteljer och dricksglas förekom samt enstaka spik, kakel och kritpipor.

Trädgård D. Trädgård med terrassmurar och plana terrasser

Trädgården modellerades om. Genom borttagande av berg, anläggande av murar och påförande av utfyllnadsmassor skapades en terrasserad trädgård. En trappa i trädgårdens mitt knöt ihop de olika delarna. Nya gångar och odlingsbäddar anlades och brukades.

Trädgården var uppdelad på en övre och nedre del. Mellan dem fanns murar och en mellanterrass. De händelsefaser som kan identifieras är uppbyggnad (D1), två senare ombyggnader (D3 och D4) och brukande (D2).

Fas D1. Konstruktion/uppbyggnad

Datering: 1820-tal (?)

Terrassering av ytan varefter grusade gångar och odlingsbäddar anlades (figur 48, tabell 16).

Troligen togs odlingsjorden bort i delar av trädgården inför ombyggnaderna för att sedan återanvändas.

Sprängning/spräckning av berg. Den övre trädgården förlängdes åt söder genom att delar av berget här sprängdes eller spräcktes. Trädgårdens södra del som tidigare hade sluttat kraftigt nedåt nordväst blev samtidigt utjämnad (KG 791).

Inför terrasseringarna mellan den övre och nedre trädgården sprängdes eller spräcktes berget i sluttningen mot öster så att plana ytor och lodräta bergssidor att bygga murar mot skapades. I norr skapades en hylla som den övre muren stod på.

I den nedre trädgården skapades en plan nedre terrass genom att berget öster om den nedre muren plansprängdes/spräcktes. Stenarna i murarna kommer delvis från att berget den står på sprängts/spräckts för att skapa terrasser/hyllor. Borrhål fanns både i berget och flera av stenarna i muren.

Övre terrassmuren. Muren var kallmurad och uppbyggd av stora stenar och mindre stenar (KG 702). Den hade jämn yttersida, insidan var mer ”staplad” och täckt av lera. Den ursprungliga höjden var inte helt klar eftersom murens krön möjligen plockades ner när slänten anlades.

I norr byggdes muren intill den sprängda/spräckta bergssidan. I söder (precis norr om trappan) låg berget djupare och här stod muren i den ursprungliga sluttningen. Insidan av muren var tätad med styv lera. Utmed utsidan av terrassmurens fot anlades ett dräneringsdike fyllt med kantig sten.

Nedre terrassmuren. Muren var kallmurad och uppbyggd av stora stenar och mindre stenar (KG 792). Den hade jämn yttersida. Den ursprungliga höjden var inte helt klar eftersom murens krön möjligen plockades ner när slänten anlades.

Muren var byggd precis intill den sprängda/spräckta bergskanten. Utrymmet mellan muren och berget var fyllt av sand med tegelkross, stenar, och kalkbruk. Även öster om denna mur anlades ett dräneringsdike fyllt med kantig sten.

Den övre trädgården. Väster om den övre terrassmuren påfördes ett tjockt lager av lera i syfte att höja upp och jämna ut marknivån. Inför att marken höjdes togs troligen delar av den äldre matjorden bort för att sedan läggas tillbaka.

Mellanterrassen. Var en cirka fyra meter bred terrass mellan de två murarna. I norr var den belägen på berg (delvis avsprängt/spräckt) med utfyllning mot den nedre muren. I söder var den en uppfylld yta av stenar och jord mellan de två terrassmurarna. Söder om trappan fanns en svängd stenrad som kan vara en del av en mindre terrass eller avgränsningen av en odlingsyta.

Den nedre trädgården. Var i norr delvis utsprängd/spräckt i berget för att skapa en plan yta. Delar jordlagren här kan vara påförda eller omflyttade, men delar är nog äldre, framför allt i den södra delen mot trappan.

Trappan. Ledde från den nedre till den övre trädgården och byggdes i samband med murarna men efter dem. Murarna ingick i trappans konstruktion (KG 790). Den var cirka 1,8 meter bred. Två sidomurar byggdes. Åt öster slutade sidomurarna troligen i höjd med den nedre terrassmuren. Mellan sidomurarna påfördes sten och lera. På det lades stenar som fungerade som underlag för plansteg, även

Tabell 16. Grupper och kontexter från trädgård D, fas D1.

Grupp	Tolkning	Kontexter	Prover/analyser	Beskrivning
790	Konstruktion av trappa	375, 382, 388, 389, 390		388 var nedgrävning genom äldre lager för trappa. Ned till berg under trappans sidomurar. 389 var konstruktionslager av rundade stenar ca 0,2 m stora i humös brun silt. 390 var sidomurar av 0,3–1,4 m stora stenar i flera skikt. 382 var konstruktionslager i trappa av sand, stenar, lera. 375 var fundament/underlag för trappsteg. Kallmurad av 0,2–0,6 m stora stenar. Varje trappsteg var ca 0,3 m djupt
791	Berguttag	372		Berget sprängdes/spräcktes inför terrasseringen så lodräta bergskanter skapades där murarna skulle byggas. I nedre trädgården togs berg bort så en plan yta skapades
792	Konstruktion av terrasser	257, 331, 340, 341, 344, 346, 348, 366, 368, 399, 1717		368 var nedgrävning för övre mur, i N fanns sprängd hylla i berget. 348 var nedgrävning för nedre mur. 340 var övre/V terrassmur, minst 57 m lång. Kallmurad av 0,2–2,0 m stora stenar, flera med borrhål, jämn ytersida. 341 var nedre/Ö terrassmur, minst 46 m lång. Kallmurad av 0,2–2,0 m stora stenar, flera med borrhål, jämn ytersida. 344 var återfyllning i nedgrävning för nedre mur/dränering (Ö om mur) av sand med tegelkross, kalkbruk, småsten, träkol. 346 var fyllning mellan terrassmurarna av sand med lera, tegelkross, stenar, kalkbruk och kol. I S mer stenar, grus, jord. 366 var dräneringsdike utmed övre mur fyllt med grus och kantig sten. 257 var utfyllnadslager av lera V om övre mur, uppmot 1 m tjockt. Med flera horisonter (olika dumpade vagnslas?). 331 var utfyllnadslager av grus, 0,2 m tjockt. Troligen påfört då terrass planats ut. 399 var svängd kant av stenar, mindre terrasskant för odling på mellanterrass? 1717 var en NV-SÖ rad av rektangulära ca 1,0×0,5 m stora block. Kan vara del av övre terrassmur
793	Uppbyggnad av odlingsbädd	272, 273, 298, 299, 397		273 var tunt lager av gråbrun sand, ev. omlagrad odlingsjord. 272 var konstruktionslager av sand med inslag av siltigare klumpar. 299 var nedgrävning 2,5×4,5 m stor, 0,1 m djup, återfylld med 298, gråbrun sand. 397 var ev. kant av lera i den nedre trädgården
794	Anläggande av trädgårdsgångar	207, 270, 330, 369		270, 330 var konstruktionslager/gång av grusig, grov sand, uppmot 0,4 m tjock (tjockast över rundeln), mycket tunt i N och V. 207 var stenlagd gång av mestadels små stenar och grus, inslag av stenar uppmot 0,1 m stora. 369 var konstruktionslager/gång av grov sand ca 0,1 m tjock intill terrassmur
795	Konstruktion av stenkulvert och dräneringar	229, 230, 275, 276, 291, 347, 349, 1985, 1986		291 var stenkulvert. Konstruerad med sidor av natursten (ej tillhuggna) ca 0,2–0,3 m stora. Lock/täckstenar av grovt tillhuggna cirka 0,5×0,25×0,05 m stora flata stenar. Konstruerad i samband med att lera S257 påfördes. 230 var nedgrävning, dräneringsdike 7,2×0,5 m stort, uppmot 0,5 m djup, återfylld med 229, överst grusig humös sand (odlingsjord?), utmed sidorna sand i botten lera. 275 var dike/nedgrävning. 276 var återfyllning av lera. 349 var nedgrävning, dräneringsdike 7,2×0,5 m stort, återfylld med 347, humös sand och stenar ca 0,05–0,30 m stora. 1985 var nedgrävning/dike, 7,0×0,6 m stort, 0,3 m djupt. 1986 var återfyllning av stenar
796	Konstruktion av terrass	357		Konstruktions/utfyllnadslager av silt/sand blandat med tegel, sten, grus. 0,4–0,6 m tjockt
1346	Anläggande av gång	1995		Utgjörningslager av humös sand med inslag av tegel, kalkbruk

Figur 48. Lämningar från trädgård D, fas D1. Skala 1:600.

terrassmurarna användes som underlag. Inga plansteg fanns kvar vid undersökningen (återanvända?).

Terrass vid byggnaderna. En terrass skapades mellan den äldre terrassmuren i den norra delen av den övre trädgården och den östra landeribyggnaden (KG 796). Ytan fylldes av konstruktionslager upp till samma höjd som murens ovansida.

Gångar. Eftersom den övre trädgården förlängdes åt söder flyttades trädgårdens mittpunkt fem meter åt söder (i höjd med trappan). Sträckningen för den nord-sydliga gången behölls men sand och grus lades ut så den höjdes upp till den nya terrassnivån. I den västra

delen av trädgården fanns rester av en stenlagd gång, troligen har den sträckt sig utmed trädgårdens västra kant. Minst en ny öst-västlig grusad gång anlades. Även utmed terrassmuren i öster fanns spår av en trädgårdsgång (KG 794).

I den nedre trädgården anlades en öst-västlig gång mellan trappan och Södra vägen (KG 1346).

Dräneringar. I den övre trädgården grävdes ett dräneringsdike utmed den norra sidan av den öst-västliga gången från trappan. Även väster om den nord-sydliga mittgången grävdes ett dike.

En nordöst-sydvästligt orienterad kulvert med sidor av sten och täcklock av sten anlades mellan den övre trädgårdens mitt och det nordöstra hörnet.

I den nedre trädgården grävdes ett dräneringsdike åt öster från den nedre terrassmuren (KG 795).

Odlingsbäddar. Nya odlingsbäddar konstruerades av påförda sand och jordlager (KG 793).

Föremål kom främst från fyllnadslager i anslutning till konstruktionerna. De bestod av keramik främst i form av kinesiskt porslin, glasbuteljer, enstaka fragment av fönsterglas, kritpipor och spik,

Fas D2. Brukande

Datering: 1820-tal till mitten av 1800-tal

Jorden i odlingsbäddarna brukades och grävdes om (figur 49, tabell 17). De har grupperats efter var de var belägna hur lång tid de brukades.

Den övre trädgården. Här fanns odlingsbäddar där samma jord brukades från trädgård A till trädgård C (KG 799). Här fanns även odlingsjord som brukades från trädgård C till trädgård D (KG 798, över äldre gång) och odlingsjord som brukades av trädgård D (KG 801, över äldre gångar). I jordprover från lagren fanns frön av fläder, ett sådant träd/buske kan ha vuxit i trädgården.

Efter fas D4 brukades ändrades bruket av odlingsbädd S221 i KG 801 (se KG 823 nedan i fas D4).

Tabell 17. Grupper och kontexter från trädgård D, fas D2.

Grupp	Tolkning	Kontexter	Prover/analyser	Beskrivning
797	Brukad odlingsjord	1979		Brungrå humös sand med tegelkross, träkol. Brukat från trädgård A-D. Nedre trädgården
798	Brukad odlingsjord	277		Brungrå humös sand. Brukade från trädgård C-D. Övre trädgården
799	Brukad odlingsjord	213, 214, 271, 1397	213 har PM 543 och 576 se bilaga 1. 214 har PM 584 se bilaga 1.	Brungrå humus/humös sand/silt med träkol. Inslag av tegelkross, kalkbruk, småsten. Brukade från trädgård A-D. Övre trädgården
800	Brukad odlingsjord	345, 395, 1576	345 har PM 776 se bilaga 1. 395 har PM 451 se bilaga 1. 1576 har PM 1580, 1581 och 1826 se bilaga 1.	Brun humös sand med inslag av tegelkross. Brukad av trädgård D. Nedre trädgården. 1576 var 0,05–0,5 m tjock och var delvis brukad från trädgård A till fas D3
801	Brukad odlingsjord	221, 239, 355	239 har PM 628 och 718 se bilaga 1.	Brungrå humus/humös sand/silt med träkol. Inslag av tegelkross, kalkbruk, småsten. Brukade av trädgård D. Övre trädgården
802	Brukad odlingsjord	401, 1821	1821 har PM 1825 se bilaga 1	Brungrå humös sand. Med nedtryckta stenar (från rasering). Hör till trädgård D. Mellanterrass
812	Plantering av träd/buske	396		396 var nedgrävning minst 0,4 m stor (i kant av schakt), 0,25 m djup, återfylld med S395

Figur 49. Lämningar från trädgård D, fas D2. Skala 1:600.

Mellanterrassen. Här fanns en liten yta av odlingsjord bevarad (KG 802). Den hade brukats av trädgård D.

Den nedre trädgården. I den västra delen av den nedre trädgården fanns odlingsjord som hade brukats brukades av trädgård D (KG 800). I ett jordprov från lagren fanns två frön av fläder. I ett annat jordprov fanns kungsmynta (oregano). Längre åt öster fanns odlingsjord som hade brukats av trädgård A till D (KG 797). Ett träd eller en buske sattes i den nedre delen av trädgården (KG 812).

Efter fas D3 brukades en ny odlingsbädd i den nedre trädgårdens sydvästra del (se KG 779 nedan i fas D3).

Föremålen i den här fasen var betydligt fler och mer varierade än i de äldre faserna. Särskilt odlingslagren innehöll mycket keramik, med framför allt yngre rödgods och kinesiskt porslin. Nu ser vi också de första kärlen av oglaserat rödgods, tolkade som blomkrukor. I KG 799, 800 och 801 låg också flera andra typer av föremål: en sockertång, en knapp, en mortel i täljsten med märkning i botten, två vinglas, en fingerborg, en blyplomb och annat som kan knytas till hushållet och bruket av trädgården.

Fas D3. Konstruktion av slänt

Datering: 1800-talets första halva/mitt (?)

I trädgårdens södra del konstruerades en öst-västlig mur mellan de övre och nedre terrassmurarna (figur 50, tabell 18). Muren var tydligt byggd efter terrassmurarna och delvis nedriven (vid anläggandet av slänten i trädgård E).

Muren kan ha avgränsat en anlagd slänt söder om den eller möjligen varit den norra sidomuren i trappa mellan de övre och nedre trädgårdarna.

En ny odlingsbädd anlades därefter öster om den nedre terrassmuren. Den begränsades av en kant av stenar (KG 779). I odlingsbädden fanns frö av fläder.

Jorden i odlingsbädden brukades därefter och grävdes om. Övriga kontexter från fas D2 fortsatte användas.

Föremål fanns i KG 779, mindre mängder keramik i form av yngre rödgods, yngre lergods, oglaserat rödgods, kinesiskt porslin och flintgods samt fönsterglas och kritpipsfragment.

Tabell 18. Grupper och kontexter från trädgård D, fas D3.

Grupp	Tolkning	Kontexter	Prover/analyser	Beskrivning
779	Uppbyggnad och bruk av odlingsbädd	1513, 1520	1513 har PM 1519 se bilaga 1.	1520 var dubbel rad av stenar 0,17–0,46 m stora, troligen kant på odlingsbädd i den nedre trädgården. 1513 var brun humös sand med inslag av tegelkross. Brukad av trädgård D.
817	Konstruktion av mur	1394, 1395, 1399		1399 var nedgrävning för mur. 1395 var undre del av mur, fundament/grundstenar, 0,3–0,8 m stora. Har varit täckta av jord. 1394 var ca 2 m hög Ö-V mur av 5–7 skift stenar. Tydlig stötfog där muren möter terrassmuren

Figur 50. Lämningar från trädgård D, fas D3. Skala 1:600.

Fas D4. Konstruktion av gång eller yta

Datering: 1800-talets mitt

Sand och grus lades ut intill den övre trädgårdens västra kant (KG 823). Det kan vara anläggandet av en ny trädgårdsgång eller grusad yta. Händelsen skedde sent i trädgård D eller tidigt i trädgård E. Lagren fanns över odlingsbädd S221 i KG 801. Övriga kontexter från fas D2 fortsatte användas (figur 51, tabell 19).

Föremål: inga i denna fas.

Figur 51. Lämningar från trädgård D, fas D4. Skala 1:600.

Tabell 19. Grupper och kontexter från trädgård D, fas D4.

Grupp	Tolkning	Kontexter	Prover/analyser	Beskrivning
823	Anläggande av gång/yta	220		Konstruktionslager av grov sand, grus, 0,05 m tjockt

Trädgård E. Trädgård med slänt och plana terrasser

Trädgården byggdes åter om. Muren mellan den övre och nedre trädgården ersattes av en slänt samtidigt som den övre trädgården höjdes. Nya gångar och odlingsbäddar anlades och brukades.

Trädgården var uppdelad på en övre och nedre del. Mellan dem fanns en slänt. De händelsefaser som kan identifieras är uppbyggnad (E1) och brukande (E2).

Fas E1. Konstruktion/uppbyggnad

Datering: Mitten av 1800-talet

Murarna mellan övre och nedre trädgårdarna täcktes med en slänt (figur 52, tabell 20). Delar av terrassmurarna från trädgård D revs ner. Den södra sidomuren på den äldre trappan revs och planstegen togs bort (KG 1343).

Troligen togs odlingsjorden bort i delar av trädgården inför ombyggnaderna för att sedan återanvändas. Efter detta anlades nya grusade gångar och odlingsbäddar.

Slänten. De översta delarna av terrassmurarna från trädgård D raserades (KG 1343. Därefter skapades en slänt uppbyggd av stenmaterial (från murarna?) som täcktes med jord (KG 1347). Det är osäkert om detta skedde av estetiska skäl eller för att murarna inte höll.

Trappan. Efter att delar av den äldre trappan rivits byggdes en ny trappa som var breddare, högre och längre. Eftersom trappan lades om under trädgård F beskrivs den där. Troligen fanns redan under trädgård E en mellanavsats i trappens mitt (i höjd med mellanterrassen). På den norra sidan behölls troligen den äldre sidomuren men den byggdes på och förlängdes. Möjligen återanvändes plansteg från den äldre trappan.

Den övre trädgården. Efter att slänten hade anlagts påfördes lager av lera och sand för att höja marknivån (KG 1348). Inför att marken höjdes togs troligen delar av den äldre matjorden bort för att sedan läggas tillbaka. Den norra delen var något högre än trädgårdens södra del. I sanden som användes som utfyllnad fanns ett frö av fläder.

Gångar. En ny nord-sydlig trädgårdsgång anlades utmed den övre trädgårdens västra sida (KG 1407). Till skillnad från de äldre sandade gångarna var dessa belagda med grövre material av sten och grus. Troligen anlades även en ny mittgång.

Tabell 20. Grupper och kontexter från trädgård E, fas E1.

Grupp	Tolkning	Kontexter	Prover/analyser	Beskrivning
1343	Rasering av murar och trappa	294, 394		294 var översta/innersta del av terrassmur av osorterade 0,3–0,7 m stora stenar blandat med grå lera. Troligen omplockat/rasering. 394 var nedgrävning skapad av nedrivande av mur utmed trappans S sida och även del av terrassmur 340
1347	Anläggande av slänt	350, 1858		1858 var uppbyggande av slänt. Bestod till stor del endast av sten med stora ihåligheter mellan. Stenen kan delvis komma från de raserade murarna. Den täcktes av jordlager 350
1348	Konstruktion av terrass	237, 238, 1398	238 har PM 694 se bilaga 1	237 var utfyllnadslager av lera V om slänt, uppmot 0,7 m tjockt. 238, 1398 var påförda lager uppmot 0,5 m tjocka. Flera horisonter av sand med olika inblandning av humös sand och lera
1407	Anläggande av trädgårdsgångar	211, 374		211 var N-S sten-/gruslagd gång. Bestod mest av små stenar och grus, men även stenar upp till ca 0,10 m stora. Delvis flera skikt med material. 374 var gång av sand

Figur 52. Lämningar från trädgård E, fas E1. Skala 1:600.

Föremål var få i denna fas och låg i KG 1348: fajans, fönsterglas, spik och ett spänne i kopparlegering.

Fas E2. Brukande

Datering: 1800-talets mitt till 1910-tal

Jorden i trädgården brukades och grävdes om (figur 53, tabell 21). I den övre trädgården brukades jordlager pålagda vid anläggandet av trädgård E. Eftersom samma lager utgjorde markytan även i efterföljande trädgård beskrivs de där (KG 1408).

Det samma gäller de anlagda trädgårdsgångarna från trädgård E. då de brukades även i trädgård F beskrivs de där.

I den nedre trädgården fanns odlingsjord som hade brukats av trädgård A till E (KG 1389). En vindruvskärna framkom här den kan höra till latrin. Här fanns även frö av kungsmynta (oregano).

Föremål i form av keramik av flera slag, glaskärl, buteljer och kritpipsfragment fanns i KG 1389.

Figur 53. Lämningar från trädgård E, fas E2. Skala 1:600.

Tabell 21. Grupper och kontexter från trädgård E, fas E2.

Grupp	Tolkning	Kontexter	Prover/analyser	Beskrivning
1389	Brukad odlingsjord	1987	Har PM 1988 och 1991 se bilaga 1.	Brungrå humös sand med tegelkross, träkol. Lagret var mycket tjockt (0,6 m). Brukat från trädgård A-E. Nedre trädgården

Trädgård F. Landeriet blir en park

Stadens expansion kom att påverka trädgården. Ny bebyggelse och nya gator minskade trädgårdens storlek. Trädgårdens grundstruktur med två terrasser ändrades inte men bruket av den förändrades. Först användes den för jubileumsutställningen, varefter den blev park.

Trädgården var uppdelad på en övre och nedre del. Mellan dem fanns en slänt. De händelsefaser som kan identifieras är konstruktioner (F1), brukandet under Jubileumsutställningen (F2) och brukande därefter (F3). En sista fas berör ombyggnaden av trappan (F4).

Fas F1. Konstruktion/uppbyggnad

Datering: 1910-tal till 1920-talets första år

Flera ombyggnader gjordes av trädgården (figur 54, tabell 22). Vissa av dem hör ihop med stadens expansion, som den nya tillfartsvägen. Andra omdaningar, som utjämnandet av den övre trädgården, den nya terrassmuren i väster och omläggningen av trappan kan vara förberedelser inför jubileumsutställningen.

Väg till övre trädgården: En ny väg anlades diagonalt genom slänten upp till den övre trädgården i den södra delen av ytan. Troligen tillkom denna i samband med att tillfartsvägen från norr försvann på 1910-talet.

Terrassmur. Terrassmuren väster om den övre trädgården lades om (KG 1344). Möjligen var det nu den fogades med cement. I nedgrävningen för muren fanns samma jord som i odlingsbädd KG 1408.

Trappan: Även delar av trappan mellan den övre och nedre trädgården lades om (KG 1345). Det är osäkert när detta hände, det kan ha varit inför jubileumsutställningen. Sidomurarna över planstegen revs ner till i nivå med trappstegen. Trappan höjdes genom att stenkross lades ut. På detta lades planstegen tillbaka och fästes med cement, dock lades inte stenarna tillbaka exakt i den ordning de tidigare låg, urtagen för järnförbanden placerades i flera fall inte parvis motställt.

På mellanavsatsen lades skifferplattor som fästes med cement. Sidomurarna murades åter upp och fogades med cement.

Övre trädgården: Den södra delen av den övre trädgården jämnades till något så att en planare terrass skapades. Delar

Tabell 22. Grupper och kontexter från trädgård F, fas F1.

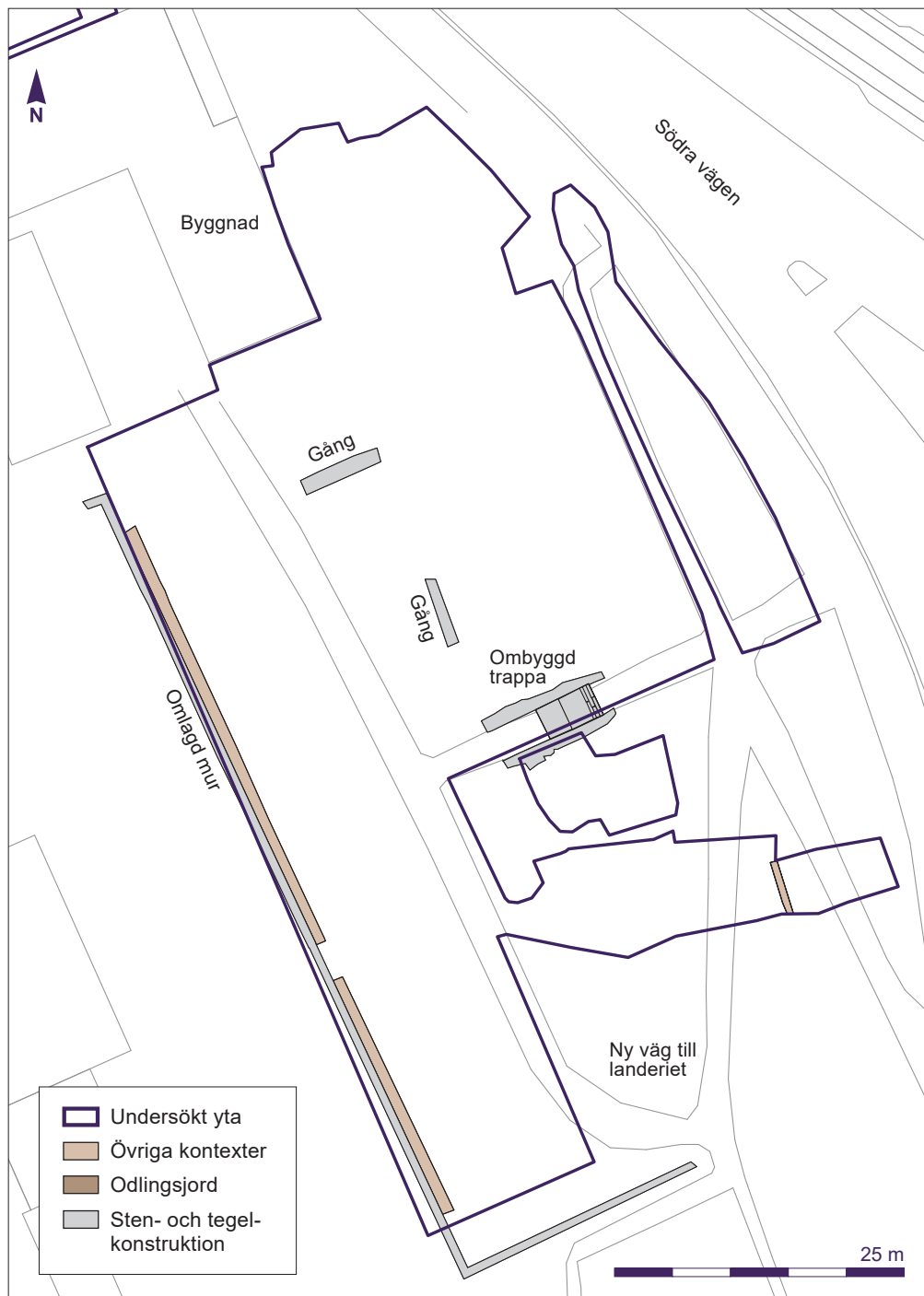
Grupp	Tolkning	Kontexter	Prover/analyser	Beskrivning
1344	Konstruktion av terrassmur	208, 297		208 var nedgrävning för terrassmur V om övre trädgården, 0,6 m djup. 297 var terrassmur av grovt huggna stenar. Omlagd/omfogad vid minst ett tillfälle. Osäkert om en var kallmurad eller ej ursprungligen
1345	Konstruktion av trappa	373, 381		381 var konstruktionslager av stenkross och jord under stenar/plansteg i trappa, sand och grus under mittavsatsen. 373 var sidor och steg i trappa. Plansteg av 1–2 m långa, 0,33 m breda stenar med uttag för järnförband som hållit ihop trappan. Dock ligger inte stenarna in situ eftersom urtagen i stenarna i flera fall inte ligger intill varandra. Kallmurade sidor på båda sidor om trappan som följde släntes lutning. Den södra sidan är delvis byggd på terrassmuren (S340). Norra sidan delvis den äldre sidomuren som byggts om och på. Trappan är omlagd och både sidor och trappsteg har då fogats med cement (ursprungligen troligen kallmurad. Detta kan ha hänt i samband med jubileumsutställningen.
1411	Anläggande av trädgårdsgång	290, 293		N-S och Ö-V stenlagda/grusade gångar. Bestod mest av små stenar och grus, men även stenar upp till ca 0,10 m stora.
1420	Konstruktion av dike	1977, 1978		1978 var nedgrävning/dike 5,0×0,6 m stor, 0,2 m djup. 1977 var återfyllning av lera

av terrassen höjdes något medan ytan närmast berget i sydväst sänktes något. Detta kan innebära att ytterligare berg togs bort (sprängdes). Förändringarna kan ha skett som en förberedelse inför Jubileumsutställningen.

I den nordöstra delen av den övre trädgården lades nya gång i nord-sydlig och öst-västlig riktning.

Nedre trädgården: I den södra delen av trädgården grävdes ett dike som återfylldes (KG 1420).

Föremål: inga i denna fas

Figur 54. Lämningar från trädgård F, fas F1. Skala 1:600.

Fas F2. Jubileumsutställningen

Datering: 1923

Trädgården brukades för Barnens paradiset (figur 55, tabell 23). Förvåningsvärt få spår finns i marken av denna händelse.

Övre trädgården: I den södra delen, intill den västra muren, uppfördes en byggnad. Konstruktionslager av lera med inslag av raseringsmassor påfördes. På det lades stenläggning som möjligen var golvyta i byggnaden (KG 1410). I samband med detta lades delar av den nord-sydliga gången i trädgårdens västra del om (KG 1411).

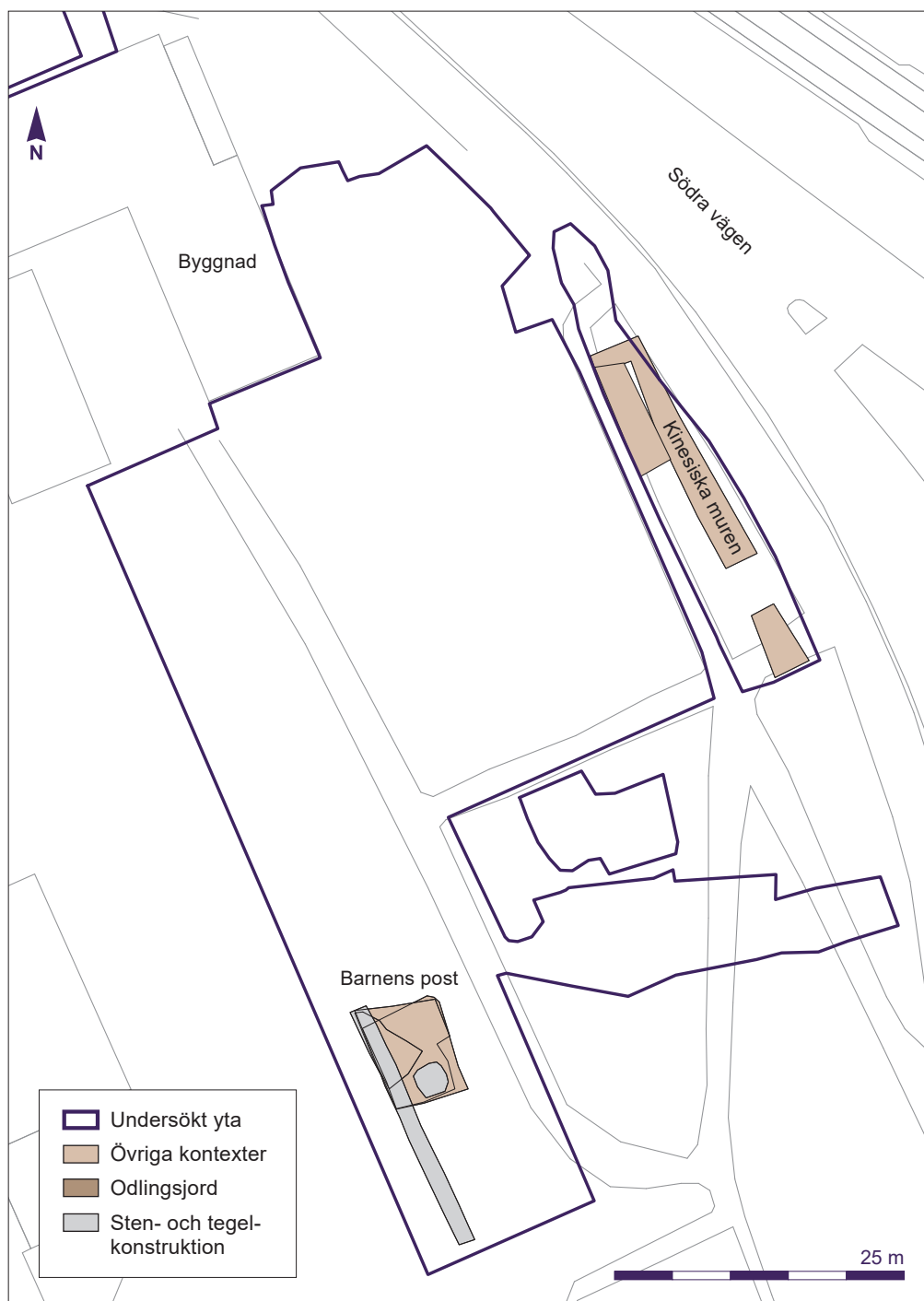
Efter att jubileumsutställningen var avslutad togs de olika tillfälliga konstruktioner som fanns bort. Även från denna händelse fanns få spår. Byggnaden i den södra delen av den övre trädgården raserades (KG 1416).

Nedre trädgården: Utjämningslager av sand lades ut (KG 1421), troligen var de en del av markytan vid Jubileumsutställningen. Utmed den östra och norra sidan av den nedre trädgården anlades en avlång enkel byggnad (KG 1409). Den kallades kinesiska muren och avgränsade Barnens paradiset mot Södra vägen.

Föremål fanns endast i raseringen KG 1416 som innehöll en blandning av flera olika slags keramik, kritpipor, ugnskakel, ett glasprisma, fönsterglas, spik, tegel och två mynt, det ena en 1/4 skilling 1808, det andra fragmentariskt och obestämbart. Lagret är uppenbart mycket omrört och dateringen av föremålen i det spänner över lång tid.

Tabell 23. Grupper och kontexter från trädgård F, fas F2.

Grupp	Tolkning	Kontexter	Prover/analyser	Beskrivning
1409	Konstruktion av byggnad	1989, 1827		1989 var nedgrävning, i vinkel: 4×32 m lång, 1,7–2,6 m bred. 1827 var fyllning av sprängsten täckt av lera
1410	Konstruktion av byggnad?	300, 326, 327		327 var utjämningslager av lera med tegelkross, träkol (raseringsmassor). 0,1–0,3 m tjockt. 326 var utfyllnadslager av lera, 0,1 m tjockt. 300 var stenläggning, minst 4×4 m stor, av små kantiga stenar (upp till 0,08 m stora). Ev. golvyta i enklare byggnad.
1416	Rasering av byggnad	215		Lerblandat jordlager, uppemot 0,05 m tjockt med tegelkross, delar av takpannor
1421	Konstruktion av markyta	1992		Utgjämningslager av humös sand med inslag av tegel, kalkbruk
1422	Anläggande av trädgårdsgång	325		N-S sten-/gruslagd gång. Bestod mest av små stenar och grus, men även stenar upp till ca 0,10 m stora.

Figur 55. Lämningar från trädgård F, fas F2. Skala 1:600.

Fas F3. Brukande

Datering: 1923–2018

Brukning under en lång tidsperiod. Den tidigare trädgården användes nu som park med gräsmattor och träd (figur 56, tabell 24).

Övre trädgården: Samma jordlager brukades som under föregående trädgård (KG 1408) och samma jord brukades därmed från trädgård E till trädgård F. Skillnaden var att de nu huvudsakligen utgjorde gräsmattor och inte omgrävda odlingsbäddar. De brukade lagren var delvis grusiga, vilket kan vara spår av jubileumsutställningens bruk av ytan. I den södra delen av den övre trädgården täcktes ytorna från Jubileumsutställningen av gräsmatta.

Trädgårdsgångarna brukades även efter jubileumsutställningen (KG 1412).

I den nordvästra delen sattes fyra stolpar med kraftig skoning (KG 1415). Troligen var de fundament till en torkställning som fanns här. Efter att torkställningen slutade brukas togs stolparna bort (KG 1414).

Vid något tillfälle har ytterligare matjord och gräsmatta tillkommit över de äldre lämningarna (som gångarna) i den övre trädgården, detta bör ha skett de senaste 60 åren.

Nedre trädgården: I den nedre trädgården fanns jord som hade brukats fram till undersökningen (som gräsmatta). Lagren har inte dokumenterats.

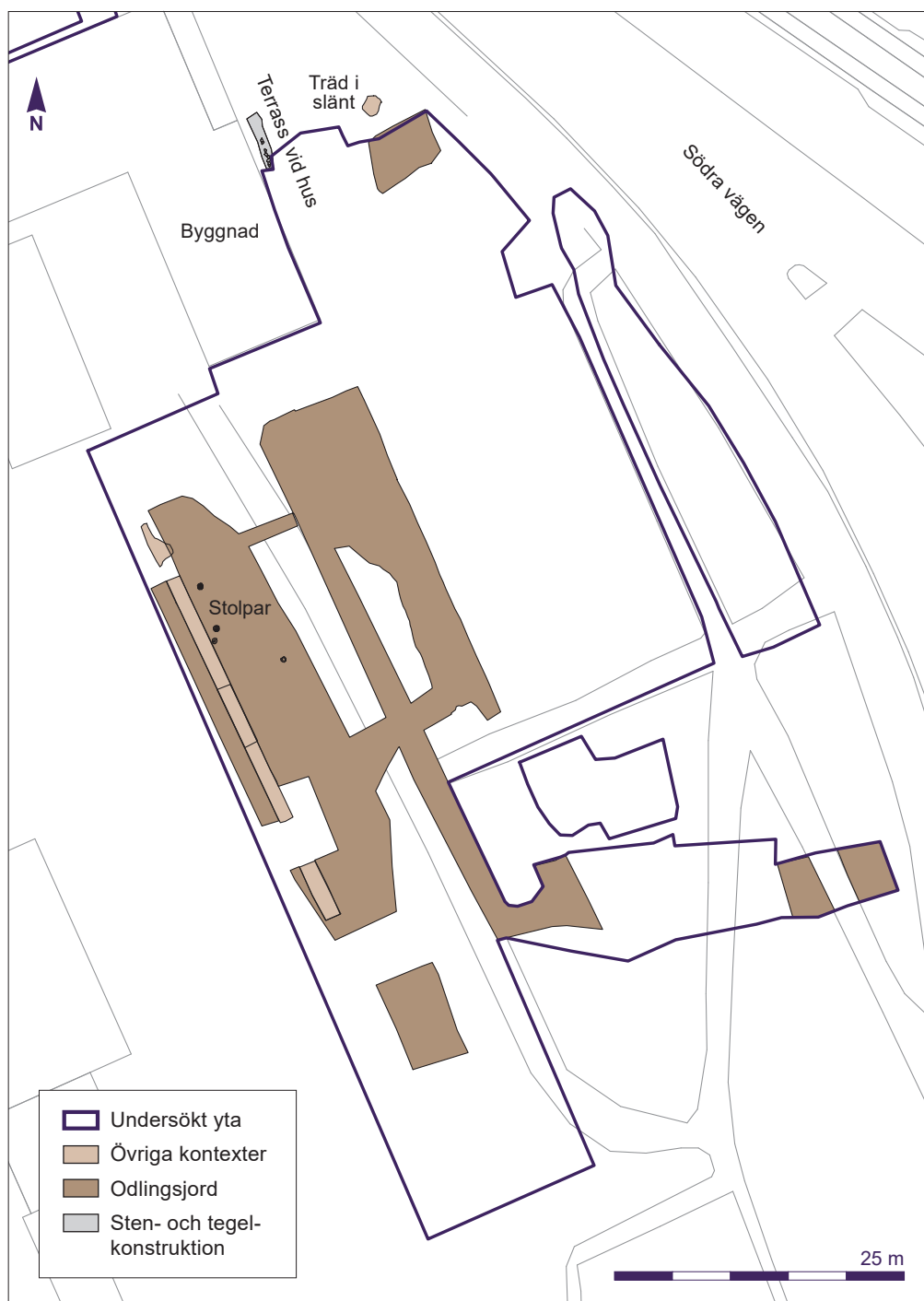
Öster om landeriets byggnader: Direkt öster om landeriets byggnader fanns en mindre terrasserad odlingsbädd som brukades (KG 1418). Det är osäkert när den togs i bruk. I slänten mellan landeriets byggnader och Södra vägen fanns odlingsjord och ett stort träd (KG 1417). Jorden brukades in i 1900-tal, trädet togs ned 2019 men var troligen drygt 200 år gammalt.

Föremål fanns i odlingsjorden KG 1408 och brukningslagret på gång KG 1412. De var en blandning av de typer vi redan sett i de äldre faserna, med flera olika slags keramik, glaskärl och -flaskor, fönsterglas, kakel och tegel. Flera mynt från 1810 (osäkert år) fram till

Tabell 24. Grupper och kontexter från trädgård F, fas F3.

Grupp	Tolkning	Kontexter	Prover/analyser	Beskrivning
1408	Brukad odlingsjord	203, 205		Humös sand/silt med tegelkross, småsten, träkol, fläckvis grusigt. 203 brukad från trädgård E-F. 205 brukad av trädgård F
1412	Bruk av gång	201		Tunt lager av sand med tegelkross över trädgårdsgång. Sandande och brukning
1414	Borttagande av stolpe	244, 281		Återfyllning av humös sand efter att stolpar tagits bort
1415	Konstruktion av stolpar	216, 217, 218, 219, 231, 232, 233, 234, 243, 245, 280, 282	218 har PM 619 se bilaga 1.	217 var nedgrävning för stolpe, 0,5×0,5 m stor, 0,5 m djup, 219 var bevarad stolpe ca 0,15 m ø, 216 var skoning runt stolpe av tegel, 218 var fyllning av humös sand. 231 var nedgrävning för stolpe, 0,55 m ø, 233 var bevarad stolpe ca 0,15 m ø, 234 var stenskonig runt stolpe, 232 var fyllning av sand med tegelkross. 243 var nedgrävning för stolpe, 0,5×0,4 m stor, 245 var stenskonig. 280 var nedgrävning för stolpe 0,50×0,45 m stor, 0,4 m djup. 282 var stenskonig av stenar som kilats dit efter att stolpen sattes
1417	Brukning av slänt	363, 367		363 var humös silt. 367 var stubbe från träd med uppskattningsvis 240 årsringar
1418	Konstruktion och bruk av terrass/odling	364, 365		364 var terrasskant av 0,3–0,5 m stora stenar. 365 var odlingsjord i odlingsbädd/terrass intill byggnad
1419	Brukad odlingsjord	1974, 1980		Brungrå humus/humös sand/silt med träkol. Inslag av tegelkross, kalkbruk, småsten

1959 visar på graden av omrörning av de här lagren. Ett speciellt fynd var ett dockhuvud av porslin från 1800-talets senare del eller tidigt 1900-tal.

Figur 56. Lämningar från trädgård F, fas F3. Skala 1:600.

Fas F4. Ombyggnad av trappa

Datering: Sent 1900-tal?

Trappan mellan övre och nedre trädgården lades om (KG 1413). Planstegen ovanför mellanavsatsen togs bort, delar av materialet därunder skiftades ut mot grus. Därefter lades planstegen tillbaka och fogades. Plastkilar fanns i cementen under stenarna vilket visar att detta jobb gjordes under slutet av 1900-talet. Inga föremål samlades in.

Tabell 25. Grupper och kontexter från trädgård F, fas F4.

Grupp	Tolkning	Kontexter	Prover/ analyser	Beskrivning
1413	Ombyggnad av trappa	379, 380		379 var konstruktionslager av gruslager under trappstenar. 0,15–0,30 m tjockt. 380 var omlagda plansteg. Återanvända från äldre trappa. I cementfogarna fanns ingjutna plastkilar

Framför landeriets port

Norr om landeriets byggnader fanns infarten till landeriet med intilliggande odlingsbäddar. Här undersöktes ett långt schakt från byggnaden mot norr. Det placerades något öster om portgången in till landeriet.

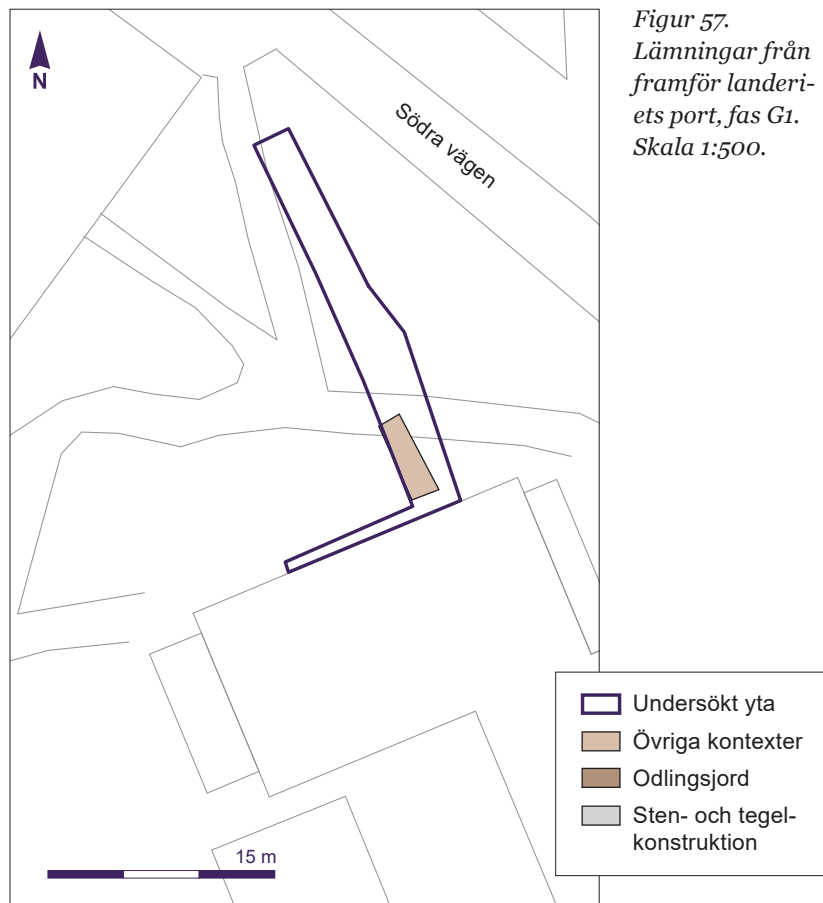
Fas G1. Äldsta brukande

Datering: Till sent 1700-tal?

Det understa marknivån utgjordes av ett sandlager. Möjligen var det påfört, under det fanns humösa lager men schaktet grävdes inte djupare. Inga föremål påträffades (figur 57, tabell 26).

Tabell 26. Grupper och kontexter från framför landeriets port, fas G1.

Grupp	Tolkning	Kontexter	Prover/ analyser	Beskrivning
1403	Sandlager	1785		Lager av sand, möjligen påfört

Fas G2. Bruk av odlingsjord

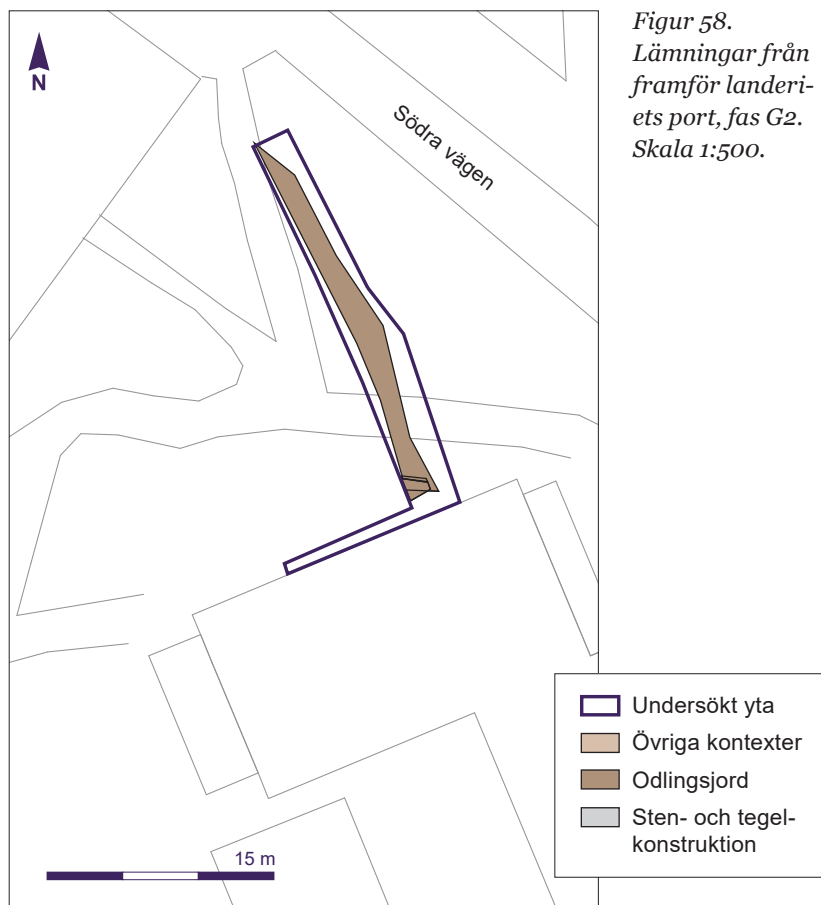
Datering: Sent 1700-tal till sent 1800-tal

Jord påfördes inom den undersökta ytan som därefter användes för odling (KG 1404). Den kan ha varit en rabatt direkt öster om infarten till landeriet (figur 58, tabell 27).

Föremål fanns i odlingsjorden KG 1404, framför allt skärvor av flintgods. Här fanns också ett mynt som i fält tolkades som ett nödmynt, men tolkningen är osäker.

Tabell 27. Grupper och kontexter från framför landeriets port, fas G2.

Grupp	Tolkning	Kontexter	Prover/ analyser	Beskrivning
1404	Brukad odlingsjord	1762, 1776		Brukade lager av humös sand/humus
1405	Grävande av dike	1772, 1780		Nedgrävning för dike, 1,8 m lång, 0,2 m bred och 0,1 m djup. Fylld med 1772, ca 0,05 m stora stenar

Figur 58.
Lämningar från
framför landeri-
ets port, fas G2.
Skala 1:500.

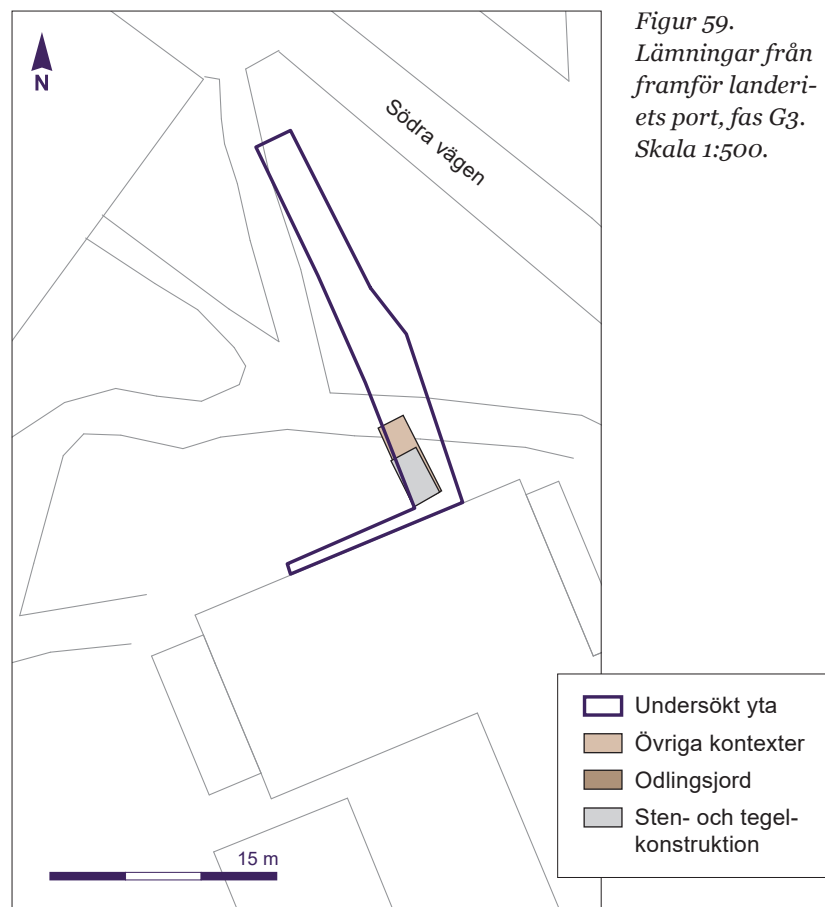
Fas G3. Konstruktion av stenlagd yta

Datering: Sent 1800-tal (1888?)

En stenlagd yta konstruerades framför landet (figur 59, tabell 28). Inga föremål samlades in. Förändringarna kan ses på 1888 års karta.

Tabell 28. Grupper och kontexter från framför landiets port, fas G3.

Grupp	Tolkning	Kontexter	Prover/ analyser	Beskrivning
1406	Konstruktion av stenlagd yta	1754, 1758		1758 var konstruktionslager av sand. 1754 var rest av stenläggning, av ca 0,08 m stora stenar

Referenser

Carter Bergman, R. mejlkonversation 2021-10-06

Litteratur

- Bramstång Plura, C. 2014. *Johannebergs landeris park och trädgårdsanläggning. Västra Götalands län, Västergötland, Göteborgs stad och socken, Lorensberg 22:1 och 706:41*. Arkeologisk utredning. UV Rapport 2014:73. Mölndal.
- Enhörning, G. 2006. *Landerierna i Göteborgs stadsbyggande*. Doktorsavhandling. Institutionen för Arkitektur, Chalmers tekniska högskola. Göteborg.
- Fischer, E. 1923. *Göteborgs landerier*. Skrifter utgivna till Göteborgs stads trehundraårsjubileum. Göteborgs jubileumspublikationer XIII. Göteborg.
- Israelsson, L. 1996. *Köksträdgården: det gröna arvet*. Stockholm.
- Lindeblad, K. & Nordström, A. 2014. Trädgårdsarkeologi i medeltida och tidigmoderna städer. *Källor till trädgårdsodlingens historia Fyra tvärvetenskapliga seminarier 2010–2013 arrangerade av Nordiskt Nätverk för Trädgårdens Arkeologi och Arkeobotanik (NTAA)*. SLU Rapport 2014:25.
- Nilsson Schönborg, G. & Rosén, C. 2003. Om värdet av keramik. Kärli i jordfynd, bouppteckningar och den arkeologiska litteraturen. *META nr 2 2003*.
- Rosén, C. 2001. Arkeologi i arkiven: bouppteckningar och jordfynd från en halländsk by ca 1750–1850. I *Från stad till land* Red: Anders Andrén, Lars Ersgård och Jes Wienberg. Stockholm.
- Rosén, C. 2013. Småstäders urbanitet. Materiell kultur och urbanidentitet i västsvenska småstäder ca 1640 – ca 1750. *Visioner och verklighet: arkeologiska texter om den tidigmoderna staden* / red. Lars Ersgård. GOTARC Series C. Arkeologiska Skrifter No. 76. The Early Modern Town No. 1. S. 92-127. (35 s). Tillgänglig som PDF.
- Svensson, P. 2014. *Johannebergs landeri, Göteborg*. Arkeologisk förundersökning. Med rapport för georadarundersökning och teknisk rapport av miljöprover. Västra Götalands län, Västergötland, Göteborgs stad och socken, Lorensberg 22:1 och 706:41. Med bidrag av Pär Karlsson, Anders Biwall och Immo Trinks samt Jens Heimdahl. UV rapport 2014:98. Mölndal.
- Wilhelmsson, S.-A. 2020. *Johanneberg – en historik* <https://goteborgshistoria.com/2020/12/02/johanneberg-en-historik-av-s-a-wilhelmsson/> Läst 2012-10-25.
- Öbrink, M. & Rosén, R. (red.) 2017. *Stadsgård 1–4 gata a och b samt vretar. Arkeologiska undersökningar i Gamlestaden Västergötland, Göteborgs stad och kommun, Göteborg 218*. Nya Lödöse Rapport 2017:1. Göteborg.

Arkivkällor

Riksarkivets digitala arkiv

Mantalsregister och mantalslängder, Göteborgs stad.
Göteborgs magistrat och rådhusrätt. Bouppteckningar.
Brandförsäkringshandlingar.

Historiska kartor

Göteborgs stad. Landerijordarna 1696 N31-1:4

Göteborg 1761

Göteborg 1768 Krigsarkivet Sfp nr 427

Göteborgs stad. Landerijordarna 1800.

Göteborgs stad. Landerijordarna 1800. Konceptkartan. 14-gbg-1

Johannebergs landeri 1828. Regionarkivet (?)

Göteborg 1855. Ljunggrens karta. Tryckt karta.

Göteborg, sammandragen efter äldre och nyare kartor 1872.

Tryckt karta.

Göteborgs stad jämte vidliggande område 1880. G-VI-74a

Göteborg 1888. Tryckt karta.

Karta över en del av fjortonde roten i Göteborg 1891. Regionarkivet (?)

Administrativa uppgifter

Undersökning 2018

Lst dnr: 431-1812-2017, beslutsdatum: 2017-12-06

Fornlämning: L1960:9822 (Göteborg 500)

SHM dnr: 513-2017-00968

SHM projektnr: A13778

Företagare: Trafikverket

Intrasiprojekt: A2017:181

Undersökningstid: 2018-02-07 till 2018-04-11

Projektgrupp: Carina Bramstång Plura (projektledare), Christina Rosén (biträdande projektledare), Anders Kjellin, Karolina Müller, Maria Paring, Mattias Öbrink (fältarbetsledare)

Undersökt yta: 1 105 kvadratmeter

Läge: Fastighetskartan, blad 63D NV

Koordinatsystem: Sweref 12:00

Höjdsystem: RH 2000

Dokumentationshandlingar: Analoga dokumentationshandlingar förvaras i Statens historiska museers arkiv (SHM), Stockholm. Digitala dokumentationshandlingar lagras tillsammans med Intrasidatabasen.

Fynd: F1–F967 förvaras hos Arkeologerna, Statens historiska museer, Ortnamn, i väntan på fyndfördelningsbeslut.

Kompletterande undersökningar 2018–2020

KMR uppdragsnr: 2019: 202000739; 2020: 202000418

Lst dnr: 431-33812-2018, beslutsdatum: 2018-10-11;

431-19102-2019, beslutsdatum: 2019-05-17;

431-1017-2020, beslutsdatum: 2020-03-20

Fornlämning: L1960:9822 (Göteborg 500)

SHM dnr: 513-00899-2018, 513-00513-2019, 513-00302-2020

SHM projektnr: 730614156, 730614229, 730614445

Företagare: Trafikverket

Intrasiprojekt: A2017:181

Undersökningstid: 2018-10-11 till 2018-10-12, 2019-02-25 till 2019-03-21, 2019-09-03 till 2019-09-04, 2020-03-02 till 2020-03-19, 2020-05-04 till 2020-05-15, 2020-06-23, 2020-08-04, 2020-11-03 till 2020-11-04

Projektgrupp: Carina Bramstång Plura (projektledare), Christina Rosén (biträdande projektledare), Anders Kjellin, Fredrik Lundgren, Karolina Müller, Maria Paring, Mattias Öbrink (fältarbetsledare).

Undersökt yta: 1 557 kvadratmeter

Läge: Fastighetskartan, blad 63D NV

Koordinatsystem: Sweref 12:00

Höjdsystem: RH 2000

Dokumentationshandlingar: Analoga dokumentationshandlingar förvaras i Statens historiska museers arkiv (SHM), Stockholm. Digitala dokumentationshandlingar lagras tillsammans med Intrasidatabasen.

Fynd: Förvaras hos Arkeologerna, Statens historiska museer, Mölndal, i väntan på fyndfördelningsbeslut (för antal se ovan).

Bilagor

Bilaga 1. Makroskopisk analys av jordprover från Johannebergs landeri

Maria Paring (Teknisk rapport 30/9 2021)

Bakgrund och syfte

I samband med en arkeologisk undersökning och schaktövervakningar av Johannebergs landeri, vid Korsvägen i Göteborg, undersöktes trädgårdslämningar från slutet av 1700-talet och 1800-talet. Undersökningarna pågick mellan 2018 och 2020.

Undersökningen resulterade i en indelning av lämningarna i sex trädgårdsfaser (se tabell 1). Delar av trädgården, närmast boningshuset, gick från att vara en nyttoträdgård till att bli en prydnadsträdgård. Trädgården avvecklades senare och blev en del av Göteborgs stad. På platsen anlades en handelsträdgård och därefter ingick trädgården i Göteborgs stads installationer för Jubileumsutställningen 1923.

Området för Johannebergs landeri har under brukningstiden undergått förändringar för att skapa ett gynnsamt klimat för de tilltänkta odlade växterna. Bland annat utgör muren åt väster och söder en vägg som minskar vindpåverkan på platsen. Stenarna i muren fungerar som ett värmemagasin, som skapar en varmare och jämnare temperatur. Vilket medför att känsligare arter har större chans att överleva, särskilt på våren. Muren som finns idag är troligtvis uppförd runt tiden för jubileumsutställningen, men troligtvis har det funnits tidigare varianter ända sen trädgård B.

Jordprover från 71 anläggningar samlades in och fältanalyserades. Av dessa valdes 31 prover ut till makroskopisk slutanalys (se *Metod* nedan).

Frågeställningen inför den makroskopiska analysen handlar främst om vilka växter som odlats i trädgården i de olika faserna, men också om hur trädgårdsjorden byggts upp och gödslats. Fynd av hushållsavfall i odlingsjorden kan till exempel belysa delar av det odlade hushållets konsumtion.

Tabell 1. Trädgårdsfaser.

Trädgård	Anlagd*	Användning
A	Cirka 1770–1780	Nyttodling
B	Runt 1800	Anlagd trädgård med sandade gångar
C		Omstrukturering av trädgården med nya gångar och odlingsbäddar
D	1820-tal	Terrassering och omstrukturering
E	1800 talets mitt	Påbyggnad av terrassen och omstrukturering
F	1900-tal	Minskning av ytan på den nedre ytan och en slänt skapas över murarna.
Från beskrivning av trädgårdens händelseförlopp, se huvudrapporten.		
*Den uppskattade anläggningsperioden		

Metod

Makroskopisk provtagning genomfördes av arkeologer och arkeobotaniker i fält. Sammantaget under den arkeologiska undersökningen och schaktövervakningarna samlades 71 prover in. Proverna genomgick en fältanalys, det vill säga en analys som sker i samband med undersökningen, för att kunna stödja lagertolkning kontinuerligt och för att kunna ta kompletterande prover vid behov. Vid en fältanalys prepareras proverna och en översiktlig analys genomförs för att få en förståelse över vad materialet består av. Efter fältanalysen valdes 31 prover ut till vidare analys där allt arkeobotaniskt material dokumenterades. Urvalet av prover för analys gjordes utifrån innehållets möjlighet att kunna besvara frågeställningarna.

Proverna bestod av volymer mellan 0,4 och 2,6 liter jord per prov. Flotation av proverna skedde i enlighet med en metod beskriven av Wasylukowa (1986) och de våtsiktades genom såll med maskvidd på 5 mm och 0,5 mm. Efter floteringen samlades proverna upp och förvarades i vatten till dess de analyserades. Materialet identifierades under ett stereomikroskop med 6,3–63 gångers förstoring. Bestämningsarbetet skedde med stöd av referenssamlingar och särskild bestämmingslitteratur: Anderberg 1994, Berggren 1981, Cappers et al 2012, Jacomet 2006, samt hemsidor för artbestämning av fröer: www.plantatlas.eu och www.idseed.org/seedidguide/gallery.html.

Den makroskopiska analysen har främst behandlat växtmakrofossil (som inte var ved eller träkol), men även annat makroskopiskt material noteras som utgör i lika hög grad viktiga indikationer på olika miljöer och aktiviteter, så som puppor, fekalier, smältor, slagg, smidesloppor, hinnkräfter, mossdjur, ben mm. I det följande anges alla typer av fröer, frukter, delfrukter, acener etc. som ”fröer” eller ”frukter”.

Materialets källvärde

Odlingsjord

Bedömningen om ett lager är en odlingsjord eller ej faller tillbaka på olika observationer så som iakttagelser av lagrets karaktär gjorda vid undersökningstillfället i fält, tillsammans med jordartssammansättningen och materialets makroskopiska innehåll. När det handlar om visuella observationer gjorda i fält kan det röra sig om allt från placering i terrängen till spadstick och/eller åderspår i lagrens kontaktyta med alven samt jordsammansättning.

Odlingsjord brukas ofta kontinuerligt i flera generationer och behöver kontinuerligt skötas om genom gödning och jordförbättring för att ge god skörd. Viktiga parametrar är näringsämnen och att jorden hålls lucker. I småskaliga hushållsnära odlingar, som trädgårdar brukades förutom dynga, även latrin, spisaska och matavfall. I materialet som användes som kompost slängdes också allehanda skräp, såsom keramik, tegel och järnföremål – möjligen medvetet för att hålla jorden lucker och syrerik. Genom den medvetet ökade nedbrytningen försvann ömtåligt växtmaterial snabbt, vilket lämnade kvar en anrikning av mer motståndskraftigt växtmaterial, exempelvis vissa fröer som hallon, björnbär och olika mållor. Men även dessa fröer bryts ner efter ett tag. Att ha i åtanke vid analyser av odlingsjordar, som kontinuerligt används, är att det främst är de senaste decenniernas växtmaterial som speglas i proverna. Det kan även finnas rester efter äldre material i jorden i form av förkolnade växter

och brända ben, men utan datering av dessa är det svårt att skilja dem från det yngre materialet, särskilt om lagret har utsatts för senare tiders brukning. Äldre förkolnat och bränt material kan vara rester efter matavfall och spisaska, som används för att berika jorden.

De bästa kontexterna för att konstatera odlingsjord med hjälp av växtmakrofossil är slutna/låsta kontexter, där ett lager har täckts över direkt efter brukning med ett annat lager eller en konstruktion och på så vis minskat syresättningen och nedbrytningen. Ypperliga kontexter för att spåra odlingsverksamhet är brunnar och övriga vattensjuka kontexter där syretillförseln är dålig. Även i tjocka avfallshögar kan syresättningen vara dålig och ge bra resultat.

Källkritik och tafonomi

Källkritiken och tafonomin för det botaniska materialet var specifik för de enskilda kontexterna och stratigrafin. Den allmänna källkritiken påtalas här nedan i en diskussion som inte avser att vara heltäckande, utan mer en allmän vägledning till läsare utan kännedom om metoden.

Marken i Johannebergs trädgård har haft olika förutsättningar för bevarande av växtmaterial på olika platser. Trädgården är placerad i en slutning med en lutning från väster ner mot öster invid Korsvägen, med landeribyggnaderna i norr. Marken i öster, närmast muren, och delar av området vid Korsvägen har under 200 år varit exponerad för brukning och har på så vis utsatts för bioturbation och bearbetning under lång tid. Den fortgående bearbetningen av jorden medför en ökad nedbrytning, vilket gör det troligt att växtmaterialet främst hör till den senaste brukningsfasen.

Trädgården har successivt byggts upp, bland annat genom skapande av terrasser. Terrassupbyggnaden har skett genom att metertjocka lager av lera förts på, vilket minskat bioturbationen och nedbrytningen av växtrester i de underliggande lagren. Lagren under terrasserna har ett högt stratigrafiskt källvärde, då de representerar brukandet av jorden precis innan terrassen byggdes.

Varje ny trädgårdsfas markerar en omstrukturering av trädgården och inför varje ny omstrukturering togs användbar bearbetad jord bort och marken jämnades ut. Därefter återfördes jorden i den nyskapade trädgården. Därför kvarstår endast fraktioner av trädgårdsjord i samma höjd som de gamla trädgårdfaserna. I vissa områden finns det ingen jord kvar alls.

Representationen för det faktiska växtsamhället är inte alltid tillförlitligt återspeglad i växtfossilerna. Aspekterna på detta problem är flera. Växter sätter olika mängd pollen, frön, och frukter som sprids på varierande sätt och olika långt ifrån moderplantan. Arter är olika motståndskraftiga och bevaras olika väl. Makrofossil är olika lätta att finna beroende på storlek, form och färg och vissa sediment är svårare än andra att analysera.

Analysen av makrofossil har annars samma typer av felkällor som den arkeologiska analysen. Liksom fyndmaterialet har sammansättningen av makrofossilerna påverkats av kulturella faktorer, här till exempel selektiv bortrensning av växter från vissa ytor, insamlings-tekniker, betesstrategier och avfallshantering.

Analysresultat

Här redovisas analys svaren för de 31 prover som valdes ut till vidare analys.

I tabell 2 (s. 105–106) har material kvantifierats enligt en grov relativ skala om 1–3 punkter. En punkt motsvarar enstaka fragment (1–5 st) av olika material. Två punkter betyder att fragmenten är närvarande i alla subsamplingar av provet. Tre punkter visar på en dominans av materialet i hela provet. Siffrorna för växtmakrofossil anger antalet räknade fröer/frukter.

Det kvalitativa innehållet av makroskopiskt material styrs i hög utsträckning av en handfull tafonomiska faktorer kopplade till de avfallskällor varifrån materialet som bygger upp kulturlagren härstammar, huvudsakligen från byggnadsverksamhet och hantverk (träflis, kol, kalkbruk etc.), djurhållning (växter från ängs- och betesmiljö), kök (träkol, matrester) och latrinavfall. Därtill kommer en del material, som till exempel ogräs, från lokala växtmiljöer. För att underlätta för läsaren har de olika arterna grovt grupperats i fem ekologisk-kulturella kategorier

1. Äng-/betesmarksväxter – ofta representerade dynga eller foder
2. Ogräs/ruderater – lokal flora och ogräs från åkerbruk
3. Insamlade bär/odlat – ofta från latrinavfall, i detta fall kan även arter från släktet *Rubus* vara odlade
4. Odlade växter
5. Träd

Dessa kategorier är inte att betrakta som fasta och en art kan i själva verket samtidigt tillhöra flera kategorier. Till exempel så kan hallon både betraktas som ett ogräs och en insamlad växt.

Kvantifieringen av frö/frukter skedde genom räkning där fragment av frö/frukter avrundades uppåt till närmaste heltal.

Tolkning och diskussion

Inom undersökningsområdet samlades 71 prover in från arkeologiska lager och strukturer. Proverna fältanalyserades översiktligt och 31 prover valdes därefter ut till en djupare analys. Det fattiga makroskopiska innehållet i jorden visar över lag att marken har haft en dålig bevaring för organiskt material. De utvalda proverna härrör främst från den övre terrassen längs med muren och prover från låsta kontexter under uppfarten till den övre terrassen samt enstaka andra prover. Här var förutsättningarna för att svara på undersökningens frågeställningar bättre.

Provresultaten diskuteras inledningsvis utifrån spår efter bearbetning av jorden, tillhörighet till trädgårdsfaser och sist utifrån specifika fynd av arter som antas utgjort en del av de odlade trädgårdarna.

Trädgårdsjordens uppbyggnad

I materialet från Johannebergs landeri finns det spår efter olika odlingstekniska strategier för att få så fördelaktiga förhållanden för odling som möjligt. Spåren består av rester efter gödning, strukturer, bevattning och övrig jordförbättring.

Gödning

I flera prover finns enstaka spår efter gödning av trädgårdsjorden. Särskilt tydligt är det i de låsta kontexterna under den påförda leran,

Tabell 2. Analyssvar (del 1).

Lorensberg 21.1 m.fl.		Stratigrafiskt objekt	251	260	303	313	1931	320	338	1956	223	274	284	1391	1592	1592	1863	
		Grävenhet	PM	639	672	744	751	1964	753	770	1963	650	709	716	1393	1640	1641	1922
		Trädgård	A			B			D									
		Kontext	Fyllning i hål efter stolpar under matjord	Ränna	Ränna	Odlings- bäddar	Odlings- ränna	Cirkulär grop	Odlings- bädd	Rundel- diameter 0,6m	Odlings- lager, botten	Odlings- jord	Ränna	Jord under mur	Ränna, odlings- bädd	Rundel, odlings- bädd	Rundel	
		Volym (Liter)	0,45	2,1	1,5	1,4	0,4	1,8	1,6	0,6	2,2	0,6	1,7	0,9	-	1	1,35	
	Oförkolnat växtmaterial																	
	Bark																	
	Rotträdar	••	•••	•••	•••	••	••	•••	••	••	••	•••	••		••	••	••	
	Trällis	•	••					••			••		••	••				
	Örtfragment																	
	Träkol	•	••			••	••	••	••	••	••	••	•••	••	••	••	••	
	Dagmaskkonger																	
	Insekter			•														
	Puppor																	
	Animaliska matrester											•						
	Brända däggdjurs- och fågelben																	
	Däggdjurs- och fågelben																	
	Fiskben										•							
	Bränd lera								•					••				
	Koks			•		•		•			•							
	Kritpipa									•								
	Metallsmältor																	
	Tegel																	
	Totalt identifierade växter och fröer																	
	Dagglåpa														4	1		
	Starr (ospec.)																	
	Carex spp																	
	Carex canescens -type									1								
	Grästarr									1				1				
	Knägelstarr																	
	Carex flava -type																	
	Slankstarr													1				
	Carex flacca -type								3	1				2				
	Hundstarr																	
	Carex nigra -type																	
	Dvärgag																	
	Cyperus fuscus									1								
	Back-/knipptjällika																	
	Dianthus deltoides/armeria																	
	Juncus spp																	
	Tåg (ospec.)																	
	Kärringland									1								
	Ängsfryle																	
	Gräs (ospec.)																	
	Gräs (ospec.) (förkolnat)													1	1			
	Bergsyra																	
	Rumex acetosella								1	2								
	Rumex sp																	
	Bergsyra (ospec)																	
	Småsav																	
	Scirpus/Eleocharis spp.																	
	Klöver						1											
	Trifolium sp																	
	Aethusa cynapium																	
	Atriplex spp					1							4	3				
	Strandmålla (ospec.)																	
	Svinmålla-type																	
	Chenopodium album-type		1		11	225		58	49	7	55	23	99	328	2	17	11	
	Blå-/rödmålla								1					3				
	Chenopodium glaucum/ rubrum																	
	Revermstörel																	
	Euphorbia helioscopia																	
	Hyoscyamus niger													1				
	Bolmört																	
	Plister ospec.																	
	Lamium spp																	
	Polygonum aviculare													10				
	Tranpört													3				
	Revmörblomma										1							
	Ranunculus repens																	
	Ranunculus sceleratus																	
	Tiggarranunkel																	
	Harmynta																	
	Satureja acinos																	
	Nattskattor (ospec.)																	
	Sonchus sp																	
	Solanum dulcamara																	
	Besksöta																	
	Nattskatta																	
	Solanum nigrum																	
	Våtarv																	
	Stellaria media																	
	Utrica dioica								14	1				21				
	Utrica urens													32				
	Elternässla													1				
	Corylus Avelana													1				
	Hasselnötis fragment																	
	Smultron																	
	Fragaria vesca																	
	Juniperus communis					1												
	Enbär						1											
	Juniperus communis		2			1	1				2							
	Myrica gale																	
	Pors																	
	Hallon																	
	Rubus ideaus						1	1	1	6	2	3		5	17	5	5	9
	Rubus sect. Rubus subg. Rubus							1	1	1	1	1	1	4		4	3	
	Avena spp.																	
	Cerealia indet.																	
	Sadeslag förkolnat (ospec.)																	
	Korn ospec. (förkolnat)																	
	Hordeum vulgare sp.																	
	Lilium cf. martagon		2	1								1	1			1		
	Kroslilja																	
	Kungsmynlor																	
	Origanum sp																	
	Kungsmynnta																	
	Origanum vulgare																	
	Fläder																	
	Sambucus nigra																	
	Råg (förkolnat)																	
	Secale cereale		1															
	Stachys sp																	
	Syskor (ospec.)																	
	Vete ospec (förkolnat)																	
	Bröd-/kubbevete																	
	Triticum spp																	
	Triticum aestivum/compactum																	
	Alis hänge (ospec.) (förkolnat)																	
	Alnus sp													1				
	Betula spp																	
	Björk ospec.																	
	Veronikor (ospec. förkolnat)								1									
	Viola spp																	
	Vindruva																	
	Vitis vinifera																	
	Vitis vinifera											1						
	Vindruva (förkolnat)																	
	Problematica																	
							1		1	2				4	1			

Tabell 2. Analyssvar (del 2).

Lorensberg 21.1 m.fl.		Stratigrafiskt objekt	213	213	214	239	289	345	395	1513	1576	1576	1576	1821	238	1987	1987	218
		Grävenhet	543	576	584	628	718	776	451	1519	1580	1581	1826	1825	689	1988	1991	619
		PM																
		Trädgård																
		Kontext	Odlings-jord	Odlings-jord	Odlings-jord	Odlings-jord	Odlings-jord (fd 239)	Odlings-jord	Odlings-jord	Humöst lager	Odlings-jord?	Odlings-jord?	Odlings-jord? Botten	Lager mellan terrasser	Päford sand, odlad?	Odlings-jord, sam-tida som 1982	Odlings-jord	Fyllning i hal efter stolpar
		Volym (Liter)	2,6	2,4	2	1,8	1	1,5	1,45	0,8	1,05	0,9	1,3	1,95	2	1,2	1	1,5
Ogräs/ ruderater	Oförkolnat växtmaterial	Barr ospec.	2,6	2,4	2	1,8	1	1,5	1,45	0,8	1,05	0,9	1,3	1,95	2	1,2	1	1,5
		Bark		•										••				
		Rotträdar	•••	•••	•••	•••	•••	•••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	•••
		Träflis	•	•													••	•••
		Örtfragment																
	Vedartade växter	Träkol	•••	•••	•••	••	••	•••	••	••	••	••	••	••	••	••	••	••
	Fauna rester	Daggmaskkonger		9								•						
		Insekter										•						
		Puppor														•		
	Animaliska mattester	Brända däggdjurs- och fågelben																
		Däggdjurs- och fågelben		•				•						•		•		•
		Fiskben		•				•										
	Hantverks- / byggavfall	Bränd lera	••	•	••		•		•						•	•		
		Koks		•														
		Kritpipa													•	•		
		Metallsmällor	•	•		••				•								
		Tegel														•		
		Totalt identifierade växter och fröer																
Ogräs/ ruderater	Daggkäpa	Alchemilla spp			3	2			1	3		2	12	10			1	
	Starr (ospec.)	Carex spp														1	4	
	Grästarr	Carex canescens -type														1		
	Knaggelstarr	Carex flava -type	1															
	Slankstarr	Carex flacca -type	1													1	2	
	Hundstarr	Carex nigra -type					1											
	Dvärgag	Cyperus fuscus																
	Back-/knippnejlika	Dianthus deltoides/ armeria			1													
		Juncus spp																
		Lotus cf corniculatus																
		Ängsfyle				2			1				1					
	Gräs (ospec.)	Poaceae indet.																
	Gräs (ospec.) (förkolnat)	Poaceae indet.											1					
	Bergsyra	Rumex acetosella										1						
	Bergsyra (ospec)	Rumex sp															3	
	Småsåv	Scirpus/Eleocharis spp.															1	
	Klöver	Trifolium sp			1				1								1	
	Vild persilla	Aethusa cynapium	1	2														
	Strandnälla (ospec.)	Atriplex spp			2				1									
Insamlat/ odlat	Svinmålla-typ	Chenopodium album-type	2	3	48	4	47	14	2		1	2	6	13	22	14	12	1
	Blå-/rödmålla	Chenopodium glaucum/rubrum	2													5		
	Revormstörel	Euphorbia helioscopia		1														
	Bolmört	Hyoscyamus niger		1														
	Pilster ospec.	Lamium spp																
	Trampört	Polygonum aviculare						1				1						
	Revmörblomma	Ranunculus repens										3						
	Tiggarranunkel	Ranunculus sceleratus	1															
	Harmynta	Satureja acinos																
	Natts kattor (ospec.)	Sonchus sp																1
	Besksöta	Solanum dulcamara																
	Natts katta	Solanum nigrum																
	Vålarv	Stellaria media																1
	Brännässla	Utrica dioica								1				1				
	Etternässla	Utrica urens																
	Haselnöts fragment	Corylus Avelana	1															
	Smultron	Fragaria vesca		1														
	Enbär	Juniperus communis	1															
	Enbär (förkolnat)	Juniperus communis																
Odlat	Pors	Myrica gale						1										
	Hallon	Rubus idaeus	1	2	5	1	1	3	4	3	1	2	6			14		2
	Björnbär (ospec.)	Rubus sect. Rubus subg. Rubus			1							1	1			2		
	Havre förkolnat	Avena spp.	1	1														
	Sådeslag förkolnat (ospec.)	Cerealia indet.					1											
	Korn ospec. (förkolnat)	Hordeum vulgare sp.	1	1														
	Krollilja	Lilium cf. martagon																
	Kungsmyntor	Origanum sp																
	Kungsmynta	Origanum vulgare															1	
	Fläder	Sambucus nigra	7	5					2	1					1			
	Råg (förkolnat)	Secale cereale																
	Syskor (ospec.)	Stachys sp																
	Vete ospec (förkolnat)	Triticum spp			1													
	Brod-/kubbvete	Triticum aestivum/compactum		1														
	Äl hänge (ospec.) (förkolnat)	Alnus sp																
	Björk ospec.	Betula spp				1												
	Veronikor (ospec.) (förkolnat)	Veronica sp																
	Viola (ospec.)	Viola spp															1	
	Vindruva	Vitis vinifera															1	
	Vindruva (förkolnat)	Vitis vinifera																
	Problematica		1	1		1		1				1						2

under muren och i lagren under uppfarten till den övre terrassen (S1391 och S1956). Materialet består av fröer från ängs- och betesmarksväxter som betesdjur har förtärt. Dyngan har sedan använts som gödsel. Vi ser även indirekta spår efter gödsling så som växter som gynnas av ökade fosfathalter, exempelvis brännässla och mållor. Hallon och björnbär förekommer även i de flesta av proverna och kan vara spår efter latrin, men då hallon lika gärna kan vara odlade i dessa sammanhang är det svårt att avgöra vilket det här är spår av. Troligen härrör merparten av hallonkärnorna i jorden från latringödsling, men det är alltså troligt att dessa hallon också odlats i trädgården. Odling av hallon och björnbär blev vanlig under 1700- och 1800-talet (Hjalmarsson 2005:325–328).

Jordförbättring

Jordförbättring i marken syns i form av köksavfall (matavfall, fisk- och däggdjursben), träflis och spisaska (förkollade korn och brända ben tillsammans med träkol). Jordförbättring märks främst i jorden från den övre terrassen närmast boningshuset och kan indikera att det funnits en hushållskompost som endast kunnat försörja odlingarna närmast boningshuset. Främst syns det i lager 213, trädgård D. En viss indikation på jordförbättring syns även i trädgårdens nedre del mot Södra Vägen. Här förekommer enstaka obrända ben och träflis.

En del av det organiska materialet i odlingsjorden utgjordes av träflis och träkol som medvetet homogeniserats i jorden och kan betraktas som jordförbättring. Troligtvis har sådant material förts på och blandats i jorden med regelbundna mellanrum. Möjligen kan också träflis ha lagts som marktäckare i odlingen och på så vis, i samband med årliga omgrävningar, också kommit att utgöra en beståndsdel i själva odlingsjorden.

En bra odlingsjord är något som tar lång tid att få fram och innebär en investering både i arbetskraft och tillförsel av material. Hur viktigt jordförbättringsinvestering är ser vi mellan uppförandet av terrassen och dess påbyggnad. Både vid den första och den andra terrasseringsen har matjorden skalats av för att sen ingå i de yngre trädgårdarna. Upparbetad odlingsjord har varit en resurs som flyttats och återanvänts.

Bevattning

På landsbygden har bevattning ofta spelat en central roll i trädgårdars placering (Hallgren 2016). Inga spår efter bevattning, så som vattenlevande djur, har påträffats i det makroskopiska materialet från Johannebergs landeri och inte heller har någon brunn återfunnits inom området. Däremot har det enligt äldre kartor funnits en damm i nordväst. Andra spår efter hushållning med vatten finns i en odlingsbädd (S1592). Här har lite större material som tegel och sten placerats i botten på bädden för att skapa hålrum där vatten kunnat ansamlas.

Trädgård A

Den arkeologiska undersökningen visar att de provtagna ytorna på den övre terrassen har varit indelade i rader med odlingsbäddar med gångar emellan. Troligtvis har marken under perioden använts för nyttoodling. Fem prover analyserades från rännor, i hål efter stolpar och i odlingsbäddar. Provanalysen visar att materialet är berikat

med spisaska och förekomsten av svinmålla indikerar en relativt hög fosfathalt. I prover förekommer även fröer från liljor.

Trädgård B

I trädgård B anläggs troligtvis den första trädgården som har syfte till att fungera som prydnadsträdgård. Tre prover från trädgården analyserades och de kom från en rund grop, en odlingsbädd och en rundel. I två prover syns spår av att jorden har berikats med gödsel och att marken är kväverik, då både svinmålla och brännässlor förekommer. Ett förkolnat frö från arten *Veronica* påträffas i ett prov från en låst kontext under terrasskonstruktionen.

Trädgård C

Under trädgård C sker en mindre omstrukturering av trädgård B med nya odlingsbäddar och gångar. Åtta prover togs i hål efter stolpar, rännor, odlingsjord och i jorden under en mur. Mest växtmaterial finner vi under muren, anledningen till det är troligtvis att muren har skapat en låst miljö där fröerna påverkats mindre av nedbrytningsfaktorer än i andra lager. Analysen visar att jorden har varit berikad med gödsel och att jorden har varit kväverik. Andra fröer som ger oss en bild av trädgården är ett enstaka fragment från en hasselnöt. Kanske har det funnits en hasselbuske i trädgården eller så kan det vara spår efter matavfall. I materialet finns även ett enstaka frö från bolmört. Bolmört har odlats, men blir lätt ett ogräs, vilket gör det svårt att avgöra vart just detta frö kommer ifrån. Mer säkra spår efter odling är liljor från två lager i den västra/övre delen av trädgården. I trädgårdens nedre del, under konstruktionen till uppfarten av den senare övre terrassen, påträffas ett frö från kungsmynta och ett från en syska, (PM1641 resp. PM1922) fröet likande mest arten lammöron, *Stachys byzantina*. Populariteten hos denna prydnadsväxt ökade under 1800-talet.

Trädgård D

I samband med trädgård D börjar terrasserna anläggas och en tydligt strukturerad trädgård träder fram. Åtta prover samlades in och analyserades från olika odlingsjordar. I prover från den övre terrassen nära huvudbyggnaderna och i södra delen invid den nedre muren finns fröer från fläder, vilket indikerar att fläderträd kan ha ingått i trädgårdens trädbestånd. Alternativt kan fröerna vara spår efter matavfall. Även hasselnötsfragment förekommer i lagren närmst boningshuset och skulle även de kunna vara matavfall i jorden. Andra arter som påträffas är fröer från kungsmynta och björk.

Trädgård E

Terrassens övre del byggs på och nya odlingsbäddar och gångar skapas. Tre prover analyserades här, från odlingsjord och ett lager med påförd sand. Fläder förekommer i ett prov från den övre terrassen och en vindruvskärna i trädgårdens nedre område. Vindruvor kan ha odlats på platsen, men är här mer sannolikt spår av russin som ingått i latrinavfall som i sin tur ingått i gödning, eller spår efter senare tiders kontaminering, då ytan har varit öppen under lägre tid.

Spår efter matberedning

En liten förståelse för vad hushållet på Johannebergs landeri har ätit kan vi få genom att studera spisaskan (växtmaterial som förkolnat i samband med matlagning) som har använts som jordförbättring. Arter med sitt troliga ursprung som spisaska påträffas i fyra av trädgårdarna:

Trädgård A: råg, vete och enbär

Trädgård B: havre

Trädgård C: vindruva/russin

Trädgård D: havre, korn och vete

Förekomsten av makroskopiskt material är för litet för att vi ska kunna dra närmare slutsatser om hushållets ekonomi eller matkultur. Materialet i proverna används i stället här för att spåra gödning och jordförbättring med hushållsavfall. Samtliga råvaror får betecknas som allmänna i 1700- och 1800-talets urbana matkultur.

Odlade arter i trädgårdarna?

Att koppla arter till odling på en plats är svårt. Arter har olika användningsområden och tafonomi, vilket medför att vissa av dem kan hamna långt ifrån platsen de växt på. Andra hamnar sällan långt ifrån platsen för odling. Nedan tas arter upp som bedöms som odlade i trädgårdarna på platsen.

Liljor - Lilium

Fröer från liljor, troligtvis krollilja, förekommer i två av trädgårdarna, trädgård A och C. Fröerna kommer från den övre terrassen, från rännor/gångar och från ett odlingslager. Om det rör sig om en kontaminering i trädgård A från det övre lager är svårt att säga. Men kan vara trolig då konstruktionen av trädgård A snarare tyder på en nyttoodling än en lust-/prydnads-/rekreationsträdgård. Krolliljor och brandliljor är odlade arter från Centraleuropa bort mot Mongoliet. Krollilja introducerades i Sverige under 1600-talets första hälft och mycket tyder på att de snabbt blev populära (Lundqvist 2005:8). Fyndet i Johanneberg är det första arkeobotaniska fyndet av denna art i Sverige.

Figur 1. Frö från
Lilium cf. Martagon.
Stl 4,82x3,17 mm. PM
709.

Myntor - Origanum

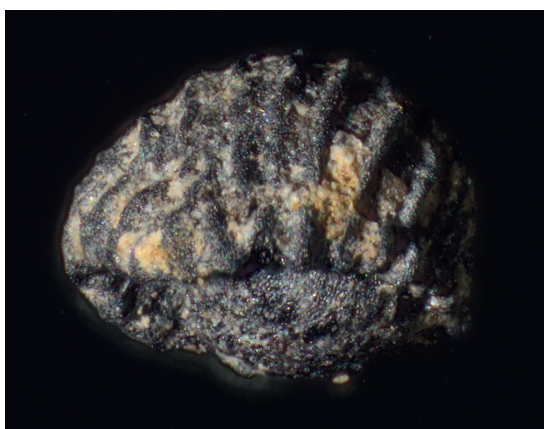
I tre lager förekommer myntor, med stor sannolikhet kungsmynta/oregano, som här sannolikt är spår av odlade örtekryddor. De provtagna lagren återfinns i den nedre delen av trädgården. Lagren tillhör tre olika trädgårdsfaser; C, D och E. Lagren från trädgård C och D ligger ovanpå varandra och en kontaminering kan vara möjlig. Kryddväxter behöver inte ingått i en regelrätt kryddträdgård utan kan ha placerats ut mellan mer dekorativa arter och ingått i en prydnadsträdgård.

Veronikor - Veronica

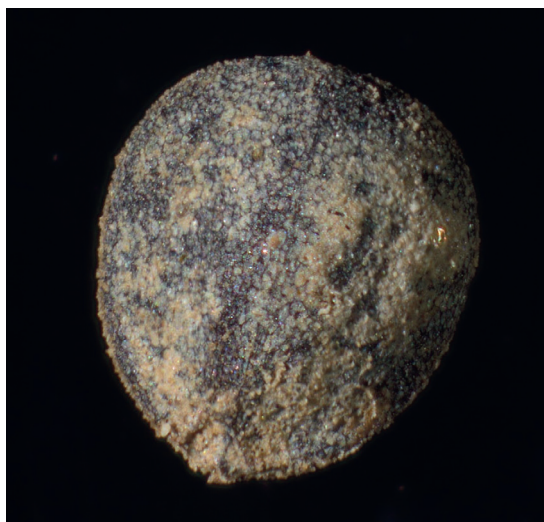
I materialet från trädgård B påträffas ett förkolnat frö från släktet *Veronica*. Fröet är bränt och liknat främst *Veronica opaca*, luddveronika. Arten är ganska ovanlig och trivs på kulturmark (ogräs).

Syskor - Stachys

I trädgård C, i den nedre delen av trädgården, påträffades ett frö från en syska i materialet. Fröet har inte gått att koppla till någon av de vanligen förekommande vilda arterna, vilket i detta sammanhang öppnar för möjligheten att det är en exotisk syska som odlats. Fröet bär vissa likheter med prydnadsväxten lammöron, *Stachys byzantina*. Dock har fröerna en ytstruktur som inte stämmer överens med lammörats frö.

Figur 2. Ett förkolnat frö från släktet *Veronica*. Stl. 1,1x1 mm. PM770.

Figur 3. Frö från släktet *Stachys*, stl 1,63x1,43mm. PM1922.

Vindruva - Vitis vinifera

Fröer från vindruva finns både som förkolnade och oförkolnade i materialet. Vindruvor kan under tiden för trädgården vara både odlade och kan förekomma i jorden som latrin eller matavfall. Vindruvor har förr i tiden främst förekommit som importindikationer, men har under senare tid även odlats. En källkritisk aspekt angående förekomsten av vindruva, i lager S1987, är att det obrända fröet förekommer i ett lager som kan vara starkt påverkat av senare aktivitet.

Fläder – Sambucus nigra

Fläder förekommer i fem lager, tre är belägna i den övre terrassen inte långt från boningshuset och två i den nedre delen. Frågan blir här, har fläderträd vuxit i trädgården och i så fall var?

Fröer från fläder som påträffas i övre delen av trädgården har en osäker härkomst, då jordförbättring med matavfall och spisaska är tydlig i materialet närmast boningshuset. Fläderbär används liksom fläderblommorna i matberedning och kan därför komma från matavfall i stället för ett träd. Däremot ökar sannolikheten att ett fläderträd kan ha stått i trädgårdens nedre del, då spåren efter matavfall är mindre där.

Vanlig fläder är en inhemsk art som är vanligt förekommande i trädgårdar. Även druv- och sommarfläder odlas som trädgårdsväxter, men är giftiga. Sommarfläder har brukats som medicinalväxt.

Övriga eventuellt odlade eller medvetet förekommande arter i trädgården

Andra fröer som påträffas och som kan vara fina i en prydnadsträdgård är bland annat kärringtand, nattskattor, bolmört och plistrar, troligtvis vitplister, som återfinns i trädgård B och C. De betraktas ofta som ogräs, men har vackra blommor, som kan ha uppskattats. Nattskatta och bolmört är exempel på örter som kan ha odlats för medicinska ändamål.

Referenser

- Anderberg, A-L. 1994. *Atlas of seeds. Part 4. Resedaceae-Umbelliferae*. Naturhistoriska Riksmuseet, Stockholm
- Berggren, G. 1981. *Atlas of seeds. Part 3. Salicaceae-Cruciferae*. Naturvetenskapliga Forskningsrådet, Stockholm
- Cappers, R, T. T., Neef, R. & Bekker, R- M. 2009. *Digital atlas of economic plants*. Groningen Archaeological Studies vol 9. Groningen.
- Hallgren, K., 2016: En kåhläppa ej at räkna. Köksväxtodlingen i 1700-talets jordbrukssystem. Sveriges lantbruksuniversitet. Uppsala
- Heimdahl, J. 2017. *Bilaga 3. Arkeobotaniska analyser*. I Öbrink, M. & Rosén, C. (ed.): Stadsgård 1–4. Gata a och b samt vretar. Arkeologiska undersökningar i Gamlestaden. Västergötland, Göteborgs stad och kommun, Göteborg 218. Nya Lödöse Rapport 2017:1. <http://samla.raa.se/xmlui/handle/raa/11299>
- Hjalmarsson, I. (2005) Våra svenska bärbuskar. I Tunon, H. Människan och floran. Etnobiologi i Sverige band 2. Wahlström & Widstrand. Stockholm. s. 325–328
- Jacomet, S., 2006: Identification of cereal remains from archaeological sites. 2nd edition. IPAS Basel University. Basel

- Lundquist, Kjell. 2005. *Lilium martagon* L. Krolliljans introduktion och tidiga historia i Sverige intill år 1795 – i en europeisk liljekontext. *Acta Universitatis Agriculturae Sueciae*. Doktorsavhandling, No. 2005:19. ISSN 1652-6880, ISBN 91-576-7018-8.
- Wasylikowa, K., 1986: Analysis of fossil fruits and seeds. I Berglund, B. E. (ed.): *Handbook of Holocene Palaeoecology and Palaeohydrology*. John Wiley & Sons Ltd. 571-590

Hemsidor

<http://linnaeus.nrm.se/flora/>

<https://www.idseed.org/seedidguide/gallery.html>

<https://www.plantatlas.eu/repository><http://linnaeus.nrm.se/flora/>

Bilaga 2. Fyndtabell

Fnr	Material	Sakord	Godstyp	Antal	Total vikt (g)	Anmärkning	Kärldel	Stratigraf. objekt
3	Glas	Kärl		3	5			201
5	Glas	Flaska		1	4	Stämpel "20 L"		201
7	Piplera	Kritpipa		4	10			215
8	Piplera	Kritpipa		1	2	Rödfärgad utsida		215
9	Keramik	Kärl	Flintgods	3	4	Vit glasyr		215
10	Keramik	Kärl	Porslin	2	4			215
11	Keramik	Kärl	Porslin	1	4	Brandskadad. Övrig dekor	Mynning	215
12	Keramik	Kärl	Porslin	1	6	Brandskadad, från Kina	Botten	215
13	Keramik	Kärl	Fajans	1	13	Brandskadad. Målad	Botten	215
14	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	30	Blyglasyr	Mynning	215
15	Keramik	Kärl	Stengods	1	6		Hänkel	215
16	Glas	Fönsterglas		2	2			215
17	Tegel	Tegel		2	74			220
18	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	8	Blyglasyr		201
19	Keramik	Kärl	Rödgods	1	4		Mynning	201
20	Keramik	Kärl	Porslin	1	1		Mynning	201
21	Keramik	Kärl	Flintgods	1	1	Vit glasyr		201
22	Glas	Fönsterglas		2	5			201
23	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	9	Brandskadad. Blyglasyr	Buk	203
24	Tegel	Tegel		1	16			203
25	Glas	Fönsterglas		2	3	1900-tal		203
26	Piplera	Kritpipa		1	1			239
27	Keramik	Kärl	Porslin	1	1			239
28	Keramik	Kärl	Rödgods	1	5			239
29	Keramik	Kärl	Rödgods	1	5		Mynning	239
30	Glas	Butelj		1	10			239
31	Piplera	Kritpipa		1	3			203
32	Piplera	Kritpipa		2	1			203
33	Keramik	Kärl	Flintgods	4	3	Vit glasyr		203
34	Keramik	Kärl	Rödgods	7	33			203
35	Keramik	Kärl	Flintgods	1	2	Brandskadad		203
36	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	1	Blyglasyr		203
37	Kakel	Kakel	Fajans	1	10	Vit tennglasyr		203
37	Kakel	Kakel		1	10			203
38	Keramik	Kärl	Fajans	1	9	Målad. Vit glasyr		203
39	Keramik	Kärl	Stengods	1	5	Saltglasyr	Buk	203
40	Keramik	Kärl	Stengods	1	1			203
41	Tegel	Tegel		7	46			203
42	Glas	Fönsterglas		17	10	Recent, 1900-tal		203
43	Glas	Fönsterglas		11	9			203
44	Glas	Kärl		4	6	Recent, 1900-tal		203
45	Glas	Butelj		3	36			203
46	Glas	Butelj		3	10			203

Fnr	Material	Sakord	Godstyp	Antal	Total vikt (g)	Anmärkning	Kärldel	Stratigraf. objekt
47	Keramik	Kärl	Porslin	1	4	Vit glasyr	Buk Mynning	201
48	Bränd lera	Bränd lera		3	7			201
49	Keramik	Kärl	Flintgods	1	18	Vit glasyr. Överföringstryck	Brätte	203
50	Keramik	Kärl	Flintgods	1	4	Svartvit dekor. Överföringstryck	Mynning	203
51	Keramik	Kärl	Flintgods	1	12	Vit glasyr		203
52	Keramik	Kärl	Porslin	1	3	Vit glasyr. Plastisk	Mynning	203
53	Glas	Kärl		1	13	Snapsglas eller litet vinglas. Ger intryck av 1900-tal.		203
54	Glas	Flaska		2	3			203
55	Glas	Butelj		1	16			203
56	Glas	Kärl		1	2			203
57	Glas	Kärl		2	12			203
58	Metall	Föremål		1	4			203
59	Kakel	Kakel		3	55			203
60	Piplera	Kritpipa		2	5			203
61	Piplera	Kritpipa		1	2			203
62	Keramik	Kärl		1	15		Övrig	203
63	Keramik	Kärl	Porslin	1	8		Botten	203
64	Keramik	Kärl	Porslin	1	15	Brandskadad	Botten	203
65	Keramik	Kärl	Porslin	2	7	Målad. Från Kina	Mynning	203
66	Keramik	Kärl	Porslin	1	15	Brandskadad. Målad. Från Kina	Botten	203
67	Keramik	Kärl	Porslin	4	10	Målad. Från Kina	Buk	203
68	Keramik	Kärl	Porslin	1	4	Målad. Från Kina	Botten	203
69	Keramik	Kärl	Porslin	1	7	Målad. Från Kina	Buk	203
70	Keramik	Kärl	Flintgods	8	24	Vit glasyr	Brätte Buk Mynning	203
71	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	3	Blyglasyr	Brätte	203
72	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	3	Grön blyglasyr	Buk	203
73	Glas	Kärl		2	5			203
74	Glas	Kärl		1	8			203
75	Metall	Föremål		1	14	Bly		203
76	Piplera	Kritpipa		1	1			213
77	Piplera	Kritpipa		2	13			213
78	Keramik	Kärl	Porslin	1	1	Målad. Från Kina	Buk	213
79	Keramik	Kärl	Flintgods	2	2	Vit glasyr		213
80	Keramik	Kärl	Rödgods	3	13		Buk	213
81	Keramik	Kärl	Rödgods	1	5		Buk	213
82	Keramik	Kärl	Rödgods	1	14		Brätte	213
83	Keramik	Kärl	Rödgods	1	12		Mynning	213
84	Keramik	Kärl	Rödgods	1	8		Mynning	213
85	Glas	Butelj		1	6			213
86	Glas	Kärl		2	3			213
87	Glas	Kärl		1	2			213
88	Glas	Fönsterglas		3	2			213
89	Glas	Fönsterglas		9	10			213

Fnr	Material	Sakord	Godstyp	Antal	Total vikt (g)	Anmärkning	Kärldel	Stratigraf. objekt
90	Tegel	Tegel		6	136			213
91	Piplera	Kritpipa		1	1			215
92	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	5		Mynning	215
93	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	3		Buk	215
94	Keramik	Kärl	Rödgods	1	7		Buk	215
95	Keramik	Kärl	Rödgods	1	10		Mynning	215
96	Keramik	Kärl	Flintgods	6	7	Vit glasyr	Buk	215
97	Keramik	Kärl	Flintgods	2	2	Målad. Vit glasyr	Buk	215
98	Kakel	Kakel		1	3			215
99	Keramik	Kärl	Porslin	12	51	Målad. Från Kina	Brätte Buk Mynning	215
100	Keramik	Kärl	Porslin	2	4	Vit glasyr	Buk	215
101	Keramik	Kärl	Flintgods	1	1	Målad. Vit glasyr	Mynning	215
102	Glas			1	2			215
103	Keramik	Kärl	Flintgods	1	2		Buk	215
104	Glas	Kärl		1	1			215
105	Glas	Kärl		3	3			215
106	Glas	Fönsterglas		38	21			215
107	Glas	Kärl		1	1			215
108	Piplera	Kritpipa		1	2	Nederländerna 1630-1650		203
109	Piplera	Kritpipa		3	3			203
110	Piplera	Kritpipa		2	1			203
111	Keramik	Kärl	Flintgods	1	1	Målad. Vit glasyr	Buk	203
112	Keramik	Kärl	Flintgods	1	2		Mynning	203
113	Keramik	Kärl	Rödgods	1	3		Buk	203
114	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	5	Målad. Plastisk. Tennglasyr	Brätte	203
115	Keramik	Kärl	Rödgods	1	8		Ben	203
116	Keramik	Kärl	Rödgods	1	8	Brandskadad	Buk	203
117	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	1	Blyglasyr	Buk	203
118	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	23	Piplerdek. Tennglasyr	Hänkel	203
119	Kakel	Kakel		4	13			203
120	Glas	Kärl		2	17	Recent 1900-tal		203
121	Glas	Fönsterglas		7	6			203
122	Glas	Kärl		1	1			203
123	Tegel	Tegel		5	39			203
124	Keramik	Kärl	Flintgods	1	1			271
125	Keramik	Kärl	Rödgods	1	1			271
126	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	24	Blyglasyr	Buk	271
127	Keramik	Kärl	Rödgods	1	1		Buk	271
128	Glas	Kärl		1	1			214
129	Glas	Fönsterglas		7	6			271
130	Piplera	Kritpipa		2	10			203
131	Keramik	Kärl	Flintgods	1	1	Överföringstryck	Buk	203
132	Keramik	Kärl	Flintgods	1	4	Vit glasyr		203
133	Keramik	Kärl	Porslin	1	10	Vit glasyr	Mynning	203
134	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	6	22	Blyglasyr	Buk	203

Fnr	Material	Sakord	Godstyp	Antal	Total vikt (g)	Anmärkning	Kärldel	Stratigraf. objekt
135	Keramik	Kärl	Rödgods	1	6		Mynning	203
136	Bergart	Avslag/avfall		1	3	Flinta, svallad		203
137	Glas	Kärl		2	7			203
138	Keramik	Kärl	Rödgods	6	20		Buk	203
139	Glas	Kärl		4	8			203
140	Glas	Fönsterglas		21	21			203
141	Tegel	Tegel		4	30			203
142	Piplera	Kritpipa		1	1			203
143	Keramik	Kärl	Flintgods	1	1	Bottenstämpel. Överföringstryck	Botten	203
144	Keramik	Kärl	Flintgods	1	1		Mynning	203
145	Keramik	Kärl	Fajans	1	1	Målad	Mynning	203
146	Keramik	Kärl	Rödgods	1	1		Mynning	203
147	Keramik	Kärl	Rödgods	1	7		Buk	203
148	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	4	Piplerdecor. Blyglasyr	Botten	203
149	Glas	Butelj		4	24			203
150	Glas	Kärl		1	1			203
151	Glas	Kärl		2	1			203
152	Glas	Fönsterglas		21	12			203
153	Metall	Spik		3	0			203
154	Tegel	Tegel		3	11			203
155	Piplera	Kritpipa		6	15			214
156	Keramik	Kärl	Porslin	1	1		Buk	214
157	Keramik	Kärl	Stengods	1	1		Buk	214
158	Keramik	Kärl	Flintgods	2	5	Vit glasyr		214
159	Keramik	Kärl	Rödgods	1	4		Buk	214
160	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	4	Piplerdecor. Blyglasyr	Mynning	214
161	Glas	Kärl		1	5			214
162	Glas	Butelj		2	9			214
163	Glas	Fönsterglas		12	0			214
164	Piplera	Kritpipa		1	2			203
165	Keramik	Kärl	Flintgods	8	4			203
166	Keramik	Kärl	Flintgods	2	4	Överföringstryck. Vit glasyr	Brätte	203
167	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	2	4	Blyglasyr	Buk	203
168	Keramik	Kärl	Rödgods	3	12		Buk	203
169	Keramik	Kärl	Stengods	1	18	Saltglasyr	Buk	203
170	Kakel	Kakel		1	19			203
171	Glas	Butelj		2	8			203
172	Glas	Kärl		1	5			214
173	Glas	Fönsterglas		25	20			203
174	Tegel	Tegel		19	49			203
175	Piplera	Kritpipa		2	5	Dekor. Fransk lilja, vanligast 1630-1660.		203
176	Piplera	Kritpipa		2	2			203
177	Keramik	Kärl	Flintgods	9	11	Vit glasyr		203
178	Keramik	Kärl	Fajans	2	3	Vit tennglasyr	Buk	203
179	Keramik	Kärl	Porslin	1	1	Från Kina	Mynning	203

Fnr	Material	Sakord	Godstyp	Antal	Total vikt (g)	Anmärkning	Kärldel	Stratigraf. objekt
180	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	5	Blyglasyr	Botten	203
182	Keramik	Kärl	Rödgods	1	9		Botten	203
183	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	1	Blyglasyr		203
184	Glas	Butelj		2	15			203
185	Glas	Fönsterglas		8	7			203
186	Glas	Kärl		1	15	Recent, 1900-tal		201
187	Glas	Fönsterglas		1	2			201
188	Glas	Kärl		1	1			203
189	Kakel	Kakel		1	3			201
190	Glas	Kärl		1	2			201
191	Glas	Butelj		1	12			201
192	Glas	Kärl		3	4	Recent, 1900-tal		201
193	Glas	Fönsterglas		1	1			201
194	Piplera	Kritpipa		3	5			214
195	Keramik	Kärl	Porslin	1	4	Från Kina. Målad	Botten	214
196	Keramik	Keramik	Porslin	1	1	Från Kina. Målad	Mynning	214
197	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	4	Engobe	Buk	214
198	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	7	Piplier. Blyglasyr	Brätte Mynning	214
199	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	6	Engobe, ristad	Botten	214
200	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	12	Blyglasyr		214
201	Kakel	Kakel		1	8			214
202	Glas	Fönsterglas		5	5			214
203	Tegel	Tegel		5	38			214
204	Bergart	Avslag/avfall		1	5			214
205	Piplera	Kritpipa		1	2			203
206	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	1	Engobe	Botten	203
207	Keramik	Kärl	Rödgods	1	2		Mynning	203
208	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	1	Blyglasyr		203
209	Glas	Butelj		1	8			203
210	Glas	Fönsterglas		2	1			203
211	Tegel	Tegel		2	4			203
212	Piplera	Kritpipa		1	3			203
213	Piplera	Kritpipa		1	2	Nederländsk dekor 1695-1895		203
214	Keramik	Kärl	Porslin	1	1	Från Kina. Målad	Mynning	201
215	Keramik	Kärl	Flintgods	1	5	Överföringstryck	Brätte Mynning	203
216	Glas	Butelj		1	3			203
217	Glas	Kärl		1	3	Recent, 1900-tal		203
218	Tegel	Tegel		1	3			203
219	Piplera	Kritpipa		3	3			213
220	Keramik	Kärl	Flintgods	6	4			213
221	Keramik	Kärl	Porslin	1	2	Målad		213
222	Keramik	Kärl	Porslin	2	1			213
223	Keramik	Kärl	Fajans	2	2			213
224	Keramik	Kärl	Rödgods	3	9		Buk	213
225	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	2	9	Blyglasyr	Buk	213
226	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	3	Engobe	Mynning	213

Fnr	Material	Sakord	Godstyp	Antal	Total vikt (g)	Anmärkning	Kärldel	Stratigraf. objekt
227	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	10	Blyglasyr	Buk	213
228	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	3	Blyglasyr	Buk	213
229	Keramik	Kärl	Stengods	1	17		Buk	213
230	Glas	Kärl		3	15			213
231	Glas	Kärl		2	5			213
232	Kakel	Kakel		1	2			213
233	Glas	Fönsterglas		23	14			213
234	Tegel	Tegel		29	277			203
235	Piplera	Kritpipa		1	1			213
236	Keramik	Kärl	Flintgods	1	3		Botten	213
237	Keramik	Kärl	Porslin	1	3			213
238	Keramik	Kärl	Porslin	1	6	Från Kina. Målad	Buk	213
239	Keramik	Kärl	Fajans	1	4	Målad. Vit glasyr. Blåvit dekor utvändigt, mkt avflagnad. Holländsk 1600-tal?	Buk	213
240	Keramik	Kärl	Rödgods	4	20			213
241	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	6	Blyglasyr	Mynning	213
242	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	3	6	Blyglasyr	Buk	213
243	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	18	Blyglasyr	Buk Mynning	213
244	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	2	Blyglasyr		213
245	Keramik	Kärl	Rödgods	2	9		Botten	213
246	Glas	Kärl		1	3			213
247	Glas	Kärl		2	7			213
248	Glas	Kärl		1	4	Recent, 1900-tal		213
249	Kakel	Kakel		3	6			213
250	Glas	Fönsterglas		9	9			213
251	Tegel	Tegel		32	364			213
252	Piplera	Kritpipa		13	27			215
253	Piplera	Kritpipa		3	6			215
254	Keramik	Kärl	Yngre lergods	1	4	Blyglasyr. Engobe. Pipler	Mynning	215
255	Keramik	Kärl	Stengods	1	2	Westerwald-typ. Saltglasyr. Plastisk	Buk	215
256	Keramik	Keramik	Stengods	1	6	Plastisk	Mynning	215
257	Keramik	Kärl	Porslin	1	6	Från Kina. Målad	Buk	215
258	Keramik	Kärl	Porslin	3	6	Från Kina. Målad	Buk	215
259	Keramik	Kärl	Porslin	2	2	Från Kina	Mynning	215
260	Keramik	Kärl	Porslin	2	10	Från Kina. Målad	Botten	215
261	Glas	Kärl		1	6			215
262	Glas	Kärl		1	3			215
263	Kakel	Kakel		1	51	Blåvita kakelplattor av holländsk typ		215
264	Kakel	Kakel		3	70	Brandskadad		215
265	Glas	Fönsterglas		4	4			215
266	Keramik	Kärl	Rödgods	2	5		Buk Mynning	200
267	Glas	Kärl		2	4			200
268	Glas	Kärl		2	4			200
269	Glas	Kärl		4	16	Recent, 1900-tal		200

Fnr	Material	Sakord	Godstyp	Antal	Total vikt (g)	Anmärkning	Kärldel	Stratigraf. objekt
270	Piplera	Kritpipa		1	2			209
271	Keramik	Kärl	Flintgods	2	1			239
272	Glas	Fönsterglas		6	20			239
273	Piplera	Kritpipa		10	15			223
274	Keramik	Kärl	Fajans	1	1	Målad	Botten	223
275	Keramik	Kärl	Porslin	1	1	Från Kina. Målad	Mynning	223
276	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	2	Blyglasyr. Engobe. Pipler	Mynning	223
277	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	2	Blyglasyr	Buk	223
278	Keramik	Kärl	Rödgods	2	37		Botten	223
279	Keramik	Kärl	Rödgods	4	11			223
280	Kakel	Kakel		1	8			223
281	Glas	Butelj		1	6			223
282	Glas	Kärl		2	7			223
283	Bergart	Avslag/avfall		1	4			223
284	Glas	Fönsterglas		5	6			223
285	Tegel	Tegel		4	72			223
286	Piplera	Kritpipa		1	1			205
287	Keramik	Kärl	Fajans	1	1	Målad	Botten	205
288	Keramik	Kärl	Porslin	1	1	Från Kina. Målad	Mynning	205
289	Keramik	Kärl	Flintgods	4	11	Brandskadad	Mynning	205
290	Keramik	Kärl	Rödgods	2	10		Buk	205
291	Bergart	Avslag/avfall		1	2			205
292	Glas	Butelj		2	7			205
293	Glas	Fönsterglas		4	5			205
294	Metall	Spik		1	0			205
295	Tegel	Tegel		4	41			205
296	Glas	Kärl		1	1			229
297	Piplera	Kritpipa		2	9			209
298	Keramik	Kärl	Flintgods	1	2		Buk Mynning	209
299	Glas	Kärl		1	2			209
300	Glas	Butelj		1	4			209
301	Bergart	Avslag/avfall		2	12			209
302	Kakel	Kakel		1	28			218
303	Tegel	Tegel		1	5			218
304	Piplera	Kritpipa		2	4			215
305	Keramik	Kärl	Porslin	3	8	Från Kina. Målad	Botten	215
306	Keramik	Kärl	Flintgods	1	2	Brandskadad		215
307	Glas	Fönsterglas		2	2			215
308	Tegel	Tegel		1	170			215
309	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	4	Pipler	Mynning	205
310	Keramik	Keramik	Rödgods	1	15		Buk Mynning	205
311	Glas	Kärl		1	2			205
312	Glas	Fönsterglas		3	3			205
313	Kakel	Kakel		1	5			205
314	Piplera	Kritpipa		3	6			203
315	Keramik	Keramik	Porslin	1	11	Från Kina. Målad	Botten	203

Fnr	Material	Sakord	Godstyp	Antal	Total vikt (g)	Anmärkning	Kärldel	Stratigraf. objekt
316	Keramik	Keramik	Porslin	1	1	Från Kina. Målad	Mynning	203
317	Keramik	Kärl	Fajans	1	1	Målad	Botten	203
318	Keramik	Kärl	Flintgods	3	11		Buk Mynning	203
319	Keramik	Kärl	Fajans	1	6	Tennglasyr	Buk	203
320	Keramik	Kärl	Fajans	1	1	Vit glasyr		203
321	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	4	43	Blyglasyr	Buk	203
322	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	13	Blyglasyr	Brätte	203
323	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	2	15	Blyglasyr. Grön	Buk	203
324	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	14	Blyglasyr	Buk	203
325	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	4	Blyglasyr	Buk	203
326	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	1	Blyglasyr. Engobe	Buk	203
327	Keramik	Kärl	Rödgods	7	105	Blyglasyr	Buk	203
328	Kakel	Kakel		2	16			203
329	Kakel	Kakel		1	16			203
330	Kakel	Kakel		1	18			203
331	Glas	Butelj		10	40			203
332	Glas	Fönsterglas		17	19			203
333	Tegel	Tegel		4	73			203
334	Piplera	Kritpipa		1	1			239
335	Piplera	Kritpipa		1	5			239
336	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	8	Blyglasyr. Brun	Botten	239
337	Glas	Kärl		1	6			239
338	Glas	Fönsterglas		2	2			239
339	Bergart	Avslag/avfall		1	6			221
340	Piplera	Kritpipa		1	2			221
341	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	6	Blyglasyr	Botten	221
342	Keramik	Kärl	Flintgods	1	36	Vit glasyr	Brätte	203
343	Keramik	Kärl	Flintgods	1	6	Vit glasyr. Målad	Öra	203
344	Keramik	Kärl	Flintgods	4	8	Vit glasyr	Buk	203
345	Keramik	Kärl	Fajans	1	1	Vit glasyr. Målad	Buk	203
346	Keramik	Kärl	Porslin	1	15		Botten	203
347	Keramik	Kärl	Stengods	1	11	Westerwald-typ. Målad. Stämplad	Buk	203
348	Keramik	Kärl	Rödgods	2	18		Buk	203
349	Glas	Kärl		1	3			203
350	Piplera	Kritpipa		2	6			203
351	Piplera	Kritpipa		1	2			203
352	Keramik	Kärl	Porslin	1	1	Från Kina. Målad	Buk	203
353	Keramik	Kärl	Rödgods	1	11		Mynning	203
354	Keramik	Kärl	Rödgods	2	6		Botten	203
355	Keramik	Kärl	Rödgods	1	2			203
356	Kakel	Kakel		4	0			203
357	Kakel	Kakel		1	9			203
358	Keramik	Lock	Rödgods	1	110		Övrig	203
359	Glas	Flaska		1	13			203
360	Glas	Kärl		1	2			203
361	Glas	Kärl		1	1			203

Fnr	Material	Sakord	Godstyp	Antal	Total vikt (g)	Anmärkning	Kärldel	Stratigraf. objekt
362	Glas	Kärl		3	5			203
363	Bergart	Avslag/avfall		2	13			203
364	Glas	Fönsterglas		15	20			203
365	Tegel	Tegel		6	40			203
366	Glas	Kärl		2	5			203
368	Glas	Kärl		1	3			277
369	Piplera	Kritpipa		2	7			289
370	Keramik	Skål	Porslin	1	25	Liten skål med kapucinerbrun utsida och famille rose-dekor invändigt. Från Kina. Målad	Botten Buk Mynning	289
371	Keramik	Kärl	Porslin	1	5	Från Kina. Målad	Buk	289
372	Keramik	Kärl	Porslin	1	14	Från Kina. Målad	Botten	289
373	Keramik	Kärl	Flintgods	1	4	Vit glasyr	Mynning	289
374	Glas	Butelj		10	10			203
375	Piplera	Kritpipa		6	24			214
376	Keramik	Kärl	Porslin	1	2		Buk	214
377	Keramik	Kärl	Flintgods	5	14	Vit glasyr	Brätte Buk Mynning	214
378	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	33	Blyglasyr	Botten	214
379	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	1	Blyglasyr. Gul		214
380	Keramik	Kärl	Rödgods	1	10		Buk	214
381	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	32	Blyglasyr. Hemrad. Pipler	Brätte Mynning	214
382	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	2	Blyglasyr		214
383	Glas	Kärl		1	1			214
384	Kakel	Kakel		1	8			214
385	Glas	Fönsterglas		5	5			214
386	Piplera	Kritpipa		1	2			248
387	Keramik	Kärl	Fajans	1	5	Vit glasyr	Buk Mynning	248
388	Piplera	Kritpipa		2	4			277
389	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	2	7	Blyglasyr. Pipler	Brätte Mynning	277
390	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	2	Blyglasyr	Buk	277
391	Glas	Kärl		1	3			277
392	Glas	Fönsterglas		1	1			277
393	Glas			1	16	Prisma från kristallkrona, avslaget i sin övre del		215
394	Piplera	Kritpipa		1	1			274
395	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	2	11	Blyglasyr	Brätte	274
396	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	5	Blyglasyr. Grön	Buk	274
397	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	131	Blyglasyr. Brun		274
398	Keramik	Odefinierat	Porslin	1	7			201
399	Piplera	Kritpipa		1	3			221
400	Keramik	Kärl	Flintgods	1	2	Vit glasyr		277
401	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	1	Blyglasyr. Pipler	Mynning	277
402	Glas	Kärl		1	6			213
403	Kakel	Kakel		2	42			213
404	Metall	Föremål		1	1			239

Fnr	Material	Sakord	Godstyp	Antal	Total vikt (g)	Anmärkning	Kärldel	Stratigraf. objekt
405	Piplera	Kritpipa		4	11			239
406	Keramik	Kärl	Flintgods	1	7	Vit glasyr. Målad	Mynning	239
407	Keramik	Kärl	Flintgods	1	2	Vit glasyr	Buk	239
408	Keramik	Kärl	Porslin	1	2		Buk	239
409	Keramik	Kärl	Porslin	1	7	Från Kina. Målad	Buk Mynning	239
410	Glas	Kärl		1	3			239
411	Bergart	Avslag/avfall		1	10			239
412	Keramik	Kärl	Flintgods	3	2	Vit glasyr	Mynning	201
413	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	2	Blyglasyr	Buk	201
414	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	2	Blyglasyr	Buk	201
415	Keramik	Kärl	Rödgods	1	5		Mynning	201
416	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	19	Blyglasyr	Botten	201
417	Keramik	Kärl	Rödgods	3	21		Buk	201
418	Glas	Kärl		3	16			201
419	Tegel	Tegel		2	9			201
420	Glas	Fönsterglas		9	12			201
421	Keramik	Kärl	Porslin	5	6	Från Kina. Målad	Buk	221
422	Keramik	Kärl	Porslin	2	3	Från Kina. Målad	Botten	221
423	Keramik	Kärl	Porslin	1	8	Från Kina. Målad	Botten	221
424	Keramik	Kärl	Porslin	1	14	Från Kina	Botten	221
425	Keramik	Kärl	Porslin	1	7	Från Kina. Målad	Botten	221
426	Glas	Kärl		1	6			221
427	Bergart	Avslag/avfall		1	8			221
428	Piplera	Kritpipa		3	5			203
429	Keramik	Kärl	Flintgods	3	2			203
430	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	2	Blyglasyr		203
431	Keramik	Kärl	Rödgods	2	8		Buk Mynning	203
432	Kakel	Kakel		1	5			203
433	Glas	Kärl		4	13			203
434	Glas	Fönsterglas		12	7			203
435	Tegel	Tegel		10	62			203
436	Metall	Spik		24	0			324
437	Metall	Spik		1	0			239
438	Metall	Spik		1	0			215
439	Metall	Spik		3	0			213
440	Metall	Spik		5	0			213
441	Metall	Föremål		1	0			203
442	Metall	Föremål		1	0			203
443	Metall	Spik		3	0			203
444	Metall	Hästsosöm		2	0			203
445	Metall	Spik		4	0			223
446	Metall	Föremål		1	0			201
447	Metall	Spik		2	0			201
448	Metall	Spik		2	0			221
449	Metall	Spik		1	0			203
450	Metall	Spik		2	0			203

Fnr	Material	Sakord	Godstyp	Antal	Total vikt (g)	Anmärkning	Kärldel	Stratigraf. objekt
451	Metall	Spik		1	0			214
452	Metall	Spik		1	0			203
453	Metall	Spik		2	0			203
454	Metall	Föremål		1	0			203
455	Metall	Föremål		1	0			203
456	Metall	Spik		7	0			203
457	Metall	Spik		1	0			213
458	Metall	Hästkösöm		1	0			213
459	Metall	Föremål		5	0			213
460	Metall	Kniv		1	0			213
461	Metall	Spik		2	0			215
463	Metall	Spik		2	0			203
464	Metall	Spik		2	0			220
465	Metall	Spik		1	0			203
466	Metall	Spik		1	0			203
467	Metall	Spik		1	0			214
468	Metall	Gångjärnsbeslag		1	0			214
469	Metall	Spik		5	0			213
470	Metall	Spik		1	0			213
471	Metall	Hästkösöm		1	0			213
472	Metall	Föremål		1	0			213
473	Metall	Spik		2	0			205
474	Metall	Hästkösöm		1	0			213
475	Metall	Spik		1	0			201
476	Metall	Spik		10	0			215
477	Metall	Spik		1	0			238
478	Metall	Spik		10	0			203
480	Metall	Spik		1	0			214
481	Metall	Spik		1	0			214
482	Bränd lera	Bränd lera		0	10			214
483	Metall	Spik		6	0			203
484	Metall	Hästkösöm		3	0			203
485	Metall	Spik		3	0			203
486	Metall	Spik		2	0			214
487	Metall	Spik		2	0			239
488	Metall	Spik		6	0			324
489	Metall	Föremål		1	0			324
490	Metall	Föremål		1	0			324
491	Metall	Föremål		0	0	Patronhylsa?		201
492	Metall	Spröjs		1	0			203
493	Metall	Föremål		1	0	Blyklump		203
494	Metall	Spik		1	0			203
495	Metall	Kula		1	0			277
496	Metall	Sporre		1	0			203
497	Metall	Stylus		1	0			215
498	Metall	Föremål		1	0			289

Fnr	Material	Sakord	Godstyp	Antal	Total vikt (g)	Anmärkning	Kärldel	Stratigraf. objekt
499	Metall	Knapp		1	0			203
500	Metall	Föremål		1	0			203
501	Metall	Föremål		2	0			203
502	Metall	Bleck		1	0			221
503	Metall	Föremål		1	0			221
504	Metall	Nyckel		1	0			203
505	Metall	Spänne		1	0			238
506	Metall	Knapp		1	0			203
507	Metall	Fingerborg		1	0			213
508	Metall	Spik		1	0			201
509	Metall	Tång		1	0			213
510	Piplera	Kritpipa		1	3			214
511	Keramik	Kärl	Stengods	1	18	Westerwald-typ. Målad	Buk	214
512	Keramik	Kärl	Flintgods	2	2	Vit glasyr	Buk Mynning	214
513	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	7	Blyglasyr. Engobe. Hemrad	Brätte	214
514	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	3	Blyglasyr. Engobe. Pipler	Mynning	214
515	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	12	Blyglasyr	Buk	214
516	Kakel	Kakel		1	8			214
517	Bergart	Bearbetad		1	2			214
518	Piplera	Kritpipa		3	11			324
519	Piplera	Kritpipa		1	1			324
520	Keramik	Kärl	Porslin	1	3	Från Kina. Målad	Mynning	324
521	Keramik	Kärl	Porslin	1	1	Från Kina. Målad	Mynning	324
522	Keramik	Kärl	Porslin	3	2	Från Kina	Buk	324
523	Keramik	Kärl	Porslin	1	1	Från Kina. Klar/brun	Buk	324
524	Keramik	Kärl	Porslin	1	3	Från Kina	Botten	324
525	Keramik	Kärl	Porslin	1	17	Fam rose-dekor. Från Kina. Målad	Mynning	324
526	Keramik	Kärl	Flintgods	1	9		Mynning	324
527	Keramik	Kärl	Flintgods	1	1	Stämplad	Mynning	324
528	Keramik	Kärl	Flintgods	7	7			324
529	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	1	Blyglasyr. Pipler	Mynning	324
530	Keramik	Kärl	Stengods	1	6		Buk	324
531	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	2	20	Blyglasyr. Engobe	Mynning	324
532	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	2	23		Botten	324
533	Kakel	Kakel		1	21			324
534	Kakel	Kakel		1	11			324
535	Kakel	Kakel		3	56			324
536	Glas	Butelj		11	60			324
537	Glas	Kärl		2	2			324
538	Glas	Fönsterglas		12	19			324
539	Keramik	Kärl	Porslin	1	12	Från Kina. Målad	Botten Buk Mynning	336
540	Keramik	Kärl	Rödgods	3	5		Botten Buk	203
541	Keramik	Kärl	Porslin	1	17	Från Kina. Målad	Botten Buk	336
542	Glas	Kärl		1	0			324
543	Piplera	Kritpipa		2	4			334

Fnr	Material	Sakord	Godstyp	Antal	Total vikt (g)	Anmärkning	Kärldel	Stratigraf. objekt
544	Glas	Kärl		3	6			334
545	Glas	Butelj		2	34			334
546	Kakel	Kakel		1	40			334
547	Kakel	Kakel		3	72			334
548	Keramik	Odefinierat		1	22			334
549	Keramik	Kärl	Porslin	1	28	Från Kina. Målad	Botten Buk	334
550	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	34	Blyglasyr	Botten	334
551	Keramik	Kärl	Flintgods	10	9	Vit glasyr		334
552	Glas	Butelj		1	131			389
553	Keramik	Kärl	Flintgods	1	3	Vit glasyr	Handtag	376
554	Keramik	Kärl	Porslin	1	6	Från Kina. Målad	Mynning	376
555	Keramik	Kärl	Porslin	1	6	Från Kina. Målad	Botten Buk	376
556	Keramik	Kärl	Porslin	1	24	Från Kina. Målad	Botten	376
557	Keramik	Kärl	Porslin	1	2	Från Kina. Målad	Botten	376
558	Keramik	Tallrik	Porslin	1	52	Från Kina. Målad	Botten Brätte	376
559	Keramik	Kärl	Porslin	1	15	Famille rose. Från Kina. Målad	Botten Buk	376
560	Keramik	Kärl	Porslin	1	18	Beställningsporslin? Från Kina. Målad	Botten	376
561	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	30	Blyglasyr. Ristad. Gul	Mynning	376
562	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	134	Från Kina. Blyglasyr. Hemrad	Brätte	376
563	Glas	Butelj		1	371			376
564	Glas	Butelj		1	247			376
565	Glas	Butelj		1	144			376
566	Metall	Spik		2	0			376
567	Glas	Butelj		1	84			389
568	Glas	Butelj		1	29			389
569	Glas	Fönsterglas		2	8			389
570	Keramik	Kärl	Stengods	1	3		Buk	389
571	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	6	Blyglasyr. Gul	Buk	389
572	Keramik	Kärl	Fajans	1	32	Holländsk? Målad	Mynning	389
573	Metall	Spik		1	0			389
574	Metall	Spik		2	0			359
575	Glas	Butelj		1	27			387
576	Glas	Butelj		14	22			387
577	Glas	Butelj		1	3			387
578	Kakel	Kakel		0	640			334
580	Glas	Flaska		1	8	Recent		201
581	Glas	Fönsterglas		4	14			387
582	Glas	Butelj		1	95			387
583	Keramik	Tallrik	Porslin	1	58	Från Kina. Målad	Botten	363
584	Keramik	Kruka	Yngre rödgods	1	58	Blyglasyr. Grön	Buk Botten	362
585	Glas	Butelj		1	16			362
586	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	13	Blyglasyr. Engobe. Grön	Mynning	1982
587	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	17	Blyglasyr. Pipler	Mynning	1982
588	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	24	Blyglasyr. Svart	Mynning Botten	1982

Fnr	Material	Sakord	Godstyp	Antal	Total vikt (g)	Anmärkning	Kärldel	Stratigraf. objekt
589	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	57	Pipler	Buk Botten	1982
590	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	2	21	Blyglasyr. Pipler	Mynning Buk	1982
591	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	10	Blyglasyr	Buk	1982
592	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	6	Blyglasyr. Grön	Buk	1982
593	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	14	Blyglasyr. Pipler	Botten	1982
594	Keramik	Kärl	Stengods	1	7	Saltglasyr	Buk	1982
595	Keramik	Kärl	Stengods	1	17	Saltglasyr	Buk	1982
596	Keramik	Skål	Porslin	1	23	Från Kina. Målad	Buk Botten	1982
597	Keramik	Skål	Porslin	1	13		Botten	1982
598	Keramik	Kärl	Fajans	1	19	Holländsk? Målad	Mynning	1982
599	Keramik	Kärl	Porslin	1	11	Från Kina. Målad	Mynning	1982
600	Keramik	Kärl	Porslin	2	13	Från Kina. Målad	Mynning	1982
601	Keramik	Kärl	Porslin	1	4	Från Kina. Målad	Buk	1982
602	Keramik	Kärl	Flintgods	1	9	Plastisk	Mynning Brätte	1982
603	Keramik	Kärl	Flintgods	1	3		Mynning	1982
604	Keramik	Kärl	Flintgods	4	22		Buk Botten	1982
605	Keramik	Kärl	Flintgods	1	8		Botten	1982
606	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	1	Engobe		1982
607	Glas	Kärl		1	7			1982
608	Glas	Butelj		1	6			1982
609	Piplera	Kritpipa		4	14			1982
610	Keramik	Kärl	Porslin	1	20	Från Kina. Målad	Buk Botten	204
611	Piplera	Kritpipa		1	2			1846
612	Keramik	Kärl	Stengods	1	15	Saltglasyr	Hals	1592
613	Glas	Flaska		1	14			1592
614	Glas	Kärl		1	22			1592
615	Keramik	Kärl	Rödgods	2	18		Mynning Buk	1513
616	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	39	Blyglasyr	Botten	1513
617	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	4	Blyglasyr	Buk	1513
618	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	2	11	Blyglasyr	Buk	1513
619	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	9	Blyglasyr. Pipler	Mynning	1513
620	Keramik	Kärl	Yngre lergods	1	16	Blyglasyr	Mynning	1513
621	Keramik	Kärl	Porslin	4	4	Från Kina. Målad	Buk	1513
622	Keramik	Kärl	Flintgods	2	7		Buk Botten	1513
623	Glas	Butelj		2	27			1513
624	Glas	Fönsterglas		1	3			1513
625	Piplera	Kritpipa		2	8	Nederländerna sent 16/tidigt 1700tal		1513
626	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	91	Blyglasyr. Brun	Mynning	346
627	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	87	Blyglasyr. Svart	Mynning Buk	346
628	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	22	Blyglasyr	Buk	346
629	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	5	Brandskadad	Mynning	346
630	Kakel	Kakel		1	6			346
631	Keramik	Kärl	Porslin	3	21	Från Kina. Målad	Botten	346
632	Keramik	Kärl	Porslin	2	25	Från Kina. Målad	Buk Botten	346
633	Keramik	Kärl	Porslin	1	1	Från Kina. Målad	Mynning	346
634	Keramik	Kärl	Porslin	1	8	Målad	Botten	346

Fnr	Material	Sakord	Godstyp	Antal	Total vikt (g)	Anmärkning	Kärldel	Stratigraf. objekt
635	Keramik	Kärl	Porslin	1	27	Från Kina	Botten	346
636	Keramik	Kärl	Porslin	8	50	Från Kina	Botten	346
637	Keramik	Kärl	Porslin	1	11	Från Kina. Målad	Botten	346
638	Keramik	Kärl	Porslin	2	12	Från Kina	Botten	346
639	Keramik	Kärl	Porslin	1	2	Från Kina	Botten	346
640	Keramik	Kärl	Porslin	6	12	Från Kina. Målad	Mynning	346
641	Keramik	Kärl	Porslin	1	26	Från Kina. Målad	Botten	346
642	Keramik	Kärl	Porslin	1	20	Från Kina. Målad	Botten	346
643	Keramik	Kärl	Porslin	8	8	Från Kina. Målad	Buk	346
644	Glas	Butelj		1	27			346
645	Glas	Fönsterglas		1	2			346
646	Piplera	Kritpipa		1	1			346
647	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	48	Blyglasyr	Botten	223
648	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	6	Blyglasyr. Engobe	Mynning	223
649	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	5	Blyglasyr. Brun	Buk Botten	223
650	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	5	Engobe	Mynning	223
651	Keramik	Kärl	Flintgods	1	1			223
652	Keramik	Kärl	Porslin	1	1		Buk	223
653	Kakel	Kakel		3	34			223
654	Kakel	Kakel		1	39			223
655	Glas	Butelj		1	4			223
656	Glas	Fönsterglas		1	1			223
657	Piplera	Kritpipa		2	5			223
658	Piplera	Kritpipa		1	2			223
659	Tegel	Tegel		2	68			223
660	Metall	Spik		1	0			223
661	Keramik	Kärl		1	3	Skadad, brand?		320
662	Keramik	Kärl	Fajans	1	1		Buk	320
663	Glas	Fönsterglas		1	1			320
664	Tegel	Tegel		1	2			320
665	Keramik	Kruka	Rödgods	1	58		Botten	203
666	Keramik	Kruka	Rödgods	2	47		Mynning	203
667	Keramik	Kruka	Rödgods	3	34		Buk	203
668	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	6	Blyglasyr. Pipler	Buk	347
669	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	12	Blyglasyr. Brun	Botten	347
670	Keramik	Tallrik	Porslin	1	58	Från Kina. Målad	Botten	347
671	Glas	Butelj		1	85			347
673	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	8	Blyglasyr. Ristad. Engobe	Mynning	213
674	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	26	Pipler	Mynning	213
675	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	23		Mynning	213
676	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	2	Blyglasyr. Grön	Mynning	213
677	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	18	55	Blyglasyr		213
678	Kakel	Kakel		1	5			213
679	Keramik	Kärl	Fajans	1	1	Tennglasyr. Målad	Buk	213
680	Keramik	Kärl	Flintgods	1	1	Stämplad		213
681	Keramik	Kärl	Porslin	1	10	Från Kina. Målad	Mynning	213

Fnr	Material	Sakord	Godstyp	Antal	Total vikt (g)	Anmärkning	Kärldel	Stratigraf. objekt
682	Glas	Butelj		5	27			213
683	Glas	Fönsterglas		2	2			213
684	Piplera	Kritpipa		3	5			213
685	Tegel	Tegel		2	14			213
686	Keramik	Fat	Yngre rödgods	1	145	Blyglasyr. Hemrad. Engobe	Mynning Brätte	324
687	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	39	Engobe	Mynning	324
688	Keramik	Skål	Yngre rödgods	1	31	Blyglasyr. Grön	Botten	324
689	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	9	Blyglasyr. Pipler	Buk	324
690	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	34	Blyglasyr. Pipler	Botten	324
691	Keramik	Skål	Yngre lergods	1	33	Blyglasyr	Mynning Buk Botten	324
692	Keramik	Skål	Flintgods	1	29	Liten skål, hela botten bevarad men inget fabriksmärke. Målad dekor som kan vara tidigt 1900-tal.	Buk Botten	324
693	Keramik	Skål	Porslin	1	12	Från Kina. Målad	Mynning Buk	324
694	Keramik	Kärl	Porslin	1	3	Glasyren skadad	Botten	324
695	Keramik	Kärl	Porslin	1	4	Från Kina. Målad	Mynning	324
696	Metall	Plomb		1	10			239
697	Keramik	Fat	Fajans	1	78	Stort blåvitt fajansfat med blyglaserad undersida. Målad. Med all sannolikhet före ca 1650. Holland.	Botten	343
698	Keramik	Kärl	Porslin	1	9	Från Kina. Målad	Buk	343
699	Kakel	Kakel		1	75			221
700	Metall	Föremål		1	170			221
701	Kakel	Kakel		3	84			223
702	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	13	Blyglasyr. Svart	Buk	223
703	Keramik	Kärl	Flintgods	1	1	Målad		223
704	Glas	Kärl		4	6			223
705	Glas	Butelj		5	72			223
706	Glas	Fönsterglas		1	2			223
707	Piplera	Kritpipa		1	3			223
708	Keramik	Kruka	Yngre rödgods	1	43	Blyglasyr	Mynning Buk	254
709	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	63	Blyglasyr	Botten	254
710	Keramik	Kärl	Rödgods	1	39		Mynning	254
711	Tegel	Tegel		1	36			254
712	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	27	Blyglasyr. Hemrad. Engobe	Buk Brätte	1576
713	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	3	Blyglasyr	Mynning	1576
714	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	8	Blyglasyr. Engobe	Mynning	1576
715	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	8	Blyglasyr. Pipler	Buk	1576
716	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	5	28	Blyglasyr. Pipler	Buk	1576
717	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	14	Blyglasyr. Pipler	Botten	1576
718	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	23	Blyglasyr. Engobe	Buk	1576
719	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	33	Blyglasyr. Brun	Buk	1576
720	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	5	Blyglasyr. Pipler	Mynning	1576
721	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	16	Blyglasyr	Buk	1576

Fnr	Material	Sakord	Godstyp	Antal	Total vikt (g)	Anmärkning	Kärldel	Stratigraf. objekt
722	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	7	Blyglasyr	Buk	1576
723	Keramik	Kärl	Rödgods	2	9		Buk Botten	1576
724	Keramik	Kärl	Stengods	3	71	Westerwald-typ. Saltglasyr. Plastisk. Målad	Mynning Buk	1576
725	Keramik	Kärl	Stengods	1	3	Saltglasyr	Buk	1576
726	Keramik	Kärl	Porslin	6	20	Polykrom. Målad	Buk	1576
727	Keramik	Tallrik	Porslin	1	38	Från Kina. Målad	Buk Brätte Botten	1576
728	Keramik	Kärl	Porslin	1	73		Buk Botten	1576
729	Keramik	Kärl	Porslin	1	64	Kanna eller kruka, europeisk, litet stjärnmönster i bård vid mynning, i övrigt både polykrom och stämplad dekor, prickar.	Mynning Buk	1576
730	Keramik	Kärl	Porslin	3	10	Från Kina. Målad	Mynning	1576
731	Keramik	Kärl	Porslin	5	5	Från Kina. Målad	Buk	1576
732	Keramik	Kärl	Porslin	2	9	Från Kina. Målad	Botten	1576
733	Keramik	Kärl	Flintgods	1	2	Målad	Buk	1576
734	Keramik	Kärl	Flintgods	2	2	Polykrom. Målad		1576
735	Keramik	Kärl	Flintgods	1	18	Plastisk	Mynning	1576
736	Keramik	Kärl	Flintgods	4	10		Mynning	1576
737	Keramik	Kärl	Flintgods	1	10	Plastisk	Mynning	1576
738	Keramik	Kärl	Flintgods	1	6		Mynning	1576
739	Keramik	Kärl	Flintgods	8	22		Buk	1576
740	Keramik	Kärl	Flintgods	2	16		Botten	1576
741	Bergart	Föremål		1	397	Mortel m tecken/ bomärke undertill		1576
742	Glas	Kärl		1	20			1576
743	Glas	Kärl		1	21			1576
744	Glas	Butelj		2	193			1576
745	Glas	Butelj		1	26			1576
746	Glas	Flaska		1	12			1576
747	Glas	Butelj		1	14			1576
748	Glas	Kärl		4	15			1576
749	Glas	Kärl		5	47			1576
750	Glas	Fönsterglas		3	10			1576
751	Piplera	Kritpipa		6	16			1576
752	Glas	Butelj		7	72			1982
753	Glas	Flaska		6	11			1982
754	Glas	Kärl		1	10			1982
755	Glas	Fönsterglas		10	21			1982
756	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	31	Blyglasyr	Mynning Buk	1982
757	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	6	Blyglasyr. Grön	Mynning	1982
758	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	3	18	Blyglasyr	Mynning	1982
759	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	4	44	Blyglasyr. Brun	Buk	1982
760	Keramik	Kärl	Stengods	1	25	Saltglasyr	Buk	1982
761	Keramik	Kärl	Porslin	3	2	Från Kina. Målad	Buk	1982
762	Keramik	Kärl	Porslin	2	6	Från Kina. Målad	Mynning	1982

Fnr	Material	Sakord	Godstyp	Antal	Total vikt (g)	Anmärkning	Kärldel	Stratigraf. objekt
763	Keramik	Kärl	Porslin	1	11	Från Kina. Målad	Brätte	1982
764	Keramik	Kärl	Porslin	1	6	Målad	Mynning	1982
765	Keramik	Kärl	Flintgods	1	60	Plastisk	Mynning Buk Brätte	1982
766	Keramik	Odefinierat	Rödgods	1	19			1982
767	Kakel	Kakel		1	5			1982
768	Piplera	Kritpipa		21	68			1982
769	Keramik	Kärl	Porslin	1	11	Polykrom. Målad	Botten	1776
770	Piplera	Kritpipa		1	3			1776
771	Keramik	Tallrik	Flintgods	1	22	Plastisk. Målad	Mynning Buk Brätte	1776
772	Keramik	Kärl	Porslin	1	9	Polykrom. Målad	Buk Botten	1776
773	Keramik	Kärl	Rödgods	1	16		Mynning	1762
774	Keramik	Kärl	Flintgods	3	14		Mynning Buk	1762
775	Keramik	Kärl	Flintgods	1	3	Målad	Mynning	1762
776	Keramik	Kärl	Flintgods	1	31	Målad	Buk	1762
777	Keramik	Kärl	Porslin	1	107	Från Kina	Botten	1762
778	Keramik	Kärl	Flintgods	2	3	Plastisk	Mynning	1872
779	Glas	Butelj		1	5			1872
780	Piplera	Kritpipa		2	4			307
781	Piplera	Kritpipa		1	5			203
782	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	6	Blyglasyr. Pipler	Mynning	203
783	Keramik	Kärl	Flintgods	1	1			203
784	Glas	Butelj		3	15			203
785	Glas	Fönsterglas		4	11			203
786	Tegel	Tegel		2	58			203
787	Bergart	Avslag/avfall		1	22			258
788	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	70	Blyglasyr. Ristad. Engobe	Mynning Brätte	239
789	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	5	Blyglasyr. Pipler	Buk	239
790	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	68	Blyglasyr	Mynning Buk	239
791	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	2	Blyglasyr. Pipler	Buk	239
792	Glas	Butelj		1	8			239
793	Glas	Fönsterglas		2	1			239
794	Piplera	Kritpipa		1	1			239
795	Piplera	Kritpipa		3	4			239
796	Bergart	Avslag/avfall		1	14			239
797	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	12	Blyglasyr. Pipler	Brätte	214
798	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	2	10	Blyglasyr. Engobe	Buk Botten	214
799	Keramik	Kärl	Rödgods	1	5		Buk	214
800	Keramik	Kärl	Flintgods	3	5		Mynning Buk	214
801	Keramik	Kärl	Porslin	1	2	Från Kina. Målad	Buk	214
802	Keramik	Kärl	Porslin	2	1	Från Kina. Målad		214
803	Glas	Butelj		3	12			214
804	Piplera	Kritpipa		5	11			214
805	Glas	Fönsterglas		6	7			214
806	Tegel	Tegel		2	11			214
807	Kakel	Kakel		2	113	Ristad markering på ena biten		223

Fnr	Material	Sakord	Godstyp	Antal	Total vikt (g)	Anmärkning	Kärldel	Stratigraf. objekt
809	Glas	Butelj		1	22			223
810	Bergart	Avslag/avfall		1	6			266
811	Keramik	Kärl	Rödgods	1	3		Buk	223
812	Kakel	Kakel		1	38			223
813	Piplera	Kritpipa		1	3			223
814	Metall	Spik		1	0			223
815	Glas	Butelj		1	5			273
816	Piplera	Kritpipa		2	3			273
817	Glas	Fönsterglas		1	2			273
818	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	17	Blyglasyr	Buk	239
819	Glas	Butelj		1	9			239
820	Piplera	Kritpipa		1	8			239
821	Piplera	Kritpipa		2	7			223
822	Glas	Kärl		1	1			223
823	Glas	Fönsterglas		1	3			223
824	Metall	Spik		1	0			223
825	Bergart	Avslag/avfall		1	6			226
826	Keramik	Kärl	Flintgods	3	3		Mynning	214
827	Tegel	Tegel		1	4			214
828	Kakel	Kakel		1	53			209
829	Glas	Butelj		1	19			209
830	Piplera	Kritpipa		1	3			209
831	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	206	Blyglasyr. Svart	Mynning Buk	221
832	Kakel	Kakel		1	161			221
833	Keramik	Kärl	Flintgods	1	13	Överföringstryck	Brätte Mynning	201
834	Keramik	Kärl	Flintgods	1	1	Överföringstryck		201
835	Keramik	Kärl	Porslin	1	4		Mynning	201
836	Kakel	Kakel		1	9			201
837	Glas	Butelj		2	7			201
838	Piplera	Kritpipa		1	2			201
839	Metall	Spik		1	0			213
840	Metall	Spik		1	0			223
841	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	3	11	Blyglasyr. Engobe	Buk Botten	223
842	Keramik	Kärl	Flintgods	3	3		Mynning Buk	223
843	Glas	Fönsterglas		2	3			223
844	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	2	7	Blyglasyr. Ristad. Pipler	Mynning Botten	203
845	Kakel	Kakel		1	11			203
846	Piplera	Kritpipa		1	3	Röd		203
847	Piplera	Kritpipa		2	3			203
848	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	2	13		Buk	203
849	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	35	Blyglasyr	Buk	203
850	Glas	Butelj		1	16			203
851	Glas	Fönsterglas		4	6			203
852	Tegel	Tegel		4	44			203
853	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	2	Blyglasyr. Grön	Buk	221
854	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	2	Blyglasyr. Gul	Botten	221

Fnr	Material	Sakord	Godstyp	Antal	Total vikt (g)	Anmärkning	Kärldel	Stratigraf. objekt
855	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	2	12	Blyglasyr	Mynning Brätte	221
856	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	3	2	Blyglasyr		221
857	Keramik	Kärl	Yngre lergods	1	1	Brun	Mynning	221
858	Tegel	Tegel		1	12			221
859	Keramik	Kärl	Flintgods	2	2		Mynning	221
860	Keramik	Kärl	Porslin	8	4	Polykrom		221
861	Glas	Butelj		4	12			221
862	Glas	Kärl		2	1			221
863	Glas	Fönsterglas		7	15			221
864	Piplera	Kritpipa		4	5			221
865	Bergart	Avslag/avfall		1	3			221
866	Metall	Spik		3	0			221
867	Metall	Söm		1	0			221
868	Metall	Föremål		2	0			347
869	Metall	Föremål		1	0			1863
870	Metall	Mynt		1	2	Oskar II?		1576
871	Metall	Knapp		1	0			1576
872	Metall	Föremål		1	0			1576
873	Metall	Föremål		1	0			1576
874	Keramik	Kärl	Flintgods	1	1			289
875	Glas	Butelj		2	61			289
876	Glas	Fönsterglas		1	1			289
877	Keramik	Kärl	Fajans	1	1	Tennglasyr. Målad. Vit		238
878	Glas	Fönsterglas		3	4			238
879	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	7	Blyglasyr. Grön	Buk	239
880	Keramik	Kärl	Porslin	1	2	Målad		239
881	Glas	Butelj		1	4			239
882	Tegel	Tegel		1	14			239
883	Metall	Knapp		0	0			223
884	Keramik	Kärl	Porslin	1	1		Mynning	214
885	Glas	Kärl		1	1			214
886	Glas	Butelj		1	1			214
887	Glas	Fönsterglas		5	6			214
888	Piplera	Kritpipa		1	1			214
889	Metall	Föremål		1	13			214
890	Metall	Spik		3	0			214
891	Bergart	Bearbetad		1	0,2	Mikrospån?		214
892	Bergart	Avslag/avfall		1	1			214
893	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	3	22	Blyglasyr	Buk	223
894	Keramik	Kärl	Porslin	1	6	Från Kina. Målad	Buk Botten	223
895	Keramik	Kärl	Porslin	1	0		Buk	223
896	Glas	Flaska		1	13			223
897	Glas	Butelj		1	3			223
898	Piplera	Kritpipa		3	17			223
899	Piplera	Kritpipa		0	0			223
900	Metall	Ring		1	0			1776

Fnr	Material	Sakord	Godstyp	Antal	Total vikt (g)	Anmärkning	Kärldel	Stratigraf. objekt
901	Glas	Flaska		2	23			395
902	Glas	Fönsterglas		2	3			395
903	Metall	Spik		1	0			395
904	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	3	19	Blyglasyr	Buk	334
905	Keramik	Kärl	Fajans	1	5	Från Holland? Målad. Vit glasyr		334
906	Keramik	Kärl	Porslin	1	14	Målad	Buk	334
907	Keramik	Kärl	Porslin	1	2	Från Kina. Målad	Mynning	334
908	Kakel	Kakel		1	6			334
909	Piplera	Kritpipa		1	4			334
910	Glas	Butelj		1	19			334
911	Glas	Fönsterglas		2	4			334
912	Bergart	Avslag/avfall		1	5			334
913	Keramik	Kärl	Yngre rödgods	1	6	Blyglasyr. Hemrad. Engobe	Buk Brätte	334
914	Piplera	Kritpipa		1	2			334
915	Glas	Fönsterglas		4	5			334
916	Metall	Spik		1	0			334
917	Metall	Spik		1	0			1982
918	Metall	Spik		1	0			1982
919	Metall	Föremål		1	0			1982
920	Metall	Föremål		1	0			1982
921	Metall	Mynt		1	0	1 öre 1959		203
922	Metall	Mynt		1	0	Norskt 1810?		203
923	Metall	Mynt		1	0	Oskar II före 1905, årtal oläsl		203
924	Metall	Mynt		1	0	1/4 sk 1808		215
925	Metall	Mynt		1	0			215
926	Metall	Mynt		1	0	Fredrik VI 2 skilling 18??		203
927	Metall	Mynt		1	0	Nödmynt?		1762
928	Metall	Mynt		1	0	Oskar II 1 öre 1889		201
929	Ben			15	234			324
930	Ben			12	140			215
931	Ben			8	12			213
932	Ben			7	434			324
933	Ben			10	164			239
934	Ben			2	1			214
935	Ben			1	1			203
936	Ben			8	87			1576
937	Ben			2	4			213
938	Ben			5	16			213
939	Ben			1	2			274
940	Ben			2	3			324
941	Ben			1	2			221
942	Ben			1	14			223
944	Ben			4	97			239
946	Ben			5	33			223

Fnr	Material	Sakord	Godstyp	Antal	Total vikt (g)	Anmärkning	Kärldel	Stratigraf. objekt
947	Ben			4	31			223
948	Ben			15	13			213
949	Ben			8	26			1982
950	Ben			1	1			238
951	Ben			1	6			1513
952	Ben			1	15			239
953	Ben			1	15			215
954	Ben			2	19			223
955	Ben			3	7			395
956	Ben			2	2			221
957	Ben			4	24			213
958	Ben			3	18			223
959	Ben			1	1	Utgår, inget ben, bara trä		201
960	Ben			9	54			203
961	Ben			1	10			203
962	Ben			3	10			203
963	Ben			3	29			215
964	Ben			3	44			203
965	Ben			1	7			205
966	Övrigt organiskt material			1	31	Ostronskal		376
967	Övrigt organiskt material			2	53	Ostronskal		239

Bilaga 3. Meterrutor

Grävenhet	Stratigrafiska objekt
452	204, 395, 396, 398
453	395, 397
514	203, 209, 213
515	203, 209, 213, 216, 217, 218
516	205, 208, 209, 212, 271
517	203, 207, 209, 210
556	203, 209, 213, 216, 217, 218, 219, 238
557	203, 209, 214, 318, 319
558	203, 209, 214, 223, 311, 312
561	203, 215, 300, 326
582	203, 209, 220, 221, 222, 223, 225, 226, 227, 228
603	203, 209, 238, 239
618	203, 209, 221, 229, 230, 238, 246, 247
625	203, 215, 238, 239, 326, 331
649	203, 209, 220, 221, 222, 223, 238, 260, 261
654	203, 221, 238, 248, 254, 255, 273
686	203, 209, 213, 274, 275, 276
687	203, 209, 214, 223, 277
689	203, 209, 214, 222, 223, 238
690	203, 209, 214, 222, 223, 238
758	248, 324, 335, 336
759	248, 324, 336, 352, 354
1983	1982

Bilaga 4. Osteologisk analys av benmaterialet från Johannebergs landeri

Felicia Hellgren

Inledning

Benmaterialet från landeriet Johanneberg i Göteborg består av 1453,2 g obrända ben och 18,4 g brända ben samt 82,1 g skal från ostron. Materialet är välbevarat och har en medelvikt på 10,5 g per fragment. Den osteologiska analysen har utgått från temat ”Produktion och konsumtion”, där främst djurhållningens betydelse för landeriverksamhetens ekonomi och odling legat i fokus. Det har därför varit av vikt att analysera vilken typ av djurhållning man haft på platsen, vilka matvanor och konsumtionsmönster som går att urskilja och om avfallet har använts i ett sekundärt syfte som till exempel jordförbättring i odlingarna.

Merparten av benmaterialet anträffats i olika odlingslager (203, 205, 213, 214, 221, 223, 239, 274, 324, 395, 1513, 1576, 1982), med enstaka undantag för ett lerlager (215), en markhorisont (376) samt ett sandlager (238) (tabell 1). De olika lagren kommer från senare delen av 1700-talet och 1800-talet.

Kvantifieringen av benmaterialet har gjorts utifrån antalet fragment (NISP). Får har identifierats med hjälp av de morfologiska skillnaderna på metapoder enligt Boessneck m.fl. (1964). Åldersbedömning av epifyserna för nötkreatur och får/get har gjorts efter Silver (1969) och Zeder m.fl. (2015) för svin. Tandslitage hos nötkreatur, får/get och svin har registrerats efter Grant (1982). För bedömning av slitaget har Jones och Sadler (2013) använts, får/get har registrerats efter Jones (2006) och svin enligt Magnell (2006). Bäckens morfologi och mått av den mediala kanten på *acetabulum* har använts för könsbedömning av får/get efter Vretemark (1997). För att studera vittring av benen har Behrensmeyer (1978) följts.

Resultat

Den osteologiska analysen visar att större delen av benmaterialet kommer från däggdjur, 93 %, följt av en mindre mängd fågel, 5 %, och fisk, 2 % (tabell 2). Däggdjuren består uteslutande av boskapsdjur, varav nötkreatur är den vanligaste arten, 42 %, följt av svin, 29 %, och får/get, 24 %, bland dessa har ett får identifierats. Utöver boskapsdjuren förekommer även en mindre mängd häst, 5 %. Enbart tre fragment från fågel har noterats, varav två identifierats som tamhöns och ett som gås. En kota från större torsk har anträffats och utöver fisken har tre fragment från ostron även identifierats. Artfördelningen

Tabell 1. Benmaterialet i de olika kontexterna från Landeriet Johanneberg i Göteborg, beräknat på antalet fragment (NISP) och vikt (gram). * = Ostron förekommer i dessa kontexter.

Kontextnr	Kontext	Antal (NISP)	Vikt (g)
215	Lerlager	16	174,4
376*	Markhorisont	1	29,5
203, 205, 213, 214, 221, 223, 239*, 274, 324, 395, 1513, 1576, 1982	Odlingslager	125	1349,3
238	Sandlager	1	0,5
	Summa	143	1553,7

skiljer sig från typiska stadsgårdar och benmaterial från 1700-tal där andelen nötkreatur i princip alltid är högre, på omkring 60 % eller mer. Även andelen svin skiljer sig och är tydligt högre än vad som brukar ses i material från denna tid där de sällan uppnår över 20 % (källa).

Fördelningen mellan matavfall, det vill säga köttrika delar från bålen och den övre extremiteten, och slaktavfall, ben från huvudet och den nedre extremiteten, är jämnt fördelade på 50 % vardera. Ingen större skillnad går att urskilja mellan arterna. Nötkreatur har en något lägre andel matavfall på 48 % och får/get har en något högre andel på 54 %. Den anatomiska fördelningen för svin är jämn där 50 % var kommer från matavfall respektive slaktavfall. Den anatomiska fördelningen tyder på att avfallet kommer från djur som har slaktats på landeriet.

Kroppsregionerna skiljer sig dock något mellan arterna (figur 1). Dessa skillnader kan dock bero på att fåtal ben har identifierats från de olika kroppsregionerna, snarare än att det rör sig om ett specifikt mönster i hanteringen av arterna. För nötkreatur anträffas ben från nedre extremiteten i större utsträckning än övriga regioner med 48 %. Fördelningen mellan bål och den övre extremiteten är jämn och det skiljer endast ett fragment mellan regionerna. Enbart ett fragment från huvudet har noterats. Svin skiljer sig från nötkreatur där ben från huvudet samt den övre extremiteten är vanligast, omkring 44 %, enbart ett fragment från bålen samt ett från den nedre extremiteten har identifierats. Den anatomiska fördelningen för får/get är relativt lik svin, ben från övre extremiteten anträffas i högre utsträckning än de övriga kroppsregionerna, 54 %, följt av en mindre andel ben från huvudet, 31 %. Enbart två fragment från nedre extremiteten har identifierats och inga ben från bålen har noterats.

Merparten av de åldersbedömda fragment kommer från olika odlingslager, utöver ett ben som anträffas i lerlager (215). Flest ben kommer från nötkreatur och en mindre andel ben från svin och får/get. Nötkreaturen är den art där flest fullvuxna djur identifierats, två ben kommer från djur som slaktats efter 1,5 års ålder, tre ben kommer från individer som slaktats när de varit över 2,5 år samt ett ben från ett djur som slaktats vid 3 års ålder och ett vid 4 års ålder. Ett djur har dock slaktats före 2,5 års ålder. En underkäke från nötkreatur kommer från ett djur som var äldre än 6 år vid slakt. Detta tyder på att benen kommer från slaktmogna djur, till exempel uttjänta mjölkkor eller avelsdjur. Utöver de äldre djuren har tre fragment från kalvar noterats, vilket styrker att man fött upp och slaktat djuren på landeriets område.

Svin visar på en mer blandad åldersfördelning där ett djur slaktats redan innan 1 års ålder och två djur som slaktats före 2,5 års ålder och 3,5 års ålder. Det tycks dock som de även hållit äldre svin, en underkäke kommer från ett djur som var äldre än 5 år när det slaktades. Möjligtvis kan den äldre individen vara en uttjänt avelssugga. En kuling har även noterats i ett av odlingslagren.

Får/get visar på en större variation, merparten av djuren tycks ha varit äldre än 1 år vid slakt, ett ben förekommer som visar på en individ yngre än 3 års ålder. Det har gått att bedöma tandslitage från en individ, denna gav dock ett brett åldersspann och kommer från en individ som slaktades någon gång efter 1 års ålder, men innan den blev 5,5 år. Ett ben från ett lamm eller en killing har även identifie-

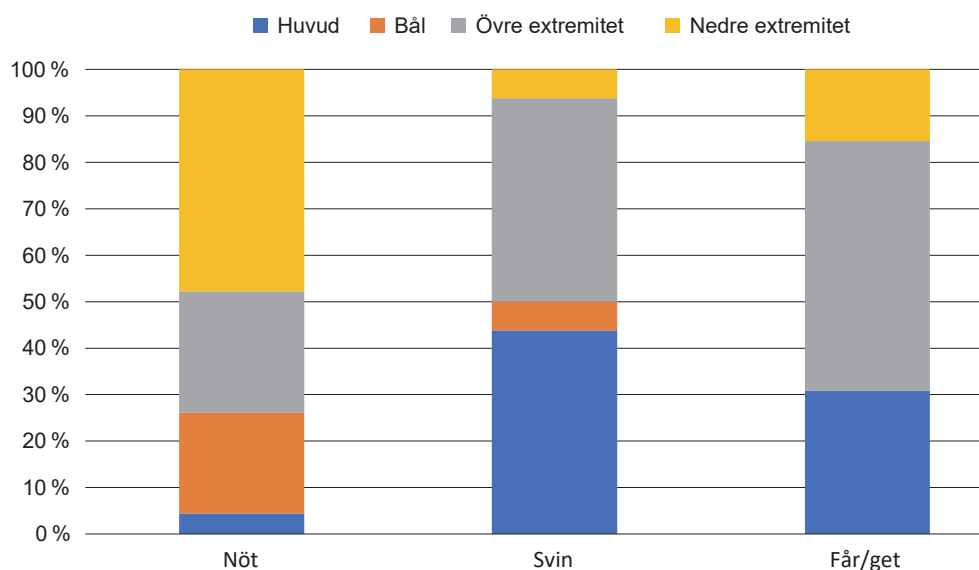
Tabell 2. Artfördelning i de olika kontexterna från landeriet Johanneberg i Göteborg. Beräknat med NISP.

Kontext/ Art	Nöt (Bos taurus)	Häst (Equus caballus)	Svin (Sus domesticus)	Får/get (Ovis/ capra)	Får (Ovis aries)	Tamhöns (Gallus gallus)	Gås (Anserinae)	Torsk (Gadus morhua)	Ostron (Ostreidae)
203	1	1	3	2	1	2			
205				1					
213	2		3	6					
215	4		1	3					
223	4	2	2						
239	4		1				1		2
324	6		4						
376									1
395								1	
1576	2		1						
1982			1						
Summa	23	3	16	12	1	2	1	1	3

rats, vilket tillsammans med fragmentet av kuling tyder på att man även fött upp småkreatur på landeriet. Ett bäcken (*coxae*) från får/get kommer från tacka eller get, vilket indikerar att man hade djur för avel eller mjölkproduktion på platsen.

Tre tänder från häst har noterats, varav två kommer från ett ung-djur och en från en äldre individ.

Ett mellanfotsben (*metatarsalia*) samt ett tåben (*phalanx II*) från nötkreatur har patologiska förändringar i form av mindre benutväxter (*liping*) och kan tyda på att djuren använts som dragdjur innan de slaktades (Bartosiewicz m fl 1997).

Figur 1. Anatomiskfördelning av boskapsdjuren från Landeriet Johanneberg i Göteborg. Beräknat med NISP.

Lerlager (215)

Benmaterialet från lerlager 215 består av 174,5 g ben fördelade på 16 fragment. Av dessa har åtta fragment gått att identifiera till art, varav fyra från nötkreatur, tre från får/get och ett från svin. Benen är relativt jämnt fördelade mellan mat- och slaktavfall, med en något högre förekomst av matavfall, fem av benen kommer från den övre extremiteten, två från huvudet och ett fragment från nedre extremiteten.

Två ben har noterats med gnag från hund, vilket ger en indikation på att hundar har rört sig inom landeriets område och att benen har legat ytligt under en viss period så att hundarna haft tillgång till dem innan de deponerats. Ytterligare en faktor som tyder på att benen legat exponerat under en viss period är den lägre grad vittring som noterats på två ben.

Markhorisont (376)

Utöver det ostronskal som identifierades i markhorisont 376 anträffades inga ben (figur 2). Eftersom ostron har anträffats i ytterligare ett lager (239) ger det en indikation på att man kompletterat sin kost med ostron.

Odlingslager (203, 205, 213, 214, 221, 223, 239, 274, 324, 395, 1513, 1576, 1982)

Störst andel ben har samlats in från odlingslagren, 1296,7 g fördelat på 123 fragment. Utöver benen anträffades även två skal från ostron, 52,6 g. Benmaterialet består till störst del av boskapsdjur, varav nötkreatur är den vanligaste arten, 37 %, följt av svin, 29 %, och får/get, 20 %, där ett ben identifierats till får. Utöver boskapsdjuren anträffas även tre fragment från häst, två från tamhöns, ett ben från gås samt en kota från en större torsk (tabell 2).

Den anatomiska fördelningen i odlingslagren är relativt jämn, en något högre andel slaktavfall har noterats, 52 %, i jämförelse med matavfall, 48 %. Detta är i likhet med andra odlingslager från till exempel Fjellie 13:1 och Vadstena klostrets avelsgård där benmaterialet är jämnt fördelat mellan både mat- och slaktavfall (Lagerås & Magnell

Figur 2. Skal från ostron som anträffades i markhorisonten 376 och odlingslager 239 från Landeriet Johanneberg i Göteborg.
Foto: Felicia Hellgren.

2019; Magnell 2021). Benen har troligtvis deponerats där i samband med gödsling.

Att benen består av både mat- och slaktavfall går även att styrka med de slaktspår som noterats. Både spår efter avhudning, styckning och fileing har identifierats, vilket ger en indikation på att man delvis kan ha hållit djur och slaktat dem inom landeriets område.

Gnag från hund har identifierats på enstaka ben, vilket ger en indikation på att benen legat exponerade under en viss tid innan de deponerats. Detta stämmer överens med den grad vittring som noterats. Merparten av benen har dock enbart en lägre grad vittring med undantag för tre fragment där ytskiktet på benen börjat flagna och trilla av. Detta går förmodligen att sättas i samband med att benen anträffats i odlingsjord och därför även legat exponerade under perioder.

Sammanfattande diskussion

Den osteologiska analysen av benmaterialet från landeriet Johanneberg visar på att man i högre utsträckning konsumerat boskapsdjur och kompletterat kosten med en mindre mängd fågel, fisk och ostron. Artfördelningen skiljer sig från andra typiska stadsgårdar från 1700-talet med en högre andel småkreatur, som svin, och en mindre andel nötkreatur. Artfördelningen och den anatomiska fördelningen tyder på att man hanterat hela djurkroppar på platsen, vilket tillsammans med åldern på djuren och slaktspåren som noterats på benen ger en indikation på att landeriet har varit självförsörjande och fött upp kreatur på plats. Både slakt- och matrester har sedan deponerats i odlingslagren i samband med gödslingen, vilket tyder på att man använt avfall för jordförbättring. Djuren har troligtvis inte enbart fötts upp som föda utan också använts som arbetsdjur, både äldre individer från nötkreatur och häst har noterats och de patologiska förändringar som noterats på benen kan sättas i samband med förändringar som ofta syns hos dragdjur.

Litteratur

- Bartosiewicz, L, Van Neer, Wim & Lentacker, A. 1997. Draught cattle: their osteological identification and history. Tervuren: Belgium
- Berhensmeyer, A, K. 1978. Taphonomic Information from Bone Weathering. *Paleobiology*, Vol 4, No 2: 150–162.
- Boessneck, J. Müller, H-H. Teichert, M. 1964. Osteologische unterscheidungsmerkmale zwischen schaf (*Ovis aries* Linné) und ziege (*Capra hircus* Linné). *Kühn-Archiv* 78. Berlin.
- Grant, A. 1982. The use of tooth wear as aguide to the age of domestic ungulates. I: Bob Wilson, Caroline Grigson, Sebastian Payne (red.). Ageing and sexing animal bones from archaeological Sites. BAR. British Series 109. Oxford.
- Jones, G. 2006. Tooth eruption and wear observed in live sheep from Butser Hill, the Cotswold Farm Park and Five Farms in the Pentland Hills, UK. I: Deborah Ruscillo (red.). Recent advances in ageing and sexing animal bones. Proceedings of the 9th ICAZ conference, Durham 2002. Oxford.
- Jones, G. Sadler, P. 2013. Age at death in cattle. Methods, older cattle and known-age reference material. *Environmental archaeology* 17.
- Lagerås, P. Magnell, O. 2019. Arkeobotanisk och osteologisk analys – agrara verksamheter och försörjningsbas. I: Lindberg, S. Schmidt

- Sabo, K. (red). Bytomt och boplatz i Fjellie inför ombyggnad av väg E6.02. Arkeologisk undersökning 2016. Arkeologerna rapport 2019:10.
- Magnell, O. 2006. Tooth wear in wild boar (*Sus scrofa*). I: D. Ruscillo (red.). Recent Advances in Ageing and Sexing Animal Bones. Proceedings of the 9th ICAZ Conference, Durham 2002. Oxbow Book. Oxford.
- Magnell, O. 2021. Osteologiskt material från historisk tid. I: Stibéus, M. Gruber, G. Stenvall, J. & Ericsson, A. Hertig Johans källare från Vadstena klostrets avelsgård till Motala gästis. Arkeologisk förundersökning. Arkeologerna rapport 2021:98.
- Silver, I.A. 1969. The ageing of domestic animals. I: Brothwell, D. & Higgs, E. (red.). Science in Archaeology. London.
- Vretemark, M. 1997. Från ben till boskap: Kosthåll och djurhållning med utgångspunkt i medeltida benmaterial från Skara, del 1. Skara: Skaraborgs länsmuseum nr 25.
- Zeder, M., A. Lemoine, X. Payne, S. 2015. A new system for computing long-bone fusion age profiles in *Sus scrofa*. *Journal of Archaeological Science* 55: 135–150.

Johannebergs trädgårdar – landeriet vid Korsvägen i Göteborg

Johannebergs landeri i Göteborg hade under sent 1700-tal och hela 1800-talet en trädgård. Delar av den undersöktes arkeologiskt mellan 2017 och 2020. Trädgården låg i en naturlig sluttning och stora mängder jord, sten och avfall fördes dit för att skapa terrasseringar och odlingsytor. Innehavarna lade stora resurser på att skapa en modern trädgård och den omskapades flera gånger. Den undersökta delen var främst prydnadsdelen med rabatter, blomstersängar, murar och gångar. Här växte örter och blommor som till exempel mynta och krollilja. Även spår efter matberedning återfinns i odlingsjorden närmast landeribyggnaderna och bland annat fläder och bärbuskar har funnits i området.

Arkeologerna

Statens historiska museer